

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ISSN 2076-5843

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 року

№1. 2018

Черкаси – 2018

**Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16161-4633ПР від 11.12.2009**

Матеріали «Вісника» присвячені актуальним соціально-економічним проблемам України та зарубіжних країн в умовах поглиблення і розширення глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Наукові статті рекомендовані викладачам, аспірантам, студентам, а також усім, хто цікавиться соціально-економічною проблематикою.

Журнал входить до Переліку наукових фахових видань України (наказ МОН України від 15.04.2014 №455).

Випуск №1 наукового журналу Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки» рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол №6 від 17.04.2018).

Головна редакційна колегія:

Черевко О.В., д.е.н., проф. (головний редактор); *Боєчко Ф.Ф.*, член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); *Корновенко С.В.*, д.і.н., проф. (заступник головного редактора); *Кирилюк Є.М.*, д.е.н., проф. (відповідальний секретар); *Архипова С.П.*, к.пед.н., проф.; *Біда О.А.*, д.пед.н., проф.; *Гнезділова К.М.*, д.пед.н., проф.; *Головня Б.П.*, д.т.н., доц.; *Гусак А.М.*, д.ф.-м.н., проф.; *Десятов Т.М.*, д.пед.н., проф.; *Земзюліна Н.І.*, д.і.н., проф.; *Жаботинська С.А.*, д.філол.н., проф.; *Кузьмінський А.І.*, член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; *Кукурудза І.І.*, д.е.н., проф.; *Лизогуб В.С.*, д.б.н., проф.; *Ляшенко Ю.О.*, д.ф.-м.н., доц.; *Марченко О.В.*, д.філос.н., проф.; *Масненко В.В.*, д.і.н., проф.; *Мінаєв Б.П.*, д.х.н., проф.; *Морозов А.Г.*, д.і.н., проф.; *Перехрест О.Г.*, д.і.н., проф.; *Поліщук В.Т.*, д.філол.н., проф.; *Селіванова О.О.*, д.філол.н., проф.; *Чабан А.Ю.*, д.і.н., проф.; *Шпак В.П.*, д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Кукурудза І.І., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напряму «Економічна теорія»); *Процаликіна А.М.*, к.е.н., доц. (відповідальний секретар напряму «Економічна теорія»); *Назаренко С.А.*, д.е.н., проф. (відповідальний редактор напряму «Менеджмент та економічна безпека»); *Зачосова Н.В.*, д.е.н., доц. (відповідальний секретар напряму «Менеджмент та економічна безпека»); *Андрусак В.М.*, к.е.н., доц.; *Врубель Ю.* д.е.н., проф. (Польща); *Волейшо Я.*, д.е.н., проф. (Польща); *Єжі Веславські*, д.е.н., проф. (Польща); *Єфіменко Н.А.*, д.е.н., проф.; *Кирилюк Є.М.*, д.е.н. проф.; *Пасєка С.Р.*, д.е.н., проф.; *Петрова І.Л.*, д.е.н., проф.; *Пузіков В.В.*, д.е.н., проф. (Білорусь); *Прямухіна Н.В.*, д.е.н., доц.; *Соловійов В.М.*, д.ф.-м.н., проф.; *Штильова В.О.*, д.е.н., доц.

Адреса редакційної колегії:

18000, Черкаси, бульвар Шевченка, 81,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки. Тел. (0472) 37-11-15
web-сайт: <http://econom-ejournal.cdu.edu.ua/index>
e-mail: econom@cdu.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

УДК 330

Кукурудза Іван Івановичд.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет
ім. Б. Хмельницького

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ВІДНОСИН З ЄС

***Анотація.** Досліджено стан соціально-економічного розвитку України в умовах поглиблення відносин з ЄС, розкрито позитивні зрушення і нереалізовані можливості в національній економіці, аргументовано необхідність більш активно переносити на національний ґрунт позитивний досвід ЄС щодо соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації розроблено авторське бачення шляхів ефективної імплементації положень Угоди про асоціацію і поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною і Європейським Союзом (ЄС).*

***Ключові слова:** соціально-економічний розвиток України; Угода про асоціацію; поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі; Європейський Союз.*

Постановка проблеми. Як відомо, в Україні буквально з перших днів проголошення незалежності точилися гострі дискусії щодо того, яким саме країнам та угрупованням віддавати перевагу при вирішенні актуальних питань участі в інтеграційних процесах. Одні автори аргументовано відстоювали необхідність поглиблення відносин з країнами СНД (Співдружність Незалежних Держав), в той час як інші, не менш аргументовано, формували думку про необхідність поглиблення відносин з ЄС, яке має завершитися набуттям Україною повноправного членства в ЄС і НАТО. Були й такі, що в умовах існування двох протилежних позицій, пропонували ні до кого не приєднуватись і розвивати взаємовигідні партнерські відносини з усіма країнами незалежно від того, до яких інтеграційних об'єднань ці країни відносяться. Сьогодні дискусії припинилися, і це закономірно, оскільки політики, хай і без референдуму, визначилися: обрали європейський вектор поглиблення відносин. А отже, сьогодні цілком логічно виникає запитання: яких зрушень досягнуто чи може бути досягнуто Україною завдяки підписанню Угоди про асоціацію та ПВЗВТ з ЄС? А це робить проблему соціально-економічного розвитку України в умовах поглиблення відносин з ЄС доволі актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам поглиблення відносин між Україною та ЄС присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, група вчених Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), Україна, та Центру європейських політичних досліджень (СЕР), Брюссель, не тільки дали пояснення змісту Угоди, але й показали перспективи, що відкриваються перед соціально-економічним розвитком України. О.С. Власик розкрив фінансові аспекти розширення ринків збуту та стимулювання розвитку внутрішнього ринку в умовах ПВЗВТ. О.В.Шубравська та К.О.Прокопенко дослідили переваги і ризики для аграрного сектора від інтеграції України в ЄС. Ряд аспектів щодо поглиблення відносин між Україною та ЄС розглянуто в колективній праці за редакцією О.В. Кравчука та деяких інших. І хоча сьогодні ще рано бачити усі позитиви та негативи поглиблення відносин України з ЄС, ми все ж таки спробуємо окреслити перші позитиви та ризики, аби суспільство не впало у розпач, коли реальні результати будуть нижчими від очікуваних.

Метою статті є виявлення позитивних зрушень в соціально-економічному розвитку України в умовах поглиблення відносин з ЄС, а також аналіз чинників, які не дозволили в повній мірі скористатися новими можливостями економічного поступу.

Виклад основного матеріалу. Проблема соціально-економічного розвитку має багатовікову історію, оскільки людство для того, щоб споживати, повинне виробляти ті чи ті блага. Причому обсяги виробництва цих благ мають зростати в силу того, що діє економічний закон зростання потреб. Як свідчить історія, всі суспільні інституції, і найперше держава як супер-інститут, який повною мірою наділений владними повноваженнями, несуть відповідальність за соціально-економічний розвиток. Як зазначає П.Друкер, «кожний, хто наділяється владними повноваженнями, бере на себе і відповідну цим повноваженням відповідальність» [1, с.16]. Сказане стосується не тільки держави як супер-організації в цілому, а й кожного посадовця усіх рівнів управління. Кожний з них повинен забезпечувати виконання інститутом (державою) своїх функцій і задоволення тих суспільних потреб, які й обумовили появу цього інституту.

Якщо судити по політичній риторичі, то саме цим керувалася українська держава, коли обирала курс на посилення процесів європейської інтеграції в ході підписання Угоди про асоціацію з ЄС і створення ПВЗВТ. На ці дії Україну надихали успіхи соціально-економічного розвитку країн Центрально-Східної Європи після їхнього приєднання до ЄС. Ці успіхи реальні і ми не виключаємо того, що й Україна матиме можливість створити ефективну систему господарства, яка зможе задовільно забезпечувати потреби суспільства. Так, згідно з Угодою, ЄС посприяє Україні у забезпеченні макроекономічної та фінансової стабілізації, надавши у 2014-2020 рр. 11млрд. євро, включаючи гранти з бюджету ЄС та інвестиції з боку Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) та Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР). Буквально в перші роки після підписання Угоди Європейська Комісія надала позику на 3,4 млрд. євро під низькі проценти з погашенням через 15 років [2, с.135-136]. Значна частина цих коштів мала використовуватися на вирішення проблем управління фінансами, енергетичним комплексом, системою соціального захисту, діловим середовищем тощо. Крім того, ЄС реалізує низку програм з надання грантів на розбудову держави, підтримку малих та середніх підприємств, підтримку децентралізації та реформи органів місцевого самоврядування [6, с.137].

Можна було б навести й інші факти, які свідчать про великі можливості щодо макроекономічної співпраці та фінансової допомоги для України. Проте не можемо не звернути увагу на те, що ЄС співпрацює і надає допомогу, як правило, на тих самих засадах, що й Міжнародний валютний фонд (МВФ). А ці засади є не лише вкрай жорсткими, а й в значній мірі неприйнятними, оскільки являють собою пряме втручання у внутрішні справи України. Скажімо, вже в 2014 році було підписано дворічну Угоду стэнд-бай з МВФ, яку через рік замінили чотирирічною Програмою розширеного фінансування (17 млрд. доларів), в яких фактично обмежувалася незалежність української влади щодо проведення внутрішньої політики, оскільки в документах надання підтримки обумовлювалося цілою низкою вимог. Серед них були: подальша лібералізація зовнішньої торгівлі, лібералізація цінової політики, прискорення приватизації мізерного залишку неприватизованих стратегічних підприємств, здійснення заходів дерегуляції, проведення адміністративної реформи, реформування пенсійної системи, освіти, охорони здоров'я, боротьба з корупцією, реформування судової системи, підвищення комунальних платежів тощо. Звичайно, ми не можемо сказати, що український уряд не робив спроб до невиконання окремих вимог, особливо тих, виконання яких могло би привести до подальшого загострення соціально-економічної ситуації, до виникнення чергового майдану з його непередбачуваними наслідками. Звичайно, робив, пригальмовував на якийсь час виконання тих чи тих вимог МВФ та ЄС, але в кінцевому підсумку партнери України добивалися свого. І цьому не слід дивуватися, адже, як пише Г.Ж.Колодко, «декларативна турбота Заходу про прогрес і демократію, розвиток і добробут постсоціалістичних суспільств – це передусім риторика, яка приховує занепокоєність своєкорисливими інтересами, причому не лише політичними, а головним чином

економічними, передусім інтересами фінансових еліт багатих країн» [3, с.147]. І не погодитись з думкою відомого польського економіста й політика, якого упродовж десяти років доля двічі піднімала на пост віце-прем'єра і міністра фінансів Польщі, неможливо. Він цю турботу знає не тільки теоретично, а й практично. І тому закликає не ображатися на тих, хто в нових реаліях прагне мати певну користь – отримати прибуток, а «приспосовуватися до такої реальності як до нового виклику, який в епоху глобалізації ринків створює не тільки нові загрози та ризики, але й в ще більшій мірі – нові можливості і шанси. Однак, щоб їхній баланс був вигідним з точки зору довготривалого соціально-економічного розвитку, необхідна дієва стратегія, яка спирається на правильну економічну теорію і правильно накреслені цілі розвитку» [3, с.147].

На жаль, в Україні ось уже 28 років нема ні дієвої стратегії, ні правильно накреслених цілей. У найбільш загальному розумінні, стратегія – це науково обгрунтована довгострокова програма дій, яка визначає конкретні кінцеві цілі і засоби та інструменти їх досягнення. Відсутність такої програми в нашій країні зумовлена принаймні трьома основними причинами: до політичного та економічного управління прийшли люди, котрі не вміли і не хотіли стратегічно мислити задля служіння суспільству, а всю свою діяльність спрямували на власне збагачення; при здійсненні кардинальної логіки суспільно-економічних відносин використовувалася помилкова теоретична база – неолібералізм чиказької школи, який в умовах слабкості економічних інститутів став інструментом пограбування та розкрадання; сліпа віра в те, що відмова від планового ведення суспільного господарства сама по собі, автоматично приведе до інтенсифікації економічного розвитку.

Дехто може сказати, що неправильно говорити про відсутність стратегії, оскільки кожний уряд України розробляв її. Ну, по-перше, ми ведемо мову про правильну економічну стратегію, реалізація якої обов'язково має обернутися піднесенням темпів соціально-економічного зростання. Якраз цього не сталося ні в ході ринкових перетворень, ні в результаті вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ), ні в інших випадках, які вимагали розробки правильної економічної стратегії. По-друге, про яку економічну стратегію може йти мова, коли за 28 років у нас змінилося майже 20 урядів, кожний із яких поспіхом робив чорновий начерк поточних заходів, аби догодити МВФ та іншим міжнародним інституціям, але цей начерк називали то стратегією, то програмою, то ще якимось синонімом.

Щодо правильності накреслених цілей розвитку, то ми не можемо не сказати, що в кожному випадку, коли треба було їх визначати, українське керівництво плутало цілі і засоби їх реалізації, а це призводило до вкрай жалюгідних або навіть негативних результатів. Не змігши відрізнити цілі від інструментів, усю політику економічних реформ було зведено практично до роздержавлення і приватизації, в той час як роздержавлення і приватизація це лише засоби, інструменти досягнення триєдиної цілі – підвищення ефективності суспільного виробництва, побудови соціальної ринкової економіки та підвищення рівня життя населення. Унаслідок такого плутання, Україна протягом 90-х років минулого століття була відкинута на рівень 50-х років. Практично знищено суднобудівні, машинобудівні, авіабудівні, приладобудівні та інші підприємства. Саме через це обсяг виробництва валового внутрішнього продукту (ВВП) у порівняльних цінах станом на кінець 2013 року становив усього 80% від рівня 1989-1990 рр. І це в той час, коли ВВП Польщі, Туркменістану, Китаю, В'єтнаму та деяких інших країн за цей час зріс на 180-220% [3, с.143].

Про плутання цілей і засобів їх досягнення красномовно свідчить і те, наскільки продумано, поспішно Україна приєднувалася до СОТ. Інші вступники десятиліттями виторговували для себе кращі умови вступу, а ми погодилися на умови, які вже в перші

роки членства обернулися постійним дефіцитом зовнішньої торгівлі у межах 10-15 млрд. доларів щороку, закриттям багатьох українських підприємств через неспроможність вистояти в конкурентній боротьбі, величезними втратами бюджету і ліквідацією понад 500 тисяч робочих місць. Чотирьом тисячам назв української продукції обмежили доступ на зовнішній ринок, в той час як багаті країни, і передусім Євросоюзу, отримали широкий доступ на український ринок і таким чином отримали можливість поліпшувати стан своїх економік за рахунок України. Говорячи про це, ми не заперечуємо того, що вступ до СОТ став потужним стимулом реформування торговельного режиму країни, формування прозорої і передбачуваної регуляторної політики, послаблення тарифних і нетарифних бар'єрів між національним ринком і ринками країн – членів СОТ і сприяв розвитку підприємництва, в тому числі і через вихід на зовнішні ринки. Однак якби наші договірники дивилися на вступ до СОТ як на засіб, а не кінцеву ціль, то результати для української економіки могли б бути значно кращими.

Сьогодні є побоювання, що наші чиновники та урядовці так само, як і у випадках ринкових перетворень і приєднання до СОТ, не зможуть сповна скористатися тими можливостями та перевагами, які задекларовані в Угоді про асоціацію і ПВЗВТ з Євросоюзом. Це може статися тоді, коли українська сторона не буде бачити той факт, що вже зараз ми спостерігаємо збільшення в нашу країну потоку імпорту товарів і зростання збитковості зовнішньої торгівлі, придушення залишків промислового виробництва і несировинного сільського господарства, зростання безробіття і бідності, фактичну загибель оптової і роздрібною торгівлі вітчизняними товарами під конкурентним тиском великих європейських фірм, зростання до європейських рівнів споживчих цін при менших у рази зарплатах, подорожчання імпортованих нафти та газу і зменшення їх транзиту, остаточне перетворення України у сировинну державу з вимираючим та емігруючим населенням тощо. А це означає, що, як пише Гж.Колодко, в ході інтеграційного процесу постсоціалістичні країни можуть отримати більше і за меншою ціною, якщо зможуть скористатися новими можливостями [3, с.98].

Великі можливості та переваги задекларовані в Угоді про асоціацію та ПВЗВТ і відносно агропромислового комплексу. Найперше впадає у вічі той факт, що ЄС іде на серйозні поступки для України з метою створення умов для найменш болісного пристосування до нормативів та стандартів інтеграційного об'єднання. Буквально в перші роки після підписання Угоди ЄС виділив понад 400 млн. євро кредитування проектів із модернізації сільськогосподарської інфраструктури та розвитку сільського господарства України. Очікується отримати кредити на розвиток дослідницьких закладів, лабораторій для проведення тестування, закладів професійно-технічної підготовки. ЄС заохочує українських виробників сільськогосподарської продукції та продовольства нульовими тарифами на імпорт з України, причому це заохочення торкається не тільки тієї продукції, яка слугує сировиною для європейських переробних підприємств, а й продукції поглибленої переробки. Характерно, що імпортні тарифи для багатьох видів української продукції будуть знижуватися швидше, ніж це саме робитиме Україна для продукції з ЄС.

Очікується вирівнювання державної підтримки вітчизняних сільгоспвиробників до тих обсягів, які практикують країни ЄС. Останні, як відомо, щорічно витрачають щонайменше 50 млрд. євро, з яких 80% ідуть на пряму підтримку виробників, тоді як Україна на підтримку своїх виробників сільськогосподарської продукції в останні роки виділяла в середньому 5-6 млрд. гривень [4, с.57-58]. До основних форм державної підтримки сільськогосподарських підприємств належать пряме бюджетне фінансування, податкові пільги, покриття державою (повне або часткове) процентів по кредитах, державне страхування комерційних ризиків, списання заборгованості по податках і податкових зборах, пільгові тарифи на товари і послуги тощо. Проте, як переконує

вітчизняний досвід періоду ринкових перетворень в аграрному секторі економіки, розраховувати на серйозне зростання обсягів державної підтримки сільгоспвиробників України не доводиться передусім через брак фінансових коштів. Тобто, нам залишається чекати повноправного членства в ЄС і надіятися на субсидії Євросоюзу. Співпраця з ЄС, на нашу думку, може стати важливим чинником розширення доступу вітчизняних агровиробників до відповідної тамтешньої інноваційної техніки, науково-дослідних розробок і технологій, що дозволить здійснити переоснащення і модернізацію українського сільського господарства та харчопрому. Адже сьогодні ми бачимо зрушення в сільському господарстві постсоціалістичних країн завдяки участі в ЄС.

Однак, як нам думається, українське керівництво не повинне покладатися виключно на підтримку ЄС і його кошти. Нинішня реальність настільки неоднозначна в часовому вимірі, що вимагає постійного моніторингу напрямів соціально-економічного розвитку. Справа в тому, що незважаючи на серйозні поступки з боку ЄС для України, цінова конкурентоспроможність свинини, м'яса птиці, вершкового масла, твердих сирів і деякої іншої продукції вітчизняного тваринництва поки що набагато нижча відносно потенціального імпорту, скажімо з Польщі [4, с.63-67]. Не краща ситуація і щодо якості вітчизняної м'ясо-молочної продукції. І все це - результат бездумних ринкових перетворень періоду незалежності, коли в чаді неолібералізму та приватизації фактично виявилися зруйнованими галузі промислового свинарства, вівчарства, льонарства, втрачено близькі 90% фізичного капіталу в сільському господарстві, розвалено соціальну сферу села, стартував і набрав загрозливих обертів процес зникнення з карти України сіл. Порівняно з 1990 роком виробництво м'яса усіх видів зменшилося в 2,3 рази, а молока – у 2,1 рази, оскільки поголів'я великої рогатої худоби зменшилось майже на 20 мільйонів голів, корів – майже на 6, свиней – більш як на 11, овець і кіз – майже на 7 мільйонів. Тобто ми активізували наші прагнення до євроінтеграції не в кращі часи для національного АПК. Змінити їх на краще можливо, але тільки за умови, що ті, хто займатиметься цією надзвичайно важливою справою, не будуть нарешті плутати цілі і засоби їх досягнення.

Якщо судити по риторичі, що гуляє нині в коридорах владних офісів і діях окремих політичних структур, цієї плутанини багатостраждальному сільському господарству і АПК в цілому не оминати. До такої думки неминуче приходять кожний, хто обізнаний з надзвичайно парадоксальною ситуацією, коли одні і ті ж люди на всі заставки хвалили колективне ведення сільського господарства, а в період ринкових перетворень безжалісно його лаяли і по-дикунськи руйнували, здійснюючи розпаювання землі та приватизацію по шматках добротних приміщень ферм та іншого основного капіталу; через декілька років почали за допомогою батога і медяника змушувати власників земельних паїв здавати їх в оренду певним особам, а нині готується ґрунт для того, щоб ці формальні власники землі назавжди розпрощалися із земельними паями. Характерно, що всі ці дії здійснювалися і здійснюються нині з благословення заходу, в тому числі і ЄС. Коли у документах щодо асоціації і ПВЗВТ, а ще більше в коментарях до них читаємо про те, що ЄС вимагає, а подекуди навіть обіцяє фінансову підтримку створення тваринницьких комплексів, санітарно-епідеміологічної, ветеринарної та фіто-санітарної служб, то так і хочеться запитати наших урядовців: навіщо ви знищували високорентабельні відгодівельні комплекси по виробництву свинини і яловичини? Навіщо звели нанівець можливості діяльності санітарно – епідеміологічної служби, яка успішно діяла з метою захисту споживачів? Навіщо створили умови, за яких ветеринар в селах потрібний хіба що для здичавілих котів і собак?

Таких запитань можна було б поставити дуже багато, тільки відповіді на них державне керівництво не дає і дати не може, тому що воно продовжує плутати цілі

соціально-економічного розвитку і засоби (інструменти) їх досягнення. Найсвіжіший витвір нинішнього державного менеджменту, так звана децентралізація або, як кажуть в народі, громади́зація. Основна ціль її мала б визначатися як відродження наших багатостраждальних сіл, порятунок їх від вимирання, на яке їх прирекли горе-реформатори. Але в нас ціллю є сама громади́зація – штучне, непродумане дійство, в ході якого із десятка (а інколи і більше) сіл, селищ та хуторів створюється громада, осередком якої є більш-менш перспективне село чи селище. Головна теза при цьому наступна: поодинці поселення не виживуть – фінансів у багатьох із них нема. А хіба після цього фінансів побільшає? Звичайно, ні. Для красивої картинки телевізійники візьмуть і покажуть як гарно в громаді: знесло місточок через рівчак, громада порадила і скинулася на кладку між двома селами, а якщо без жартів, то ми схожі процеси вже бачили, коли до більш сильного господарства (читай села) приєднували відстаюче в статусі бригади. І що з того вийшло старожили ще не забули: села, на території яких були центральні садиби, розвивалися, а бригадні села пришвидшено занепадали. Тільки в окремих мало місце економічне зростання, та й то не завдяки приєднанню, а завдяки більшій увазі держави до проблем розвитку села. Якщо держава не буде підтримувати громаду, а остання свої села, то за років 25-30 від тих сіл залишаться лише печиська, тобто сліди від осель, в яких жили ми з вами. Вся земля буде засіяна, оброблена і весь урожай привласнить якийсь Джон чи Курт. Ми хотіли б, щоб цей сценарій не відбувся, але до цього йде. Ось тільки хай землю почнуть пускати з молотка.

Насторожує й те, що в Угоді ПВЗВТ стоять вимоги подальшого роздержавлення і приватизації вітчизняних державних сільгоспідприємств. Навіть визначено їх кількість – 86. Це саме планується здійснити і стосовно підприємств промисловості і транспорту. При цьому знову, як і протягом усього періоду ринкових перетворень, в ролі «аргумента» висувається міф про неефективність державної форми власності. Вона, мовляв, не створює умов для ефективного управління, оскільки підприємствами керують хай і професіонали, але не власники. А хіба підприємствами нинішніх олігархів і по сумісництву урядовців керують самі власники? Там і там біля керма стоять професійні менеджери, там і там управління може бути ефективним і неефективним. В Україні управління державними підприємствами здебільшого неефективне, а ось в Китаї, В'єтнамі, Білорусі, багатьох інших країнах воно ефективне. Чому? Очевидно тому, що там управління підпорядковане суспільним цілям і держава так само, як і олігарх, дбає про розвиток підприємства і контролює його діяльність, жорсткими методами використовуючи корупцію, зловживання тощо.

Іншими словами, підприємства будь-якої форми власності можуть бути економічно ефективними при наявності продуманої політики, економічної стратегії, де правильно визначені цілі і засоби їх досягнення. Як зазначає лауреат Нобелівської премії, колишній керівник групи радників президента США Б.Клінтона, Дж.Стігліц, економіка США пережила би із меншими втратами потрясіння дев'яностих, якби уряд не був загіпнотизований ідеєю дерегуляції [5]. На жаль, всі із майже 20 урядів України, що змінилися за останні 28 років, сліпо слідували курсом дерегуляції. Тому й маємо те, що маємо: бал в країні правлять олігархи. Пригадується, невдовзі після того, як В. Гройсман став прем'єром, трейдери підняли ціни на пальне в межах 0,5 – 1 гривня. Обурений прем'єр по телебаченню пообіцяв розібратися і повернути старі ціни. Але рівно через тиждень ціни на пальне ще виростили на 1,5 – 2 гривні. Прем'єр від коментарів утримався. Причому це відбулося в період, коли ціни на нафту на світовому ринку стрімко впали і наші урядовці раділи, підраховуючи втрати Росії від експорту нафти. А наші втрати від здорожчення пального, а через нього і вартості життя, ніхто не підраховував. Характерно, що урядовці та різного гатунку економісти й політологи такі стрибки цін «пояснюють» сезонними коливаннями. Причому не тільки щодо цін на пальне, предмети споживання і,

звичайно, на долар, до якого прив'язали гривню. Якби це були насправді сезонні коливання, то ціни мали б повернутися до попереднього рівня. Але ж в нашому випадку вони не повертаються: за останні чотири роки ціни на пальне виросли удвічі, а гривня знецінилася втричі.

Останні аспекти нашого суспільного буття ми навели для того, щоб наголосити, що не все залежить від ЄС. Євросоюз готовий надавати нам підтримку, але й ми не повинні почивати на лаврах, бо соціально-економічний розвиток потрібний передусім нам. Про це свідчить і той факт, що Угода про асоціацію, лише визначаючи основні цілі реформування та модернізації вищої освіти, не визначає інструменти досягнення відповідних цілей. ЄС обіцяє продовження підтримки української вищої освіти через програму «Еразмус», яка (підтримка) надається за такими напрямками як персональна міжнародна мобільність, проекти щодо розширення спроможності вищих навчальних закладів країн-партнерів до модернізації та інтернаціоналізації, підтримка політичного діалогу щодо реформування вищої освіти в країнах-партнерах, які межують з ЄС, тощо. Очікується, що впродовж 2014-2020 років понад 4 тисячі українських студентів та аспірантів зможуть скористатися перевагами обміну між вищими навчальними закладами. Крім того, 7 тисяч українців матимуть можливість взяти участь у молодіжних обмінах у рамках Європейської волонтерської програми [2 с.221-222]. Тобто основні інструменти реформування та модернізації вищої освіти як одного з основних чинників соціально-економічного розвитку повинна розробляти і задіювати Україна.

Хоча за окремими показниками освітніх стандартів та розвитку людського капіталу наша країна посідає місця близькі до тих, що посідають, скажімо, Словаччина, Польща, Угорщина, ми не можемо бачити серйозних проблем, не вирішення яких може стати на перешкоді отримання максимально можливої користі від співпраці з ЄС у сфері вищої освіти і відповідно відновлення основних економічних показників. Серед них, як зазначається в Угоді про асоціацію, досить гостро стоїть проблема гарантування якості освіти шляхом забезпечення відповідності Національної рамки кваліфікації Європейським рамкам кваліфікацій. Вирішення зазначеної проблеми сприяло б запровадженню в Україні міжнародних критеріїв оцінки професіоналізації управління у сфері вищої освіти. На жаль, Україна через невирішеність проблеми якості вищої освіти стоїть на порозі втрати довіри населення до національної системи вищої, та не тільки вищої освіти. Сьогодні все більше випускників шкіл переконуються в тому, що з українськими дипломами ні в Україні, ні в закордонні у них нема перспективи знайти таке місце роботи, яке б забезпечувало можливість професійного та кар'єрного росту. Вихід з цієї ситуації, на думку багатьох юнаків та дівчат, може бути один: їхати на навчання у зарубіжні університети, після закінчення яких гарантовані і працевлаштування, і належна зарплата, і професійне та кар'єрне зростання.

Не кращий вихід знаходять і випускники вітчизняних університетів: будучи незатребуваними в Україні або ж не маючи гідної заробітної плати, вони масово виїжджають за кордон. За підрахунками міжнародних інституцій та вітчизняних вчених, сьогодні чисельність трудових мігрантів з України становить 6,5 – 7 млн. осіб. Найбільше їх в Росії та ЄС. Лише в Польщі їх уже працює один мільйон, а буде ще більше, оскільки уряд цієї країни готовий прийняти ще один мільйон українців. Про готовність прийняти трудових мігрантів з України заявили уряди Чехії, Угорщини та деяких інших. Причому міграційний процес все більше набуває системного характеру, адже в усіх регіонах України діють агенції, котрі вербують працівників для роботи за кордоном. Проведене нами дослідження, засвідчує, що майже 90% молодих мігрантів не має наміру повертатися в Україну, поки не зможе мати в ній зарплату не менше 20-26 тисяч гривень на місяць. А цього, як відомо, українське керівництво пересічним громадянам не обіцяє.

Поряд зі сферою вищої освіти все більше дають про себе знати загрози у сфері науки. Остання, як і вища освіта, постійно недофінансовується. Згідно Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено на фінансування науки щороку виділяти з держбюджету не менше 1,7% валового внутрішнього продукту. У 2016 році цей показник

становив лише 0,16% ВВП. Як зазначають фахівці, якщо на фінансування науки виділяти менше одного відсотка ВВП, то науки в країні не буде. І якщо по-чесному, то її і нема. Є лише імітація наукової діяльності. Недофінансування науки стримує виробництво нових або удосконалених виробів, гальмує впровадження нових або удосконалених технологій, обмежує можливості щодо взаємодії держави та населення в галузі вирішення соціальних, виробничих, управлінських та інших питань життєдіяльності. Та чи не найбільше недофінансування двох споріднених галузей – вищої освіти та науки – шкодить розвиткові інтеграційних процесів між ними. Вища школа повинна готувати для науки висококваліфіковані кадри, а наука має добувати й постачати вищій школі нові або удосконалені знання про природу та суспільство, без яких (знань) підготовка висококваліфікованих кадрів неможлива. В силу залежності цих двох сфер одна від одної більш відчутними стають ризики послаблення соціальної взаємодії держави, з одного боку, і працівників вищої освіти та науки - з іншого, а це означає зниження потенційних можливостей формування якісного людського капіталу, під яким, як відомо, розуміють запас знань, навичок та здібностей людини, які вона може використовувати у виробничих та споживчих цілях і які є джерелом становлення і розвитку соціально орієнтованої економіки.

В документах щодо розвитку співпраці України та ЄС розглядаються питання формування громадянського суспільства, надання послуг, верховенства права тощо, при розробці яких, на наш погляд, мала б бути звернута увага на співпрацю щодо розвитку системи охорони здоров'я в нашій країні. Проте, як на наш погляд, ця проблема не отримала належної уваги розробників і була зведена практично до захисту прав інтелектуальної власності щодо лікарських засобів та результатів їх випробування, а також гармонізації Україною своїх технічних регламентів щодо лікарських засобів із технічними регламентами ЄС. А ось те, що достатньо ефективну систему охорони здоров'я перетворили (не без підказки Заходу) у неефективну, практично залишилось поза увагою. Такий стан спричинено державою, а точніше, її численним керівництвом, яке систематично, з року в рік недофінансовувало і недофінансовує цю важливу соціальну галузь, гласно і негласно передає її в руки приватного бізнесу, а той через свою ненажерливість робить медичне обслуговування, навіть невідкладну медичну допомогу, недоступними для населення. Сьогодні, як колорадські жуки множаться приватні аптеки з рівнем рентабельності до 1000 відсотків, приватні стоматологічні, офтальмологічні та інші медичні офіси, на конвеєр поставлено надання послуг у приватних діагностичних лабораторних офісах тощо. Функції державних лікувальних закладів де-факто зведено до функцій приватної установи: заплатиш лікареві – припише що і як приймати, купиш за захмарними цінами ліки для ін'єкцій – медсестра проін'єктує. Зрозуміло, що і їй треба заплатити за кожну ін'єкцію. За рентгенівський знімок, узи, томографію та їм подібні обстеження – знову ж таки треба платити. Санітарка не допоможе хворому підвестися, якщо і їй не заплатять. Доведення до нинішнього стану системи охорони здоров'я, на наш погляд, мало собі за мету переконати населення в думці про неможливість високоякісного медичного обслуговування в державних лікувальних закладах, а отже, в необхідності відмови від нього й переходу до приватної або (що одне й те саме) до страхової медицини.

І що б не говорили нам нинішні правителі України про здійснювану ними реформу у сфері охорони здоров'я, вона (реформа) ще в більшій мірі зробить недоступною медичну допомогу для населення. Під гаслами «про звільнення від залишків тоталітарної системи в медицині» та під байками про необхідність оптимізації кількості лікарень та ліжко-місць приховується закриття дільничних лікарень в селищах та селах, згорання роботи фельдшерсько-акушерських пунктів (ФАПів), зростання черг на госпіталізацію, віддалення центрів отримання кваліфікованої медичної допомоги на 50-80 кілометрів, без врахування нинішніх проблем з транспортом. Мешканцям невеликих міст, селищ та сіл не залишається нічого іншого, як користуватися послугами так званих цілительів, екстрасенсів, гадалок та інших представників професій далекого середньовіччя. Така реформа, на наше глибоке переконання, обернеться подальшим зростанням смертності

серед простого люду, а вона, як відомо, без цього є доволі високою. Причому однією з причин того, що смертність в Україні вища народжуваності, є відсутність безоплатної медичної допомоги та надмірно високі ціни на ліки.

Про недоступність медичної допомоги для населення переконливо свідчить щоденне волення батьків про допомогу щодо порятунку життя їхніх дітей, але, крім фонду Р.Ахметова, волонтерів і знедолених та пограбованих простих громадян, на слізні прохання ніхто не відгукується. Схоже владі байдуже, що в останні роки щороку майже 800 тисяч наших громадян помирає переважно від хвороб системи кровообігу, новоутворень, хвороб органів травлення та дихання, інфекційних хвороб. Десятки тисяч осіб гине внаслідок нещасних випадків на транспорті, отруєння алкоголем, самогубства і розгулу злочинців. Якщо тенденція до перевищення смертності над народжуваністю не буде подолана, то через 15-20 років нас уже буде не 52 мільйони, як це було на старті ринкових перетворень, і не 42 мільйони, як маємо сьогодні, а лише 30-35 мільйонів. Хотілося б помилитися. Але нині до цього ще додалася політика. «Виписана» з-за «бугра» очільниця міністерства охорони здоров'я не інакше, як через свій високий «патріотизм» відмовилась від поставок ліків з Росії, а поставок з інших країн не налагодила. І люди через це мучаться, стають інвалідами, помирають. І про це не може не знати керівництво країни, адже ЗМІ про ці факти постійно говорять.

Великі очікування в Україні і щодо запровадження європейських стандартів у сфері зайнятості та оплати праці. І ці очікування небезпідставні, оскільки розвиваючи співпрацю у модернізації суспільного виробництва, національна економіка матиме можливості і для фінансування соціального розвитку. Щоправда, доводиться зустрічати випадки, коли окремі українці в якійсь мірі розраховують на те, що у разі входження України до ЄС, європейці відмовляться від частини своїх доходів, в тому числі і заробітної плати, на користь українців. Звичайно, цього не буде і не може бути. Високі зарплати українці повинні заробити в результаті підвищення продуктивності праці, досягнутого завдяки підтримці ЄС. Це по-перше. А по-друге, долучення до директив і стандартів ЄС буде змушувати українських чиновників та олігархів відмовитися від корупційних інструментів збагачення. Адже в країні відбулося злиття, зрощення сили олігархічного капіталу з силою держави з метою забезпечення високих прибутків новим власникам і таких же високих хабарів державним чиновникам. Саме через це кількість доларових мільярдерів на 100 мільярдів доларів ВВП є більшою, ніж у країнах великої вісімки [6, с.6]. Шаленому збагаченню олігархів сприяє утримання на вкрай низькому рівні заробітної плати, адже у структурі витрат на одиницю продукції зарплата в Україні становить лише 8-9%, в той час, як в ЄС цей показник сягає 40-45% [7, с.90]. А це означає, що в нас паралельно існують низькі доходи та бідність переважної частини населення і багатство та розкіш новітніх власників великого капіталу. Але світовий та вітчизняний досвід переконують, що зростання нерівності в розподілі доходів обертається зниженням мікроекономічної ефективності, спадом виробництва та соціально-економічного розвитку у довгостроковій перспективі. Знаючи це, президент США Д. Трамп, виступаючи на Міжнародному форумі в Давосі, закликав урядовців і бізнесменів світу дбати про людей праці. З врахуванням цієї залежності можна безпомилково стверджувати, що, взявши курс на тримання зарплати на низькому рівні при одночасному згортанні виплат і пільг із суспільних фондів споживання, керівництво країни та власники засобів виробництва власноруч загальмували соціально-економічний розвиток України.

Саме через це вчені та окремі політики намагаються достукатись до високопосадовців і їхніх найближчих партнерів, аби вони, заради виведення економіки із затьяжного обвалу, не на словах, а насправді, взялися долати надмірну нерівність у розподілі доходів. Спробуємо достукатися і ми, навіть знаючи, що більшість пропозицій вітчизняних вчених залишаються незатребуваними. Ми стоїмо на тому, що в цей доленосний для країни час обов'язок кожного громадянина пропонувати і, по можливості, реалізовувати пропозиції щодо виходу з кризи. Ми далекі від думки, що всі пропозиції

однаково слушні і всі підлягають реалізації. Але влада повинна їх чути, аналізувати і приймати виважені рішення. Але для цього ті, хто уособлює державу та владу мають характеризуватися високою професійністю та компетентністю. Проте це вже інша тема. Нас в даному випадку цікавить лише пошук шляхів якнайповнішого використання участі в Зоні вільної торгівлі з ЄС в інтересах прискорення соціально-економічного розвитку України та підвищення добробуту населення.

В цьому зв'язку основними заходами України в умовах поглиблення відносин з ЄС могли б бути наступні.

По-перше, за підтримки ЄС, відновити і модернізувати колись потужний реальний сектор економіки, беручи приклад з того ж таки Європейського Союзу, який намагається переломити негативні тенденції до послаблення ролі реального сектора, особливо промисловості. Без передової промисловості нема високотехнологічного інноваційного виробництва і нема сучасної науки. Усього цього у нас не буде доти, доки держава не змусить бізнес, і передусім великий, повернутися обличчям до проблем розвитку реального сектора, науки та нових технологій. Поряд з цим держава і великий бізнес мають нарешті зрозуміти місце та роль малого і середнього бізнесу у забезпеченні стабільного розвитку. В країнах ЄС, на які сьогодні орієнтується Україна, малі та середні підприємства складають переважну більшість у нефінансовому секторі економіки і забезпечують понад 60% робочих місць та майже стільки створюють доданої вартості цього сектора.

По-друге, держава повинна використати фінансові можливості, що складуться в результаті поглиблення відносин з ЄС, з метою справедливого розподілу доходів, підвищення заробітної плати, пенсій та стипендій до рівня, який забезпечено в постсоціалістичних країнах-членах ЄС. Поряд з цим фінансові можливості мають бути використані для відновлення доступу населення до якісної медичної допомоги, освіти, науки та надбань культури, тобто нарешті виконати конституційне зобов'язання щодо побудови соціально орієнтованої ринкової економіки. Лише за таких умов населення визнає правильним курс на поглиблення відносин з ЄС і своєю працею буде діяти в напрямі їх зміцнення.

Зростання доходів населення дасть можливість сформувати потужний внутрішній ринок для інноваційної продукції реального сектора економіки, а відтак будуть нагромаджені кошти для подальшого розвитку малого та середнього бізнесу, впровадження нової техніки і технологій.

Зрозуміло, що підвищення платоспроможності населення і відповідно формування потужного внутрішнього ринку можна досягти лише шляхом стрімкого зниження цін не тільки на продукцію вітчизняного виробництва, а й імпортовану. І тут не обійтись без продуманого державного регулювання. Апетити до високих прибутків настільки є високими у вітчизняного спекулятивного бізнесу, що навіть глава українського уряду В. Гройсман змушений був звернути увагу торговців ліками на неприпустимість ситуації, коли одні і ті ж імпортні ліки в Україні продаються за цінами, вищими, ніж в сусідніх країнах. Таке визнання зайвий раз підтверджує думку тих вчених, котрі не раз обґрунтовували тезу про те, що Україні потрібен стрімкий поворот до політики регулювання ринкової економіки.

По-третє, істотно зменшити управлінський апарат на всіх рівнях і укомплектувати його професіоналами, спроможними правильно визначати основні цілі кожного поступу соціально-економічного розвитку і так само правильно обирати засоби та інструменти досягнення згаданих цілей. При цьому відмовитися від практики залучення іноземних громадян на посади урядовців, адже жоден із тих, кого залучала Україна, не те, що не забезпечив розвиток відповідної галузі, а продовжив її руйнування. Можливо, не в міні - страх корінь усіх наших бід, а в тих, хто над ними? То, можливо, їх поміняти на когось із колишніх президентів США чи канцлерів Німеччини?

Висновки. Дослідження проблем соціально-економічного розвитку України в умовах поглиблення відносин з ЄС дає підстави стверджувати, що наша держава має сьогодні шанси, за підтримки ЄС, зробити стрімкі зрушення в розвитку економіки та підвищення добробуту населення. Однак є побоювання, що політичне керівництво виявиться неспроможним скористатися цими шансами, оскільки вже на старті поглиблення відносин з ЄС спостерігається плутання цілей економічної політики і засобів, інструментів її досягнення.

Список використаної літератури

1. Друкер П.Ф. Энциклопедия менеджмента. Хрестоматия. В.3 ч./ Авт.сост. Л.П.Черныш, Л.П.Ермалович, Е.М.Бурак. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2007, ч.2.
2. Поглиблення відносин між ЄС та Україною. За ред.. М.Емерсона і В.Мовчан. – 2016. – 256 с.
3. Колодко Гж. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? /Гж. Колодко.- М.: Магистр, 2012. - 176 с.
4. Осташко Т. Ризики для сільського господарства від встановлення Зони вільної торгівлі з ЄС / Т.Осташко// Економіка України. – 2011, №3. – С.57-69.
5. Стиглиц Д.Ю.Ревущие девяностые (пер.с англо Г.Г.Пирогова / Джозеф Юджин Стиглиц. – М.: Совр.экон. и право, 2005. – 424 с.)
6. Єщенко П.С. До інновацій та стратегічних пріоритетів шляхом об'єднання «невидимої» та «видимої» руки / П.С. Єщенко // Економіка України.- 2016.-№5.- С. 3-16.
7. Ковальчук Т.Т. Бідність працюючого населення – драматична реальність українського сьогодення /Ковальчук Т.Т.// Економіка України . – 216.- № 5.- С. 90-97.

References

- 1.Druker, P.F. (2007). Encyclopedia of Management. Chrestomathy. In 3 parts. In L.Chernysh, L. Ermalovich, E. Burak (Ed.). Minsk: SIMST BSU (in Russ.).
2. Extension of Relations between EU and Ukraine (2016). In M. Emerson, V. Movchan (Ed.). (in Ukr.).
3. Kolodko, Gzh. (2012). *Globalization, Transformation, Crisis – what is next?* Moscow: Magistr (in Russ.).
4. Ostashko, T. (2011). Risks for Agriculture from Establishment of Free Trade Area with EU. *Ekonomika Ukrainy (The Economy of Ukraine)*, 3, 57-69 (in Ukr.).
5. Stiglitz, J. (2005). *The Roaring Nineties*. Moscow: Sovremennaja jekonomika i pravo (in Russ.).
6. Eshchenko P.S. (2016) about Innovations and Strategic Priorities on the Way of the Union of the «Invisible» and «Visible» Hands. *Економіка України (Economy of Ukraine)*, 5, 3-16 (in Ukr.).
7. Kovalchuk T.T. (2016) Poverty of the Working Population is the Dramatic Reality Ukraine's Present Life. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 5, 90-97 (in Ukr.).

Кыкырдза Іван Іванович

Doctor of Economics, professor of economics,
Innovation and International Economics Department,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF RELATIONS EXTENSION WITH EU

Introduction. Socioeconomic development of Ukraine under conditions of relations extension with EU.

Purpose. To analyse positive shifts as well as risks in socioeconomic development of Ukraine under conditions of relations extension with EU.

Results. Described positive shifts and potential possibilities of the Ukrainian economy under conditions of relations extension with EU; argued the necessity to borrow more actively the experience of EU as regards economic development under globalization conditions.

Originality. Revealed problems concerning implementation of separate provisions of Ukraine-EU Association Agreement.

Conclusion. Implementation of the Agreement provisions will enable Ukraine to perform rapid shifts in the economic development and raising of population living standards.

Keywords: socioeconomic development of Ukraine; Association Agreement; free trade area; European Union.

Одержано редакцією 10.02.2018 р.
Прийнято до публікації 19.02.2018 р.

УДК 338.23

Захарченко Володимир Іванович
доктор економічних наук, професор,
Черкаський державний технологічний університет
zakharchenkovn@i.ua

РЕФОРМА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЮ ВЛАСНІСТЮ ЯК ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті показано, що проблеми реформування відносин власності в Україні мають своїми витокami процеси приватизації державної власності, що розпочалися ще у 1990-х роках. Підкреслено, що у державній власності все ще перебуває багато підприємств, що не мають стратегічного значення і є збитковими. Виходячи з цього, відмічено доцільність проведення реформи управління державною власністю в контексті урядової стратегії. Дано оцінку та обґрунтовано конкретні пропозиції в рамках основних напрямів реформи управління державними підприємствами, зокрема таких як: удосконалення корпоративного управління; перегляд принципів та механізмів корпоративного управління державними банками; прозорий процес призначення керівників державних підприємств та встановлення ринкового рівня їхньої заробітної плати; навчання керівників найбільших державних підприємств; визначення чітких цілей діяльності держпідприємств, розділення комерційних і некомерційних функцій; підвищення ефективності діяльності держпідприємств; запровадження політики власності; впровадження передових світових практик продажу активів; корпоратизація об'єктів державної власності; реструктуризація та реорганізація суб'єктів господарювання. Виділено декілька напрямів реформування відносин власності, які не передбачені реформою, а саме: оптимізація частки державної власності; повернення державі контрольного пакету акцій стратегічно важливих підприємств; застосування процедур реприватизації та націоналізації; формування дієвого акціонерного механізму.*

***Ключові слова:** власність, інститут власності; форми власності; відносини власності; реформування відносин власності; приватизація державного майна; ефективність державних підприємств.*

Постановка проблеми. Процеси реформування відносин власності вступили в активну фазу в Україні у 1992 р. Вони спрямовувалися передусім на подолання монополії державної власності, реанімацію приватної форми власності та плюралізм різних форм власності (державної, комунальної, кооперативної, приватної). Ці трансформації у сфері власності потребували багатьох законодавчих змін і мали декілька етапів, але водночас характеризувалися численними колізіями та зловживаннями, що не дозволило створити ефективну систему ринкового господарювання. В результаті у сфері відносин власності й досі залишається низка проблем, які потребують свого вирішення. Ключові з них передбачається вирішити в рамках реалізації Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, схваленої Кабінетом Міністрів України 27 травня 2015 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення частини нерозв'язаної раніше проблеми. Основою для наукового аналізу напрямів і конкретних заходів реформи управління державною власністю в Україні в контексті реформування відносин власності служать праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як Б. Болотін, А. Гальчинський, В. Геєць, С. Глінкіна, С. Давимука, Г. Журбелюк, П. Ігнатівський, В. Іноземцев, Ю. Кіндзерський, М. Кічурчак, В. Ларцев, Н. Ногінова, В. Найшуль, І. Панченко, М. Пірі, А. Радигін, Е. Савас, Дж. Стігліц, С. Ханке, М. Шкільняк та ін. Вони дозволяють досить об'єктивно оцінити перебіг реформи, дати їй оцінку та обґрунтувати відповідні пропозиції в загальному контексті реформування відносин власності, яких явно бракує навіть у публікаціях останніх років.

Метою статті є оцінка ключових напрямів реформи управління державною власністю в контексті реформування відносин власності та обґрунтування шляхів підвищення ефективності діяльності підприємств державного сектора української економіки.

Викладення основного матеріалу. Проблеми у сфері відносин власності є у всіх країнах і у всі періоди їхнього розвитку. Це пояснюється тим, що інститут власності є базовим у регулюванні суспільних і приватних інтересів. Водночас він впливає на соціальний статус кожного індивідуума, формує соціальну структуру суспільства та регламентує інші інститути цивільного права (зобов'язань, сім'ї і шлюбу, спадкування).

В Україні проблеми у сфері власності особливо загострилися внаслідок приватизації державного майна через масу помилок, упущень та зловживань [1, с. 141]. На *етапі колективно-орендної приватизації* вона проводилася з переважанням методів неконкурентного характеру – через викуп майна трудовими колективами і товариствами покупців. Гіперінфляція, пік якої припав на 1993 р., сприяла тому, що ціна викупу об'єктів приватизації сильно знижувалася. На *етапі сертифікатної приватизації* (1995-1999 рр.) конкурентні способи приватизації (викупу підприємств на аукціонах, комерційних конкурсах і біржових торгах) стали основними, але при цьому не було забезпечено захист міноритарних акціонерів. *Етап грошової приватизації* (з 2000 р. – до нашого часу) проходить під прапором олігархізації економіки, захоплення великих державних підприємств. На цьому етапі колишні високопосадовці остаточно конвертували політичну владу в економічну і разом з червоними директорами та кримінальними елементами в напівкримінальний і кримінальний способи (на основі «прихватації», тіньових схем, політичної й економічної корупції, розорення більшості населення) захопили основні активи державної власності. Однак у власності держави все ще перебуває багато підприємств, які є збитковими, і це лягає важким тягарем на державний бюджет. Власне, це й стало лейтмотивом проведення реформи управління державною власністю.

Реформу було розпочато у травні 2015 р. Вона включає ряд чітко визначених і суміжних з ними напрямів і цілу низку конкретних заходів [2, с. 64-65; 3; 4]. Спробуємо з наукових позицій дати їх оцінку та обґрунтувати відповідні пропозиції.

Удосконалення корпоративного управління. Реформа передбачає перехід на нову модель корпоративного управління держпідприємствами; це визначено в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності» (від 2 червня 2016 р.). Нова модель включає цілий ряд конкретних заходів, завдяки яким корпоративне управління на держпідприємствах має суттєво покращитися, а саме: створення наглядових рад; запровадження інституту незалежних директорів; проведення обов'язкового незалежного аудиту; розширення переліку обов'язкової для розкриття інформації про свою діяльність.

Компетентна і добре мотивована наглядова рада має стати одним із ключових факторів у забезпеченні ефективного функціонування держпідприємств. Це підтверджено досвідом роботи багатьох держпідприємств у зарубіжних країнах. На наглядову раду держпідприємства покладаються такі важливі функції, як: визначення стратегічних напрямків розвитку підприємства; контроль та оцінка роботи його керівників; надання інформації акціонерам; контроль за фінансовою діяльністю підприємства; формування комітету із питань аудиту.

Нова модель корпоративного управління держпідприємствами уже відіграє важливу роль у реформуванні НАК «Нафтогаз України», зокрема при виконанні Плану дій з реформи корпоративного управління компанією. Згідно цього плану, реструктуризація компанії передбачає відокремлення діяльності з транспортування та збереження природного газу, що відповідає нормам ОЕСР у сфері управління державними компаніями.

Передбачається, що нова модель корпоративного управління позитивно вплине на підвищення ефективності роботи державних банків, досягнення прозорості в роботі держпідприємств та поліпшення якості їх керівних кадрів.

Перегляд принципів та механізмів корпоративного управління державними банками. Він є необхідним для оздоровлення банківської системи України загалом, підвищення стабільності функціонування та покращення результатів роботи державних банків, підвищення їх оцінки з боку потенційних інвесторів.

У реформуванні державних банків уряд України важливу роль відводить міжнародним фінансовим інституціям. Відповідно, урядом України та Світовим банком підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо підтримки приватизації державного Укргазбанку. Допомогати українській владі трансформувати АТ «Ощадбанк» буде Європейський банк реконструкції та розвитку. В процесі його приватизації 20% акцій передбачається реалізувати мініоритарним акціонерам [5].

З метою забезпечення стабільності фінансової системи України 18 грудня 2016 р. Кабінет Міністрів України ухвалив рішення про входження держави до капіталу найбільшого українського банку – ПАТ «Приватбанк» та його капіталізацію шляхом випуску облігацій внутрішньої державної позики в розмірі до 116,8 млрд. грн. На виконання рішення уряду було утворено Наглядову раду банку у складі із 7 осіб; до неї увійшли 4 представники провідних міжнародних компаній і фінансових організацій та 3 представники держави [2, с. 65]. При цьому залишаються відкритими питання про виведення активів банку за кордон, про ефективність нагляд НБУ за діяльністю цього та інших комерційних банків.

Посилення нагляду та досягнення прозорості. В рамках реалізації реформи уряд почав роботу над впровадженням на держпідприємствах більш ефективних механізмів нагляду і управління ними, зокрема шляхом забезпечення прозорості та контролю їхньої діяльності. Важливим кроком на цьому шляху стало розкриття інформації, що міститься у фінансових звітах держпідприємств та матеріалах їх аудиту. Цей крок відповідає міжнародній практиці, оскільки дозволяє порівнювати фінансові показники діяльності державних і приватних підприємств та робити висновки щодо їх ефективності.

Аудит на найбільших держпідприємствах проводиться згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання проведення аудиту суб'єктів господарювання державного сектору економіки» (від 4 червня 2015 р.). На виконання постанови, 36 держкомпаній (85% всіх активів) з 45 найбільших уже в 2015 р. мали висновки аудиту фінансової звітності або перебували в процесі аудиту [2, с. 65]. В наступні роки, через те, що аудит передбачалося проводити з використанням більш жорстких критеріїв та із залученням аудиторських компаній, акредитованих Європейським банком реконструкції та розвитку та Світовим банком, значна частина держпідприємств саботувала його. Щоб активізувати цей процес, уряд ініціював прийняття Верховною Радою України Закону «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» (від 21 грудня 2017 р.). Законом норми національного законодавства у сфері аудиторської діяльності приведено у відповідність із законодавством Європейського Союзу, зокрема із положеннями Директиви 2006/43/ЄС та Регламенту 537/2014. Згідно найкращих європейських практик, на всіх великих держпідприємствах України мають бути створені комітети з питань аудиту.

Впровадження прозорого процесу призначення керівників державних підприємств та встановлення ринкового рівня їхньої заробітної плати. Згідно нової концепції корпоративного управління, процедура призначення керівників найбільших держпідприємств мала бути оновлена. Задля цього прийнято зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2008 р. «Про проведення конкурсного відбору керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки». Важливою зміною стало те, що повноваження з проведення конкурсного відбору керівників стратегічних підприємств були передані від органів управління ними до Мінекономрозвитку. У Міністерстві склад

Комітету з їх призначення було розширено до 18 експертів, а кількість членів Комітету, які мають голос, збільшена з 5 до 9. Також до складу Комітету введено 4 нових незалежних експерти. Ці зміни дозволили поліпшити роботу Комітету, зокрема тому, що голосування його членів стало більш незалежним, а рекомендації незалежних експертів пришвидшують процес відбору керівників.

У 2016 р. Мінекономрозвитку за допомогою професійних рекрутингових компаній провело конкурсний відбір керівників для трьох держпідприємств – Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта», ПАТ «Укрзалізниця» та НЕК «Укренерго». Для ряду інших підприємств (ДП «Маріупольський морський торговельний порт», ДП «Міжнародний аеропорт «Бориспіль», УДП «Укрхімтрансміак», ДП «Завод «Електроважмаш» та ін.) розроблені критерії конкурсного відбору керівників, які дозволяють проводити необхідні процедури.

Нова концепція корпоративного управління також передбачає встановлення заробітної плати керівників найбільших держпідприємств на ринковому рівні. При визначенні її розміру застосовується технологія «ключових показників ефективності» (КПЕ), запропонована фахівцями Мінекономрозвитку. Згідно з нею, заробітна плата керівника держпідприємства складається з двох частин: фіксованої та змінної; остання винятково залежить від ефективності роботи керівника. Однак сам розмір заробітної плати невмотивовано завищений (в десятки разів більший, ніж у Президента України). Для керівників 6 держкомпаній вже призначено ринковий рівень заробітної плати (ПАТ «Укргазвидобування», ПАТ «Укртранснафта», ПАТ «Укртрансгаз», НАК «Нафтогаз України», Українське державне підприємство поштового зв'язку «Укрпошта» та ПАТ «Укрзалізниця»). У співпраці з компанією PWC розробляються КПЕ для керівників інших держпідприємств. Водночас для керівників держпідприємств передбачаються санкції за порушення умов контракту аж до його розірвання.

Навчання керівників найбільших державних підприємств. Уже завершена перша програма навчання керівників стратегічних держпідприємств. Навчання було проведене за співпраці Київської школи економіки та WNISEF (регіональним фондом прямих інвестицій, заснованим Агентством США з міжнародного розвитку – USAID). Програма складалася з 15 модулів, її відвідали 25 керівників. Розпочато другий етап програми навчання – MBA (магістра ділового адміністрування) для топ-менеджменту держпідприємств [2, с. 65].

Визначення чітких цілей діяльності держпідприємств, розділення комерційних і некомерційних функцій. Тривалий час держпідприємствам ставили різноманітні та часто суперечливі цілі, що призводило до виникнення проблем зі встановлення відповідальності в разі їх недосягнення. Тому в рекомендаціях ОЕСР зазначено, що для держпідприємств слід чітко визначати комерційні та некомерційні (зокрема, соціальні) функції і це має бути відображено у їхніх статутах. Відповідно, у бухгалтерських документах підприємства мають розділити комерційні та некомерційні операції. Це дозволить оцінювати вплив некомерційних операцій на фінансову ефективність підприємств.

Важливо також запровадити чітку та прозору модель фінансування некомерційних операцій держпідприємств, зокрема для уникнення перехресного субсидування. Така практика субсидування застосовується, наприклад, у ПАТ «Укрзалізниця»: зниження тарифів і надання пільг на перевезення пасажирів у підприємстві значною мірою перекривається за рахунок підвищення тарифів на вантажні перевезення. Хоча останні є видом комерційної діяльності, а отже, тарифи на них мають встановлюватися на основі принципу чесної конкуренції між підприємствами різних видів транспорту.

Підвищення ефективності діяльності держпідприємств. У 2016 р. 100 найбільших держкомпаній у сумі отримали прибуток 26,4 млрд. грн., однак ці цифри слід

сприймати обережно. Річ у тому, що зростання показника чистого прибутку ТОП-100 компаній зумовлено зростанням чистого прибутку кількох компаній, зокрема НАК «Нафтогаз України», КБ «Південне», Адміністрації морських портів України, ДП «Національна енергетична компанія «Укренерго» та ПАТ «Укргідроенерго». Ці п'ять компаній сукупно згенерували чистий прибуток 35,9 млрд грн, тоді як 89 інших компаній сукупно показали збиток у 9,5 млрд грн. [5].

Водночас про неефективність держпідприємств (як передумову їх приватизації) можна говорити лише тоді, коли вони будуть очищені від корупційних елементів та інноваційно збагачені (через упровадження сучасних технологій і форм організації виробництва та праці).

Запровадження політики власності. В процесі удосконалення систем управління держпідприємствами уряд має неухильно дотримуватися *принципу розділення функцій управління та функцій власності*. З огляду на першу функцію, сформульовані основні принципи володіння держпідприємствами. Вони зводяться до того, що:

- міністерства не повинні управляти держпідприємствами;
- держава має володіти винятково стратегічними держпідприємствами, всі інші мають бути приватизовані і ліквідовані;
- держпідприємства мають управлятись на комерційних умовах, як приватний сектор.

З орієнтацією на другу функцію розробляються *Основні засади здійснення державної політики власності щодо державних підприємств*. Цей документ визначатиме принципи, цілі та пріоритети управління держпідприємствами. Передбачається, що Засади політики власності будуть модельним документом. Відповідно до положень цього документа розроблятимуться окремі політики власності і приватизації – щодо особливо важливих для економіки держпідприємств.

Політику приватизації держпідприємств нині визначає ряд, офіційно затверджених урядом документів. В липні 2017 р. Мінекономрозвитку опублікувало їх на своєму сайті як *Стратегічне бачення щодо поводження з державними підприємствами у підпорядкуванні центральних органів влади* [7]. Згідно цих документів, політику приватизації держпідприємств визначає т. зв. «тріаж» (від англ. triage – медичне сортування) або поділ їх три групи: 1) що мають залишитись у державній чи комунальній власності; 2) що мають бути передані в концесію; 3) що мають бути приватизовані або ж ліквідовані.

У *державній власності* передбачається залишити підприємства, що дозволяють державі виконувати покладені на неї функції: національної безпеки і оборони, правопорядку, функціонування монетарної системи, охорони здоров'я, стандартизації та метрології, соціальної політики тощо. Це 15 особливо важливих держпідприємств, серед яких і природні монополії (НАК «Нафтогаз України», ПАТ «Укрзалізниця» та ін.), та ще 363 об'єкти.

Перелік *підприємств до приватизації* включає 893 об'єкти. До нього включено багато великих підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави. Одне з них – Одеський припортовий завод (ОПЗ), який є великим виробником карбаміду і важливим агентом на ринку азотних добрив (забезпечує перевалку аміаку у США та інші країни, що поступає по аміакопроводу Тольятті – Одеса). Перша спроба приватизації цього підприємства була зроблена ще в 2009 р., однак вона виявилася невдалою, як і дві наступні спроби у 2016 р. Через корупційні схеми продажу природного газу для підприємства державі було завдано збитків на суму понад 205 млн. грн., а його приватизаційна ціна впала до небувало низького рівня – 520 млн. дол. (в т. ч. й через борг компанії Ostchem Д. Фірташа в розмірі 251,2 млн. дол.) [8]. Історія з приватизацією ОПЗ – це характерний приклад того, як через корупційні зловживання із сфери державної власності вилучається підприємство, яке має стратегічне значення.

Приватизація ще цілого ряду держпідприємств, що мають стратегічне значення і є «донорами» державного бюджету, є вкрай небажаною. До таких підприємств належить ПАТ «Турбоатом» – відомий у світі виробник турбінного устаткування. Підприємство у в 2017 р. мало чистий дохід від реалізації продукції в розмірі 2,17 млрд. грн., чистий прибуток очікується в розмірі 705 млн. грн. Портфель замовлень підприємства складає 5 млрд. грн. [9]. Однак продаж цього підприємства на приватизаційному аукціоні прописаний у меморандумі України з МВФ, що є виразником інтересів транснаціональних компаній. Незрозуміло, що може дати державі, українцям приватизація цього підприємства? Тим більше, що у 1987 р. Д. Сепінгтон і Дж. Стігліц довели теорему про неістотність форми власності (державної чи приватної), за ідеальних умов, тобто існування симетрії інформації, нейтральності агентів до ризиків і досконалої конкуренції приватних агентів за державну власність [10].

Відповідно до приватизаційних документів уряду, 359 об'єктів державної власності передбачається передати у концесію. Концесія – це договір про передачу в тимчасову експлуатацію господарських об'єктів (аеропортів, лісових господарств, автомобільних доріг та ін.), що належать державі чи територіальній громаді, іншим державам, іноземним фірмам чи приватним особам. Вважається, що передача об'єктів у концесію дозволяє залучити більше інвестицій і збільшити економічний ефект від їхньої діяльності. Але чи є це найкращий спосіб залучення інвестицій? Ми виходимо з того, що якщо вже й віддавати якісь об'єкти в концесію, то це мають бути проблемні, насамперед з політичних міркувань, об'єкти. На нашу думку, доцільно вивчити питання щодо передачі в концесію німецькому концерну «Рургаз» української газотранспортної системи, аби блокувати будівництво газопроводу «Північний потік-2», тим більше, що Мінекономрозвитку уже розробляє відповідні зміни до законів України. В концесію США варто було б здати комплекс з перевалки аміаку, що поступає на ОПЗ з Тольятті (РФ), а, можливо, й весь завод, тоді б США завантажували його власною сировиною – зрідженим природним газом.

Підприємства, над якими тимчасово відсутній контроль, знаходяться на території України, окупованій Росією – в Криму і окремих районах Донецької та Луганської областей. Уряд зможе прийняти рішення стосовно їх «тріажу» після відновлення контролю над українською територією.

«Тріаж» виокремлює ще й групу підприємств, що не працюють або перебувають у процесі реорганізації чи ліквідації. До неї, наприклад, попали десятки підприємств, що знаходяться під управлінням Державної пенітенціарної служби України. Вони може й не дають прибутку, але хіба тільки цим вимірюється їхнє призначення?

Загалом ми вважаємо, що «тріаж» слід переглянути, особливо щодо промислових підприємств, визначених для приватизації чи ліквідації.

Впровадження передових світових практик продажу активів. Законодавчою базою впровадження нової процедури продажу державних активів виступає Закон України «Про приватизацію державного майна» (від 18 січня 2018 р.). Головні новації нового закону такі [11]:

Всі об'єкти державної власності, виставлені на приватизацію, розділені на дві групи: об'єкти великої приватизації (з вартістю активів більше 250 млн. грн.) та об'єкти малої приватизації (з вартістю активів менше 250 млн. грн.). До групи об'єктів великої приватизації віднесена обмежена кількість особливо важливих підприємств, перелік яких затверджує Кабмін; це близько 50-60 підприємств із 800. До групи об'єктів малої приватизації потрапляють самі різні активи – приміщення, санаторії, невеликі виробництва тощо. Перелік об'єктів приватизації, що перебувають у державній власності, затверджує Фонд держмайна, що перебувають у комунальній власності – місцеві ради.

Переліки об'єктів приватизації мають бути відкритими. До прийняття цього закону державні підприємства ділилися на 6 груп, для кожної з яких були встановлені особливі правила продажу. До використання були дозволені 5 різних способів продажу, в т. ч. за

спеціальними законами, в яких деякі правила продажу прописані під конкретного покупця, що робить процес продажу корупційним. В даному законі правила для продажу уніфіковані для об'єктів малої і об'єктів великої приватизації, що є правильним кроком.

Об'єкти великої приватизації продаватимуть із залученням інвестиційного радника – одного з інвестиційних банків із репутацією. Радник (наприклад, для виробництв – JP Morgan) вивчатиме попит на об'єкт, спілкуватиметься з потенційними покупцями та пропонуватиме стартову ціну. Передбачається, що залучення авторитетних радників до передприватизаційної підготовки великих об'єктів дозволить розширити коло потенційних інвесторів. Фонд держмайна встановлює стартові умови аукціонного продажу об'єкта на підставі пропозицій радника. Заявки на конкурс мають ретельно перевірятися Державною службою фінансового моніторингу на предмет походження коштів, участі у торгах осіб, пов'язаних з Росією як країною-агресором. Антимонопольний комітет може заблокувати конкурс, якщо він порушуватиме вимоги антимонопольного законодавства. Для інвестора створюються сприятливі умови щодо забезпечення його права власності. Так, забороняється порушення справ про банкрутство об'єкта протягом одного року з моменту його продажу. Таким чином інвестору надається можливість розрахуватися з боргами підприємства і не втратити його на користь кредиторів. Також до трьох років обмежується термін оскарження результатів продажів, що не дозволить рейдерам втягнути інвестора в затяжні судові процеси.

Водночас ця новація несе певні ризики, в т. ч. й національній безпеці, оскільки інвестиційний радник може рекомендувати інвестора зі своєї країни. Якщо, наприклад, японський інвестор захоче купити український автомобільний завод, то сумнівно, що JP Morgan буде рекомендувати йому продаж цього заводу на шкоду американським автовиробникам. Крім того, щоб отримати винагороду (свій відсоток від приватизації за умови, що об'єкт хтось купить), радник буде зацікавлений продати об'єкт за ціною нижчою від реальної, ніж зовсім його не продати. І ще: а чи треба взагалі віддавати представникам інших країн останні крихти національного багатства? Краще, коли б підприємство представляло на аукціоні профільне міністерство, а не Фонд держмайна, бо тільки воно може реально оцінити потенційні можливості підприємства щодо його фінансової стійкості (на основі висновків аудиторських компаній з міжнародною репутацією), рівня інноваційності, суспільної значимості і це могло б стати підставою для визначення справедливої стартової ціни. Досить суперечливою є норма щодо доступу до приватизаційних торгів компаній, які мають не більше 10 % капіталу країни-агресора – Росії, та компаній, які менше ніж наполовину є офшорними (ці відсотки мають бути значно нижчими). Закон також уможливорює ризики блокування і, отже, спрямування приватизації певних об'єктів Антимонопольним комітетом на користь певних осіб і груп.

Об'єкти малої приватизації мають продаватися тільки через інтернет-аукціони. Досвід таких продажів уже є. Вже зараз через систему електронних торгів ProZorro реалізуються активи неплатоспроможних банків та непрофільні активи держпідприємств. Перевага електронних торгів (аукціонів) в тому, що вони відкриває доступ до об'єктів малої приватизації всім бажаючим. Інформація про запропонований до продажу об'єкт подається в офіційних друкованих виданнях, на офіційному сайті Фонду держмайна, сайтах органів місцевого самоврядування та в електронній торговій системі. Стартова ціна об'єкта визначається на рівні вартості його чистих активів або нуль, якщо вартість від'ємна. Важливо, щоб до потенційних покупців об'єктів не виставлялися невмотивовані вимоги, що звужуватиме їхнє коло.

Скорочується термін підготовки об'єктів до приватизації. Це стало можливим тому, що послаблюються вимоги до гарантійного депозиту учасників торгів (з 5-20 до 5 % від стартової ціни). Знята обов'язкова умова щодо оцінки активів підприємства незалежним оцінювачем. Стартова ціна на об'єкт має визначатися тільки його балансовою вартістю, а реальна – на основі платоспроможного попиту на нього. Це дозволить перейти до ринкового ціноутворення на об'єкти державної власності та виведе конкуренцію за

державні активи на глобальний рівень. Водночас залишається «лазівка» для зниження стартової ціни на об'єкт приватизації – через штучне доведення його до банкрутства, завищення зносу основних засобів, боргових зобов'язань тощо.

Інвесторам надається можливість вирішення можливих суперечок з державою в міжнародному арбітражі. За згодою сторін може застосовуватися англійське право (за винятком положень, що регулюються імперативними положеннями законодавства України). Крім того, щоб контролювати процес здійснення приватизації, утворюється Спеціальна контрольна комісія Верховної Ради України з питань приватизації. Однак не виключено, що функції, визначені їй, можуть дублювати функції правоохоронних органів та судів.

Корпоратизація об'єктів державної власності. Об'єкти, які не підлягають приватизації, можуть бути (за постановами Кабміну) перетворені в акціонерні товариства; до них відносяться Укрпошта, Енергоатом, Укренерго та ін. Але за любых обставин контрольний пакет їх акцій (через важливе стратегічне значення) має належати державі.

Реструктуризація та реорганізація суб'єктів господарювання. На багатьох держпідприємствах, зокрема великих, за розпорядженням Мінекономрозвитку розробляються плани реструктуризації. 13 держпідприємств (Укрзалізниця, Енергоатом, Укренерго, Укргідроенерго та ін.), уже представили в міністерство такі плани, однак жоден з них не відповідає встановленим вимогам [4, с. 19].

Задля організаційного управління процесом реорганізації держпідприємств (ДП) урядом пропонується ввести таке їхнє підпорядкування: ДП на приватизацію – Фонду держмайна, ДП на ліквідацію – Агентству з ліквідації, стратегічні комерційні ДП – Національній холдинговій компанії (НХК), інші стратегічні ДП (міністерствам).

Ми вважаємо, що абсолютно усіма державними підприємствами (і не тільки державними), їх ефективною роботою, реалізацією суспільних функцій мають опікуватися підрозділи профільних міністерств і відомств, тому що це не під силу одній структурі (Фонду держмайна, Агентству з ліквідації, НХК, міністерству). Такими підрозділами, зокрема для виробничих підприємств, могли б стати науково-виробничі об'єднання (НВО) типу концернів, трестів, холдингів, кластерів, які включатимуть спеціалізовані (в т. ч. скооперовані) підприємства, профільний науково-дослідний інститут і/чи науково-дослідні підрозділи на провідних підприємствах і у ВНЗ, відділи обліку, фінансового аналізу, маркетингу, рекрутингу тощо (як це практикується в Китаї, Японії та багатьох інших країнах.). Для груп невиробничих підприємств цю функцію мають виконувати департаменти міністерств. Для управління промисловими підприємствам слід відновити роботу Міністерства промислової політики.

Інноваційна, інвестиційна та інша підтримка державою приватних підприємств має бути вигідною для обох сторін, для першої – через появу чи збільшення частки держави у власності НВО приватного підприємства, для другої – через підвищення конкурентоспроможності, зростання прибутковості тощо.

Напрями, які намічені та вже реалізується в рамках реформи управління державною власністю не включають деякі інші важливі напрями з реформування відносин власності, тому розглянемо найважливіші з них.

Оптимізація частки державної власності. За даними Фонду держмайна, кількість суб'єктів державного сектору економіки за 9 місяців 2017 р. склала 3703 одиниці (або 6,5 % їх загальної кількості). Їх сумарні активи оцінюються в 1,7 трлн грн. При цьому частка державної власності становить 14,5 %. Багато це чи мало? В економіці Франції вона складає 48 %, в Німеччині – 47 %, у США і Японії – трохи менше [12, с. 54]. Щодо оптимальної частки державної власності в науковій літературі все ще ведуться дискусії, але в Україні вона вже критично мала, що само по собі загрожує її суверенітету.

Повернення державі контрольного пакету акцій стратегічно важливих підприємств. Одним із таких підприємств є ПАТ «Мотор Січ» – єдине в Україні підприємство з виробництва цивільних і військових авіаційних двигунів. Для повернення

державі контрольного пакету акцій підприємства є всі необхідні юридичні підстави. Слідством встановлено, що посадові особи «Мотор Січі» продали контрольний пакет акцій підприємства іноземним компаніям, афілійованим з китайською фірмою Beijing Skyrizon. Діючи за попередньою змовою між собою, ці компанії мали намір перемістити активи і виробничі потужності підприємства за межі України. Виходячи з цього, судовими органами України прийнято рішення про арешт контрольного пакету акцій ПАТ з наступним переходом право власності на нього Українській державі [13].

Застосування процедур реприватизації та націоналізації. Якщо приватизація була проведена з порушеннями законодавчих вимог або новий власник не виконує приватизаційних зобов'язань, то державними органами може бути ініційовано зворотній процес – реприватизації, який не слід ототожнювати з націоналізацією (вилученням у власність держави майна, що належить приватній особі). Самими гучними прикладами реприватизації в Україні стало повернення в державну власність у 2017 р. «Укртелекому» та Одеського нафтопереробного заводу.

Формування дієвого акціонерного механізму. Формування такого механізму особливо важливе в контексті подолання дисбалансу між власністю в руках малого і середнього та великого бізнесу задля формування середнього класу та зростання сукупного попиту як драйвера економічного розвитку. Важливими заходами з удосконалення діючого акціонерного механізму є такі [14, с. 30]:

- удосконалення на законодавчому рівні механізму управління акціонерними товариствами;
- забезпечення контролю за дотриманням прав акціонерів, зокрема міноритарних, та виконанням акціонерними товариствами своїх зобов'язань перед ними;
- проведення моніторингу виконання програм корпоратизації;
- розробка програм реструктуризації підприємств та встановлення відповідальності за їх виконання;
- удосконалення розвитку системи біржової торгівлі, забезпечення доступності інформації про діяльність акціонерних товариств.

Для захисту прав нинішніх міноритарних акціонерів доцільно, щоб дивіденди їм виплачувалися не за рішенням загальних зборів акціонерів, а на основі законодавчого рішення щодо обов'язкової норми їх виплати. Для відновлення справедливості по відношенню до колишніх міноритарних акціонерів, які були «відтерті» від власності шляхом знецінення акцій, слід на законодавчому рівні вирішити питання про відновлення їм часток втраченої власності у власності клептократів і олігархів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На перший погляд намічені кроки і заходи з реформування відносин власності, зокрема з приватизації державної власності, спрямовані на підвищення ефективності функціонування державного сектору економіки. Але зовсім не виключено, що замість приватизації в руслі соціально орієнтованої ринкової економіки матимемо масштабний дерибан державної власності представниками клептократичної влади і наближеними до них олігархами. Тому на Спеціальну контрольну комісію Верховної Ради України з питань приватизації покладається важлива місія щодо спрямування реформи управління державної власності в русло інтересів усіх соціальних груп.

Подальші дослідження у визначеному напрямку мають бути спрямовані на аналіз і прогноз ефективності діяльності великих держпідприємств за умови державної, акціонерної, приватної чи змішаної форми власності.

Список використаної літератури

1. Блага В. В. Приватизація державного майна як шлях виходу з кризи [Електронний ресурс] / В. В. Блага, І. Ю. Марченко, Г. Ю. Кобзарєва // Глобальні та національні проблеми економіки : Електрон. наук. фах. вид. – 2016. – Вип. 10. – С. 140-143. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/issue-10-2016/18-vipusk-10-kviten-2016-r/1859-bлага-v-v-marchenko-i-yu-kobzareva-g-yu-privatizatsiya-derzhavnogo-majna-yak-shlyakh-vikhodu-z-krizi>

2. Моніторинг прогресу реформ [Електронний ресурс] / Національна рада реформ. – К, 2017. – 101, [2] с. – Режим доступу : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/full_ukr_20_02_2017.pdf
3. Реформа управління державними підприємствами [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/prodazh-neefektivnogo-derzhavnogo-majna> (дата звернення – 22.01.2018).
4. Реформа управління державною власністю та приватизація [Електронний ресурс] // The Reforms Guide. – 2017. – 18 жовтня. – Режим доступу : <http://reformsguide.org.ua/ua/analytics/reform-of-management-of-state-property-and-privatization/>
5. Філіповський І. Камінь з плечей: які перспективи у приватизації державних банків / Віталій Філіповський [Електронний ресурс] // Mind: спецпроект «Приватизація». – 2017. – 16 листопада. – Режим доступу : <https://mind.ua/ru/publications/20178642-gora-s-plech-kakie-perspektivy-u-privatizacii-gosudarstvennyh-bankov>
6. Нефьодов М. Що передбачає реформа держкомпаній [Електронний ресурс] / Максим Нефьодов // Вісник. Право знати все про податки і збори. – 2017. – № 3-4(6). – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100005797-scho-peredbachaye-reforma-derzhkompaniy>
7. Стратегічне бачення управління державними підприємствами [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=f9b47f2c-50ae-41b3-abea-117ff9c4fab8&title=PrezentatsiiniMateriali> (дата звернення – 18.01.2018).
8. Римский И. Приватизация ОПЗ: Почему завод оказался никому не нужен [Электронный ресурс] / Игорь Римский // 112.ua – 2016. – 28 июля. – Режим доступа : <https://112.ua/statji/privatizaciya-opz-pochemu-zavod-okazalsya-nikomu-ne-nuzhen-328067.html>
9. Объем реализации ПАО «Турбоатом» в 2017 г. превысил 2,5 млрд грн [Электронный ресурс] // Интерфакс-Украина. – 2018. – 29 января. – Режим доступа : <http://interfax.com.ua/news/economic/480774.html>
10. Sappington D. Privatization, information and incentives / D. E. M. Sappington, J. E. Stiglitz // Journal of Policy Analysis and Management. – 1987. – № 6 (4). – P. 567-582.
11. Яхно Л. Закон о приватизации: 5 главных позиций [Электронный ресурс] / Леся Яхно // Facenews. – 2018. – 20 января. – Режим доступа : <https://www.facenews.ua/columns/2018/318800/>
12. Круглов В. В. Особливості управління державною власністю в Україні / В. В. Круглов // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2011. – № 1. – С. 54-57.
13. Суд арестовал половину акций «Мотор Сичи» [Электронный ресурс] // РИА Новости Украина. – 2017. – 11 сентября. – Режим доступа : <https://rian.com.ua/economy/20170911/1027577705.html>
14. Ногінова Н. М. Трансформація форм власності в Україні: проблеми і пріоритети / Н. М. Ногінова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка. – 2014. – Вип. 27. – С. 27-30.

References

1. Blaha, V. V. & Marchenko, I. Yu. & Kobzareva, G. Yu. (2016). Privatization of state property as a way out of crisis. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky (Global and national problems of the economy)*, 10, 140-143. Retrieved from <http://global-national.in.ua/issue-10-2016/18-vipusk-10-kviten-2016-r/1859-bлага-vv-marchenko-i-yu-kobzareva-g-yu-privatizatsiya-derzhavnogo-majna-yak-shlyakh-vikhodu-z-krizi>
2. National Reunion for Reforms (2017). *Monitoring the progress of reforms*. Kyiv. Retrieved from http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/full_ukr_20_02_2017.pdf
3. Government portal (22.01.2018). *Reform of the management of state enterprises*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/prodazh-neefektivnogo-derzhavnogo-majna>
4. The Reforms Guide (18.10.2017). *Government Property Reform and Privatization*. Retrieved from <http://reformsguide.org.ua/ua/analytics/reform-of-management-of-state-property-and-privatization/>
5. Philipovsky, I. (16.11.2017). Kameny with shoulders: what are the prospects for privatization of state-owned banks. *Mind: spetsproekt «Pryvatyzatsiia». (Mind: Special project "Privatization")*. Retrieved from <https://mind.ua/ru/publications/20178642-gora-s-plech-kakie-perspektivy-u-privatizacii-gosudarstvennyh-bankov>
6. Nefyodov, M. (2017). What is the reform of state-owned companies. *Visnyk. Pravo znaty vse pro podatky i zborny. (Bulletin. The right to know everything about taxes and fees)*, 3-4 (6). Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/en/publication/100005797-scho-peredbachaye-reforma-derzhkompaniy>
7. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018). *Strategic Vision of Management of State Enterprises*. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=en-USA&id=f9b47f2c-50ae-41b3-abea-117ff9c4fab8&title=PrezentatsiiniMateriali>
8. Rimsky, I. (28.07.2016). Privatization of the IPF: Why the plant was not needed by anyone. *112.ua*. Retrieved from <https://112.ua/statji/privatizaciya-opz-pochemu-zavod-okazalsya-nikomu-ne-nuzhen-328067.html>
9. Interfax-Ukraine (29.01.2018). The sales volume of PJSC "Turboatom" in 2017 exceeded UAH 2.5 billion. Retrieved from <http://interfax.com.ua/news/economic/480774.html>

10. Sappington, D. E. M. & Stiglitz J. E. Privatization, information and incentives. *Journal of Policy Analysis and Management*, 6 (4), 567-582.
 11. Yakhno, L. (20.01.2018). The privatization law: 5 main positions. *Facenews*. Retrieved from <https://www.facenews.ua/columns/2018/318800/>
 12. Kruglov, V. V. (2011). Peculiarities of State Property Management in Ukraine. *Derzhava ta rehiony. Seriya : Derzhavne upravlinnia (State and Regions. Series: Public Administration)*, 1, 54-57.
 13. RIA Novosti Ukraine (11.09.2017). Court seized half of Motor Sich shares. (*RIA Novosti Ukraine*). Retrieved from <https://rian.com.ua/economy/20170911/1027577705.html>
 14. Noginova, N. M. (2014). Transformation of ownership patterns in Ukraine: problems and priorities. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya: Ekonomika (Scientific notes of the National University of Ostroh Academy. Series: Economics)*, 27, 27-30.
- Zakharchenko Volodymyr Ivanovich**
doctor of economics, professor
Cherkasy State Technological University
zakharchenkovn@i.ua

REFORM OF GOVERNMENT MANAGEMENT AS A BASIS REFORMING RELATIONS OF PROPERTY IN UKRAINE

Abstract. Introduction. The processes of property ownership reform entered into an active phase in Ukraine in 1992. They were aimed, above all, at overcoming the monopoly of state ownership, resuscitation of private ownership and achieving real pluralism of different forms of ownership. However, the transformations in the area of property relations were characterized by numerous conflicts and abuses, which gave rise to a number of problems that need to be addressed.

Purpose. The purpose of the article is to assess the key areas of the reform of state property management in the context of property ownership reform and to substantiate ways to increase the efficiency of public sector enterprises in the Ukrainian economy.

Results. The evaluation and substantiation of concrete proposals within the framework of the main directions of the reform of management of state enterprises, in particular such as: improvement of corporate governance, are given; review of the principles and mechanisms of corporate governance by state banks; the introduction of a transparent process for the appointment of heads of state enterprises and the establishment of the market level of their wages; training managers of major state-owned enterprises; definition of clear goals of state enterprises activity, division of commercial and non-profit functions; increase of efficiency of state enterprises; introduction of property policy; introduction of advanced world practices in the sale of state-owned enterprises; corporatization of state-owned objects; restructuring and reorganization of business entities. Several areas of reformation of property relations that are not foreseen by the reform are allocated, namely: optimization of the share of state property; return of the controlling block of shares to strategically important enterprises; application of procedures for re-privatization and nationalization; formation of an effective shareholder mechanism.

Originality. In contrast to the official (government) position, an attempt has been made to prove that: 1) the effectiveness of the supervision of the National Bank of Ukraine in the activities of banks, including public ones, is low; 2) the size of salaries of heads of large state enterprises is unreasonably overestimated; 3) state enterprises should clearly distinguish between commercial and non-commercial (social) functions; 4) the ineffectiveness of state-owned enterprises (as a prerequisite for their privatization) can only be said when they are cleared of corruption-related individuals and innovatively enriched; 5) the strategic vision of the government regarding the division of state enterprises into three groups (remaining in state ownership, which are intended for privatization in the process of reorganization or liquidation) or the so-called "triage" should be reconsidered in favor of the enterprises of the first group; 6) sale of large privatization objects with the involvement of an investment advisor should be justified from the point of view of national security; 7) all state-owned enterprises (and not only state-owned) should be subordinated to the relevant ministries and departments; 8) the share of state property in Ukraine is critically low; 9) the formation of a socially oriented market economy in Ukraine should take full advantage of the ownership form of ownership.

Conclusion. At first glance, steps and measures for reforming property relations, in particular privatization of state property, are aimed at improving the efficiency of the functioning of the state sector of the economy. But it is possible that, instead of privatization in the context of a socially oriented market economy, we will have a large-scale giper of state ownership by representatives of the kleptocratic authority and the oligarchs approaching them.

Key words: ownership; forms of ownership (state, private, joint stock company); property relations; property relations reform; state property management reform; privatization of state property; efficiency of state enterprises.

*Одержано редакцією 02.02.2018 р.
Прийнято до публікації 10.02.2018 р.*

УДК 330.3

Скопенко Богдан Сергійович

магістрант,

ДВНЗ «Криворізький національний університет»,

skopenko1004@gmail.com

Кругла Надія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,

ДВНЗ «Криворізький національний університет»,

office@af-forum.com

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

***Анотація.** У статті проаналізовано стан малого та середнього бізнесу, вплив його на економіку країни та можливі шляхи розвитку цієї галузі, при залученні держави та регіональних органів влади. Були визначені чинники, які негативно впливають на підприємництво і являються основними перепонами на шляху його стабільності та процвітання.*

***Ключові слова:** економічні відносини; підтримка держави; методи господарювання; проблеми розвитку; дерегуляція; корупція, оподаткування, реформи.*

Постановка проблеми. Як відомо, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р, було схвалено «Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року», яка, передбачає створення належних умов для розвитку і підвищення конкурентоспроможності малого і середнього підприємництва шляхом зменшення регуляторних бар'єрів та створення ефективної системи його державної підтримки [1].

Насамперед необхідно визначитись чи можливо це здійснити в умовах, що склались на теперішній час в Україні. Беручи до уваги вище згадану стратегію, можна визначити, що не все так добре, як показано в документі. Невирішеними залишаються такі питання, як зменшення податків та основна проблема, це корупція. Також, можна говорити, що однією з важливих ліній підтримки, є надання довгострокових кредитів, під малий відсоток на державних гарантіях, як це роблять в провідних країнах Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення частини нерозв'язної раніше проблеми. Великі напрацювання зарубіжної економічної думки, які стосуються різних аспектів підприємництва та його значення та ролі в економічному зростанні, відображені в роботах таких авторів, як М. Вебер, Е. Долан, Л. Ерхард, В. Зомбарт, Д. Ліндсей А. Маршалл, Г. Саймон, М. Фрідман, Ф. Хайек, Й. Шумпетер та інші.

Вагомий внесок у розробку різних аспектів теорії та методології дослідження розвитку малого та середнього підприємництва, особливостей його становлення та механізму державного регулювання в національній економіці зробили такі вітчизняні вчені: Ю. Бажал, З. Варналій, В. Геєць, М. Долішній, Я. Жаліло, А. Кісельов, В. Кредісов, І. Малий, Ю. Ніколенко, Ю. Пахомов, С. Реверчук, С. Соболев, О. Устенко, С. Чеботар, А. Чухно та інші.

З погляду Я.А.Жаліла, головною функцією державної стратегії є впровадження схеми суспільної поведінки, яка сприятиме пошуку компромісу між інтересами економічних суб'єктів і пріоритетами економічної стратегії держави. Забезпечення сталої соціальної та макроекономічної динаміки потребує формування нової парадигми економічної політики, орієнтованої на всебічне стимулювання соціально-економічного розвитку на підґрунті оптимізації співвідношення відтворювальних стратегій розвитку різних рівнів. Тому необхідно зосередити увагу на подоланні слабкої дієздатності наявних у розпорядженні держави інструментів економічної політики та методології їх застосування [3, с. 30].

Метою статті є визначення проблем, та удосконалення державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва. Основне завдання полягає у дослідженні ситуації, яка склалася на даний момент, визначенні концепції розвитку малого та середнього підприємництва враховуючи рівні супротиву (корумпованість, спротив публічних органів влади) в розвитку, економічну та політичну складову.

Також потрібно розробити механізм часткового відшкодування з місцевих бюджетів відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого та середнього підприємництва для реалізації інвестиційних проектів. Сформувати регіональні бази даних щодо інвестиційних пропозицій малих підприємств (особливу увагу слід звернути на розповсюдження інформації серед іноземних інвесторів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємець - це суб'єкт, який поєднує в собі комерційні та організаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів виробництва, а також нових благ, якостей та сфер застосування капіталу. А звідси і підприємництво - тип господарської поведінки підприємців з організації розробок виробництва і реалізації благ з метою отримання прибутку і соціального ефекту [4].

Мале підприємництво - це самостійна (за рахунок власних коштів) систематична інноваційна діяльність громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (надприбутку) [3, с. 36].

Також існує таке визначення малого підприємництва - це багатогранне соціально-економічне явище, де кожен з безпосередніх учасників, підприємець або підприємництво має можливість знайти своє місце, а зовнішні учасники процесу можуть отримати позитивні результати: держава - збільшення ВВП та кількості робочих місць у реальній економіці та зменшення соціальної напруженості, місцева влада - податки і голоси на виборах; економічні партнери - гнучких та динамічних партнерів з низькими накладними видатками [5, с.8].

Дрібне підприємництво немислиме без ринку. Адже воно безпосередньо не регулюється державою; економічні відносини між дрібними бізнесменами можуть здійснюватися лише через ринок. Крім того, індивідуальне дрібне підприємництво розвивається внаслідок дії ринкового механізму, який зумовлює виникнення певної кількості безробітних. Сфера дрібного бізнесу повинна вбирати в себе ту робочу силу, яка вивільняється з державних, а також інших підприємств.

Підприємництво визнається одним із головних чинників політичної та соціальної стабільності суспільства. Тому ефективне функціонування суб'єктів підприємництва є передумовою економічного добробуту громадян країни, а відтак, і національної безпеки.

В Україні на кінець 2015 р. налічувалося 343,4 тис. підприємств. З них лише 423 підприємства є великими, тобто мають більше 250 працівників і річний дохід більше 50 млн. євро. Тож, 99,87 % підприємств у країні відносяться до малих і середніх, з них 284,2 тис. одиниць або 82,7 % – це мікропідприємства з кількістю працівників до 10 осіб і річним доходом до 2 млн. євро [6]. У 2015 році в Україні налічувалось 1,63 млн. фізичних осіб-підприємців, які представлені діяльністю в сфері середнього та малого бізнесу [6]. Їх частка у загальній кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання складає 82,6 %. 80 % усіх зайнятих в різних секторах господарською діяльністю в Україні відносяться до сектора малого та середнього підприємництва, з яких 48 % – зайняті в малому підприємстві, а 32% – в середньому. Цей розподіл не змінюється впродовж 2014-2015 років. За обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) на сектор малого та середнього підприємництва (включаючи фізичних осіб) у 2015 році в Україні припало 63% загального обсягу реалізованої продукції. Зокрема, частка суб'єктів середнього підприємництва склала – 39%, а малого – 24% обсягів реалізації. Найбільша кількість малих і середніх підприємств традиційно зосереджена в найбільших промислових регіонах країни: м. Києві – 25,4 %, Дніпропетровській – 11,2 %, Донецькій – 6,8 %, Харківській – 6,7 %, Львівській – 5,5 %, Київській – 5,5 %, Одеській – 5,2 % областях [6].

За видами економічної діяльності в структурі малих і середніх підприємств найбільша їх частка (27%) займалась оптовою та роздрібною торгівлею і ремонтом автотранспортних засобів, 14% – сільським, лісовим або рибним господарством, 12% – промисловим виробництвом, 9,5% – операціями з нерухомим майном, 9% – будівництвом, 8,5% – професійною та науково-технічною діяльністю, 4,5% – транспортом, складським господарством, 4,5% – адміністративним обслуговуванням, 4% – інформацією та телекомунікаціями, 2% – тимчасовим розміщенням й організацією харчування, 1% – освітою, 1% – охороною здоров'я, 1% – мистецтвом, спортом, розвагами, 1% – наданням інших послуг [7].

Якщо порівнювати з іншими країнами частку малого і середнього підприємництва в обсягах реалізації продукції (товарів, послуг), то у 2014 році в Україні вона склала 60,9%, що більше, ніж в Польщі (55,9%), Німеччині (47,1%), Словаччині (54,8%), Чехії (57,7%), але менше, ніж в Естонії, Латвії, Литві і Болгарії [7].

У 2017 році український малий та середній бізнес створює 59% доданої вартості, що перевищує аналогічні показники Польщі та Німеччини.

Проблемним є те, що в Німеччині малий та середній бізнес забезпечує державі більше половини ВВП, а в Україні цей показник досягає тільки 15%. За даними ООН загалом на малих та середніх підприємствах задіяно 50% трудового населення світу та виробляється від 30 до 60 % національного продукту, залежно від країни.

Основними проблемами є: корупція в різних формах і проявах; надмірне регулювання підприємницької діяльності і відсутність ефективної дерегуляції; відсутність доступу малого та середнього підприємництва до фінансових ресурсів; неефективність судового захисту; складне адміністрування податків; низький рівень культури підприємництва; незначна роль бізнесоб'єднань; монополізація ринків і домінування великого бізнесу. Крім того, багато експертів вказували на загальні економічні проблеми України (зокрема пов'язані з веденням АТО, зниженням купівельної спроможності громадян, макроекономічною нестабільністю, курсовими коливаннями гривні), що істотно гальмують розвиток малого та середнього підприємництва, але не є специфічними лише для цього сектору економіки [8, с. 7].

Актуальною проблемою українського малого та середнього бізнесу є висока вартість регулювання. Опитування АВСА виявило, що одне мале чи середнє підприємство в середньому витрачає близько 30 000 грн. для того, щоб пройти усі регуляторні процедури, що вимагаються державою. Ця цифра – це сума грошей, яке витратило б одне мале чи середнє підприємство, якби воно за цей рік було зареєстроване, отримало усі необхідні дозволи та ліцензії та пройшло усі необхідні перевірки. Ця сума включає як офіційні, так і неофіційні платежі, вказані підприємствами в опитуванні. Вона також включає кількість часу, витраченого на виконання регуляторних вимог, який було переведено у грошовий вимір, орієнтуючись на середню зарплату у регіоні. За інших умов цей час можна було витратити на роботу на фірмі, отже його також можна віднести до витрат бізнесу.

Ось чому дерегуляція є одним із найважливіших заходів у політиці, яких український бізнес очікує від уряду. 71% опитаних малого та середнього підприємництва назвали дерегуляцію – під якою у цьому випадку розуміється скорочення кількості документів та процедур, що вимагаються для ведення бізнесу, – політичним кроком, який допоможе малому та середньому бізнесу в Україні. Складні регуляції відбирають цінні ресурси у бізнесу і створюють нагоду для корупції. Через це малі та середні підприємства хочуть, щоб уряд усунув адміністративні та бюрократичні бар'єри для бізнесу [9].

Проблеми з оподаткуванням – одна з основних перешкод для ведення бізнесу в Україні, яка охоплює як власне розмір податкових платежів, так і складність процедур, пов'язаних зі сплатою податків. Високі податкові ставки створюють труднощі для малого та середнього підприємництва. Згідно з розрахунками, проведеними за результатами опитування, малого та середнього підприємництва платять в середньому близько 27% своїх доходів у вигляді податків і зборів. Інша частина проблеми криється в

адмініструванні податків. В середньому, одне мале або середнє підприємство витрачає близько 15% свого часу на дотримання податкового законодавства. Нестабільність і часті зміни цього законодавства та податкової звітності, складність законів, корупція і дискреція з боку податкових служб – все це призвело до того, що оподаткування стало проблемою для українського бізнесу [9].

Одним з найважливіших завдань регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва є розвиток інфраструктури підтримки малого підприємництва – сукупності державних, недержавних, громадських інституцій, що надають консультативну, інформаційну, організаційну, фінансову допомогу суб'єктам малого підприємництва на етапах їх становлення й діяльності. На сьогодні стан та ефективність функціонування об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва є одним з визначальних чинників динаміки його розвитку в регіонах і окремих населених пунктах. Усвідомлення цього факту на рівні регіональних і місцевих органів влади та активізація їхньої діяльності в цьому напрямі буде сприяти позитивним зрушенням у розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва [10].

Необхідно змінити фокус антикорупційного законодавства з суто державного на приватний сектор. Вимоги, які містяться в чинному законодавстві, стосуються державних і комунальних підприємств, а також приватного сектору, що бере участь у державних закупівлях. Це надто вузьке коло суб'єктів – приватний сектор в разі більший. Нове антикорупційне законодавство встановлює зобов'язання, але не надає приватному сектору дієвого механізму запобігання та боротьби з корупцією. Законом встановлені вимоги щодо здійснення контролю, але закон не визначає, що робити у разі, якщо порушення виявлено.

Корупція – це злякисна пухлина нашої нації. Найчастіше експерти, які представляють різні групи інтересів, називали такі перешкоди для подолання корупції (вказані в порядку пріоритетності):

- 1) особливості національного менталітету;
- 2) спротив публічних органів влади та їх посадовців;
- 3) повна корумпованість публічних органів влади;
- 4) сталість корупційної системи;
- 5) зарегульованість, неоднозначність і недосконалість законодавства;
- 6) безвідповідальність посадовців, низька оплата їх праці;
- 7) незахищеність бізнесу, відсутність зрушень в реформуванні судової системи;
- 8) відсутність системи оцінки роботи посадовців;
- 9) відсутність прозорості і відкритості у прийнятті рішень публічними органами влади;
- 10) недосконалість законодавства в сфері подолання корупції [8, с. 17-18].

Щодо формування сучасної фінансової інфраструктури підтримки підприємництва в Україні за європейським зразком, то слід зазначити, що багато урядових програм підтримки у ЄС спрямовано на надання суб'єктам підприємництва прямої фінансової допомоги. Також допомога може здійснюватися шляхом створення змішаних форм фінансової підтримки, кредитування на пільгових умовах, надання гарантій по кредитах, участі у капіталі суб'єктів підприємництва. У цьому напрямі урядами країн-членів ЄС здійснюється: стимулювання розвитку вторинного ринку цінних паперів; зменшення ставок оподаткування дивідендів та інших доходів від інвестування в суб'єкти малого та середнього підприємництва; стимулювання розвитку мереж, які спеціалізуються на пошуку інвесторів; надання гарантій на отримання кредитів; фінансування малих, високоризикових підприємств з метою стимулювання розвитку інновацій [11]. У сфері непрямого оподаткування для зменшення податкового тягаря на суб'єкти малого та середнього підприємництва у країнах ЄС було запропоновано спростити форму бухгалтерської звітності зі сплати ПДВ, подавати статистичну звітність зі сплати ПДВ щороку замість щомісяця, звільняти мікропідприємства від сплати ПДВ, надавати право вибору країни – місця сплати ПДВ, за умови використання «дистанційної торгівлі». У сфері прямого оподаткування в ЄС встановлено пільгове оподаткування прибутку суб'єктів підприємництва. Так, наприклад, у Великобританії податок на прибуток малих

та середніх підприємств складає 25% проти 35% для решти підприємств, у Нідерландах – 40% проти 50%. Часто підприємства малого та середнього бізнесу звільняють від податку на прибуток протягом певного періоду, наприклад, для заохочення інвестицій у наукові дослідження, розробки, новітні технології та інші інновації.

Німеччина запустила 200 програм підтримки малого та середнього бізнесу під загальною назвою *Mittelstand*, які передбачають виділення на кредитування таких підприємств 15,5 млрд євро щорічно.

Чимало уваги малому та середньому підприємництву приділяють і в США. Бізнесу сприяють зниження податків та низка організацій на кшталт *U.S. Small Business Administration*, яка понад 60 років займається підтримкою бізнесу й надає підприємствам фінансову та консультативну підтримку. Також організація виступає гарантом компанії перед кредиторами та надає позики до \$2 млн самостійно.

Цікава практика розвитку малого та середнього бізнесу, яку згодом може перейняти й Україна, в Ізраїлі та Польщі. Уряд створює державні венчурні фонди, які інвестують в різні стартапи. Зараз в Польщі держбанк 60% усіх кредитів надає саме малому та середньому бізнесу. Максимальна сума такої гарантії становить до 1 мільйона євро, а вартість – перший рік безкоштовно, другий – 0,5%. Японці вже 15 років мають змогу відкривати власну справу без стартового капіталу, всього з однією єною. Лише за 2012-2014 роки кількість середніх підприємств в країні зросла на 47 тис. Втерла носа Україні за доступністю кредитів для підприємств навіть далека Руанда. Ця відносно бідна африканська країна зараз займає 2 місце в рейтингу *Doing Business* за легкістю отримання кредитів на розвиток підприємництва. Завдяки цьому держава на чолі з авторитарним правителем зуміла значно обійти Україну за рівнем корупції та залучила до себе вдвічі більше інвестицій, аніж наша країна [12].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проаналізувавши ситуацію, ми можемо дійти висновку, що на даний момент, в наші країні умови для відкриття та ведення підприємницької діяльності, є малосприятливими. Нестабільна політична ситуація, висока вартість регулювання та корупція, являються основними перепонами на шляху функціонування та розвитку малого та середнього підприємництва.

Беручи до уваги приклад розвитку світових держав-лідерів в цій галузі, та порівнявши їх методи господарювання, з тими, які існують в Україні, ми можемо визначити, що для покращення ситуації, український уряд повинен впровадити реформи, орієнтовані на бізнес: обмежити регуляції, переглянути податкові процедури, а також вжити заходів для боротьби з корупцією і політичною нестабільністю.

Слід також зазначити та звернути особливу увагу, що процеси реформації галузі малого та середнього підприємництва повинні проводитись при узгодженні, або консультації з представниками цих галузей.

Маємо надію, що в майбутньому підприємництво в Україні буде розвиватись шаленими темпами, тим самим створивши стійку економіку в країні, та буде взірцем для інших країн світу.

Список використаної літератури

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. N 504-р «Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR170504.html
2. Жаліло Я. А. /2009/ Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД – 336 с.
3. Варналій З. С. /2006/ Основи підприємництва : навч. посіб. / З. С. Варналій. – 3-тє вид., випр. і допов. Вища освіта XXI століття (Higher education of the XXI century). – К. : Знання-Прес - 350 с.
4. Варналій З. С., Ващенко К. О., Кампо В. М., Лібанова О. В; за заг. ред. Ващенко К. О. /2010/ Державна політика розвитку підприємництва в Україні : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / – К. : ДП “Видав. дім “Персонал”, – 306 с.

5. Бей О., Береславський С., Биковець В. та ін. /2001/ *Мале підприємництво України: процес розвитку*. – 253 с
6. Державна служба статистики України, стат. зб-к / за ред. Кузнецової М.С. /2016/ *Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва*. - 514 с.
7. Романська О. /2017/ *Аналіз статистичних показників розвитку підприємництва в Україні у 2015 році*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://platforma-msb.org/analiz-statystychnyh-pokaznykiv-rozvytku-pidpryemnytstva-v-ukrayini-u-2015-rotsi/>
8. Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва. /2015/ *Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи*. – 44 с.
9. Український малий та середній бізнес вимагає дерегуляції та кращого ставлення до себе у податковій. Федець І. /2016/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lev.org.ua/articles/what_do_SME_want.html
10. Лазур П. Ю. /2006/ *Державне регулювання малого і середнього підприємництва* / видавництво «Новий Світ», – 400 с.
11. Ольвінська Ю.О. /2015/ *Особливості державного регулювання малого підприємництва у країнах світу. Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронне наукове фахове видання*. - № 2
12. Підтримати малий бізнес. Як Україна відстала від світу. - Уляна Букатюк /2017/ - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://espreso.tv/article/2017/07/11/malyy_seredniy_biznes

References

1. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 24, 2017 N 504-p "Strategy for the Development of Small and Medium Enterprises in Ukraine until 2020", [Electronic Resource]. - Access mode: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR170504.html (in Ukr).
2. Zhalilo, Y. A. (2009). *Theory and practice of formation of an effective economic strategy of the state: monograph* - К.: NISS - 336 p. (in Ukr).
3. Varnalij, Z. S. (2006). *The Basics of Entrepreneurship: Textbook*. - Third edition, corrections and additions. Higher education of the XXI century. - Znanie-Press publishing house (in Ukr).
4. Varnalij, Z. S., Vaschenko, K. O., Kampo, V/M, Libanova, O. V.; for general editing Vaschenko K. O. (2010) *State Policy of Entrepreneurship Development in Ukraine: A Manual for Students of Higher Educational Institutions*. - К.: Publishing House "Personnel" (in Ukr).
5. Bay, O., Bereslavsky, S., Bikovets, V. (2001). *Small business of Ukraine: development process*. (in Ukr).
6. State Service of Statistics of Ukraine, article collection / for editing Kuznetsova MS (2016). *Activity of subjects of large, medium, small and microenterprises*. - 514 p. (in Ukr).
7. Romanskaya, O. (2017). *Analysis of statistical indicators of entrepreneurship development in Ukraine in 2015*. [Electronic resource]. - Access mode: <http://platforma-msb.org/analiz-statystychnyh-pokaznykiv-rozvytku-pidpryemnytstva-v-ukrayini-u-2015-rotsi/> (in Ukr).
8. Center for Public Expertise, Center for International Private Enterprise. (2015). *Development of Small and Medium Enterprise in Ukraine: Problems, Needs, Perspectives*. - 44 p. (in Ukr).
9. Ukrainian small and medium-sized businesses require deregulation and a better attitude towards them in the tax area. Fedets I. / 2016 / [Electronic resource]. - Access mode: http://www.lev.org.ua/articles/what_do_SME_want.html (in Ukr).
10. Lazur, P. Y. (2006). *State regulation of small and medium enterprises* / publishing house "New World" - 400 p. (in Ukr).
11. Olvinskaya, Y. O. (2015). *Features of state regulation of small business in the countries of the world. Public administration, improvement and development. Electronic scientific professional edition, 2*. (in Ukr).
12. *Support small business. How Ukraine is lagging behind the world*. - Ulyana Bukatyuk (2017) [Electronic resource]. - Access mode: https://espreso.tv/article/2017/07/11/malyy_seredniy_biznes. (in Ukr).

Skopenko B. S.

Master,
«National University of Kriviy Rig»,
skopenko1004@gmail.com

Kruhla N. M.

Candidate of Economic Sciences, docent,
«National University of Kriviy Rig»,
office@af-forum.com

IMPROVEMENT OF THE STATE POLICY ON SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Abstract. Introduction. Our country has gone on the path of European integration, and the development of European values in various fields of management. One of the main directions of the country's rise is the formation of a sustainable middle class and its support in the future. The middle class is the main internal investor of the state,

and the guarantor of the prosperity of the country's economy. Small and medium enterprises are the main representatives of the middle class, their development will bring economic growth and stability.

But factors such as corruption, excessive tax pressures and limited access to financial resources do not allow entrepreneurship to develop in the normal way, and in some cases be a key player leading to the collapse of business.

Purpose. The aim is to draw the attention of the public and state leaders to promote the development of small and medium enterprises. To find the right ways to reform public authorities in the sphere of entrepreneurial activities, for the development and prosperity of Ukraine and Ukrainian people.

Methods. An analysis was carried out using a variety of sources in the field of small and medium enterprises. Also conducted a comparative analysis of the action conducted by Ukraine, and actions that are implemented or are to be implemented for business development in other developed countries.

Results. After analyzing the situation, it was discovered that in our country there was a negative climate for the development of entrepreneurship. Political instability and the military situation in Ukraine are worsening conditions for doing business. Corruption and taxation problems generate the emergence of illegal enterprises, with so-called hidden profits. From the side of the state there is no clear regulation program, laws for to overcome the crisis, which will give impetus to economic development, are accepted only partially.

Originality. The first priority in improving the situation is: 1) to overcome corruption, is the biggest problem that constrains the country's development in all sectors; 2) deregulation - simplify paper fuss; 2) reduction of tax rates, which will facilitate the opening of their own business and its further development, even in a politically unstable country; 3) to increase the protection of entrepreneurs' rights (corruption in courts and other state human rights structures); 4) support from the state in the field of business lending, with lower interest rates.

Conclusion. At the moment, the actions directed by the government of our state for the development of small and medium-sized entrepreneurship are ineffective. Approved bills designed to promote this industry does not work and only hamper the development of. Ukraine still falls behind in all international development rankings.

In our opinion, in order to get out of this crisis, the government together with community representatives, small and medium enterprises should adopt and implement reforms in human rights structures, to create conditions to overcome corruption and to provide financial support for business.

Conducting reforms will give impetus to attracting new investments, provide favorable conditions for the creation of new projects, thus creating new jobs and modernizing production.

Keywords: economic relations; state support; methods of management; development problems; deregulation; corruption, taxation, reforms.

*Одержано редакцією 29.01.2018 р.
Прийнято до публікації 08.02.2018 р.*

УДК 351

Шабанова Еліна Миколаївна
магістрант,

ДВНЗ «Криворізький національний університет»
ellishabanova@i.ua

Адамовська Вікторія Сергіївна
кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку,
оподаткування, публічного управління та адміністрування,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
02vika0211@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті представлені загальні напрями підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців на основі вітчизняного і зарубіжного досвіду. Обґрунтовано можливості та перспективи впровадження напрямів державно-управлінських реформ на прикладах конкретних країн. Зазначено доцільність реформування державного управління, а також представлений стратегічний план на 2016-2020 рр. та напрями його втілення. Запропоновано зміни до підвищення

ефективності, результативності державного управління, а також зміни статусу та вимог, зокрема рівня кваліфікації та компетенції, сучасного державного службовця.

Ключові слова: *політична система; політичний діяч; державне управління; державний службовець; кваліфікація; андрологічний підхід; коучинг; клієнталіський підхід; менеджеризм; дебюрократизація; корпоративізація.*

Постановка проблеми. Світове суспільство намагається вирішити цілу низку проблем, пов'язаних зі змінами у структурі виробництва, мінливим станом банківської системи, раціональне використання ресурсів і грошових коштів, реформуванням системи освіти та впровадження екологічних заходів у систему виробництва, співпраця з іншими країнами та вирішення конфліктів військового, терористичного, релігійного, політичного характерів, проблеми біженців та масова еміграція. Під впливом процесів інтеграції, інтернаціоналізації, уніфікації, впровадження новітніх технологій - сьогодні ми можемо спостерігати абсолютно іншу картину світу, в якій глобальні пріоритети розвитку країн змінюються під впливом цілого ряду причин, зокрема розвитку економіки, ресурсо- та енергозабезпечення, міжнародного поділу праці, природних катаклізмів та інших факторів. Вирішенням цих проблем кожна з країн займається окремо, впроваджуючи та адаптуючи низку заходів у відповідно з власними можливостями та перспективами розвитку. Але необхідною передумовою формування подальших стратегічних цілей є формування ефективного апарату управління держави, або іншими словами відповідної політичної системи, представниками якої мають бути досвідчені політики, що вміють адекватно оцінювати поточний стан всіх сфер життя країни, працювати на перспективу і впроваджувати необхідні реформи, реагувати на зовнішні загрози і попереджати майбутні проблеми, тісно співпрацювати між собою і громадянами, сприяти створенню системи довіри між вищими категоріями управління держави і простими громадянами. Для вирішення поставлених завдань перш за все треба «виховати» команду досвідчених фахівців у відповідності із сучасними вимогами, стандартами та потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення частини нерозв'язаної раніше проблеми. Проблемам ефективної підготовки майбутніх фахівців та спеціалістів, зокрема пов'язаних із роботою в сфері державного управління, присвячені праці відомих вітчизняних дослідників, зокрема В. Бойка, С. Ківалова, Л. Біла, О. Окіса, Н. Гнидюка, І. Тимошенка, В. Савченка, В. Євдокименка, Т. Кіцака, В. Гриненка, серед зарубіжних дослідників У. Барча, Ю. Кузнецова, С. Погорельської, Е. Грея, Е. Уткіна та інших. Проте, незважаючи на значні досягнення попередників, низка питань теоретико-методологічного та практичного характеру потребують детальнішого висвітлення і подальших наукових розвідок. Сучасні глобальні зміни, що призвели до низки таких явищ, як міжнародного поділ праці, зміни у структурі виробництва, поява та зникнення нових технологій та продукції, що з нею пов'язана, зміни у структурі попиту і потребах споживачів, розвиток та впровадження науково-дослідницьких методик у різноманітні сфери суспільного життя, інформатизація та поглиблення стосунків між країнами призвели до того, що потрібно змінювати і систему підготовки спеціалістів у всіх напрямках, зокрема із застосуванням зарубіжного досвіду і новітніх методик, а також приділити уваги системі перепідготовки та підвищення кваліфікації, відповідно до розвитку країни та сучасних потреб суспільства у цілому. Особливо це є актуальним питанням для України, як майбутнього члена ЄС.

Метою статті є визначення ефективної системи підготовки державних службовців та політичних діячів з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Викладення основного матеріалу. Підготовка, перепідготовка та підвищення рівня кваліфікації державних службовців для забезпечення належного рівня професіоналізму та компетентності, - є одним із провідних завдань державної політики, що окреслено у Законі України «Про державну службу».

Необхідність реформування системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців знайшла своє відображення у напрямках

адміністративної реформи, в рамках якої пріоритетними завданнями є підготовка державних службовців, готових до впровадження нововведень, здатних нести відповідальність за прийняті рішення, які володіють необхідними знаннями та які з повагою ставляться до історичного розвитку країни. Першими кроками щодо створення такої системи стало прийняття ряду нормативно-правових актів, спрямованих на вирішення вказаних завдань: указів Президента «Про стратегію реформування системи державної служби» і «Про Комплексну програму підготовки державних службовців», постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження наукової програми розвитку державної служби та вдосконалення державного управління».

Загальнообов'язкове професійне навчання державних службовців проходить переважно у державних закладах, зокрема у національній академії державного управління при Президенті України (її регіональні інститути розташовані в Дніпропетровську, Львові, Одесі та Харкові), вищих навчальних закладах за спеціальностями галузі знань «Державне управління», спеціальні центри підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, а також в закладах післядипломної освіти [1].

Нині реально існують і функціонують шість підсистем професійного навчання державних службовців з урахуванням відомчої специфіки їх діяльності, зокрема працююча під керівництвом Головного управління державної служби України система навчання державних службовців органів державної влади та місцевого самоврядування, система навчання кадрів силових структур — за відомчою підпорядкованістю, система навчання службовців юридичних установ і судових органів, система навчання службовців сфери сільського господарства, система навчання службовців сфери охорони здоров'я, система навчання службовців сфери зайнятості населення.

Функціонування та розвиток системи освіти має відбуватися за такими принципами: обов'язковість цільової спрямованості навчання на основі дотримання державних освітніх стандартів і критеріїв; забезпечення можливості навчатися за державні кошти у вищих навчальних закладах з конкурсною системою набору, яка б забезпечувала постійне оновлення програми навчання; формування відповідної матеріально-технічної бази з вільним доступом до неї слухачів системи; організація та стимулювання розвитку науково-дослідної діяльності; широке використання вітчизняного та зарубіжного досвіду державного управління та державної служби; об'єднання можливості навчатися та підвищувати рівень кваліфікації разом із роботою та службово-посадовим просуванням по кар'єрній сходинці. У системі розвитку державних службовців мають реалізовуватися багато практичних завдань: оцінка здібностей і можливостей державних службовців, їхня атестація, просування по службі, розвиток здібностей службовців до освіти, праці та готовність на практиці до розкриття свого потенціалу, використання державних службовців на посадах, що відповідають рівню їхньої кваліфікації, створення системи стимулювання праці, планування службової кар'єри та інше.

Професійно-кваліфікаційний розвиток в основному пов'язаний із освітою і самоосвітою державних службовців, набуттям нових знань і нового професійного досвіду.

Поряд із традиційними підходами навчання, підготовки та підвищення рівня кваліфікації у сучасній практиці з'являються і нові підходи, ціллю яких є саме стимулювання вдосконалювати власні знання, навички та здібності шляхом розкриття та розвитку власних вмінь, талантів, можливостей, - для подальшого використання у практичних ситуаціях. Мова йде про андрологічний підхід, який ґрунтується на сприятливому розвитку та збагаченні цілісної особистості фахівця, прояву її самостійності, актуалізації наявних і потенційних здібностей та можливостей [10].

Другий підхід отримав назву коучингу, відмінною рисою якого є стимулювання і розробка програми для фахівця вищестоящим керівництвом (менеджером, директором, начальником та ін), що може включати систему тренінгів та семінарів, участь у конференціях та розробка комплексних завдань, виконання яких потребує поряд з високим рівнем професіоналізму також і творчого підходу, а задовільне виконання

поставленого завдання охоплюватиме інтереси як керівництва, так і підлеглого, відкриваючи можливості особистісного кар'єрного зростання [2].

Професійно-посадовий розвиток в основному пов'язаний із пошуком найбільш ефективної раціональної системи розстановки кадрів, службового просування на основі використання здібностей і можливостей кожного державного службовця, оптимальної реалізації в колективі позитивних якостей службовців, досвіду, віку, розуму. Все це може знайти відображення у плануванні кар'єри службовця. У майбутньому доцільно буде залучати на конкурсній основі й мережу недержавних навчальних закладів, яка в умовах ринкових відносин пропонуватиме різноманітні освітні послуги. У контексті міжнародної співпраці України з іншими країнами, зокрема Європейським Союзом, - буде доцільно ознайомитись із зарубіжною системою та умовами підготовки майбутнього персоналу державної служби.

Загальною нормою в Європі є орієнтація на максимальне використання творчого потенціалу управлінського персоналу. Примушення з боку керівництва замінюється стимулюванням, а розширення меж діяльності державних службовців дозволяє перетворювати необхідні завдання з благоустрою держави на особисті бажання виконати все необхідне найбільш якісно та ефективно. Більшість дослідників вважає, що саме культура є вирішальним інструментом мотивації і, відповідно, формування або долучення корпоративної культури, яка приводить до сприятливого психологічного клімату в колективі, стає за сучасних умов глобальним стратегічним ресурсом.

Змістовно система управлінських інновацій у Європі спрямована на трансформацію державного управління в механізм обслуговування потреб клієнтів – громадян, соціальних організацій, суспільства. Так звана «клієнталістська модель» державного управління впроваджується й удосконалюється вже чверть століття і характеризується багатьма дослідниками як нова управлінська парадигма в діяльності органів державної влади. На практиці подібний підхід «нового державного управління» передбачає перегляд усіх функцій держави, та як наслідок, збільшення конкуренції в галузі надання послуг громадянам [3].

Ринково-клієнтарний характер відносин між громадянами та державними службовцями передбачає перетворення громадян з пасивних платників податку в активних клієнтів – споживачів послуг державного управління, а це, в свою чергу підриває основи бюрократії та підвищує ефективність роботи чиновників [4].

Спрямованість управлінських інновацій на розширення можливостей громадян у сфері державного управління регламентується в низці європейських документів. Зокрема, Служба державного управління ОЕСР у документі «Управління як надання послуг: громадськість як клієнт» формулює такі компоненти як відкритість, що полягає у вільному доступі до інформації, щодо обов'язків державних посадових осіб; залучення клієнтів як активних учасників пропозицій і дій органів державної влади; задоволеність клієнтів від надання послуг, відповідно до потреб і конкретних запитів; доступність, що полягає у легкому доступі до органів влади в зручний час і до інформації в зручній формі.

У зв'язку з цим у більшості розвинених країн проводиться політика демонополізації, за якої все більшого поширення набуває практика підписання контрактів із недержавними й приватними структурами на виконання певного виду робіт, оголошення тендерів. У результаті населення має більшу свободу вибору в отриманні послуг, державні службовці одержують стимул для підвищення якості надаваних послуг, а в підсумку підвищується результативність діяльності всього державного апарату.

На сьогоднішній день в країнах Європейського Союзу виділяють цілий ряд напрямів державно-управлінських реформ, зокрема:

Інформатизація та дебіюрократизація, що полягає в переході від «жорсткого» мислення класичної бюрократії до «м'якого» мислення сучасних державних менеджерів, а головною метою є підвищення прозорості та якості системи послуг. Прикладами є

регулярне проведення оцінки результатів державних програм реформування у Великобританії та Фінляндії.

Новий менеджеризм, передбачає залучення передових розробок та основних принципів управління з бізнес-менеджменту, найбільш успішні ідеї якого було покладені в основу «організаційної кібернетики» [5].

Сервісне адміністрування, або ідея адміністрації як служби сервісу, що полягає у створенні електронної системи надання послуг, що полягає в розміщенні правил, вимог, порядку, моніторингу і вдосконалення наданих послуг відповідними службам та міністерствами. У Великобританії запроваджена система стандартів роботи з громадянами, яка передбачає визначення для державних службовців показників роботи з населенням, а також рівня ефективності громадських коштів [6].

Приватизація та введення економічних елементів регулювання управлінських процесів може відбуватися у формі продажу організацій держсектору або передачі державою своїх служб приватному сектору через систему контрактів. Приватизація передбачає також корпоративізацію, коли напівдержавні структури функціонують згідно з ринковими нормами [7].

Принципи корпоративізму і неокорпоративізму передбачають створення децентралізованих державних структур нового типу, перехід від класичної бюрократії до корпоративних методів управління. Прикладом є створення у Німеччині " нової моделі адміністрації як служби гарантованого сервісу", при цьому акцент робиться на зростанні громадянської активності населення та забезпеченні прав споживачів.

Неокорпоративізм передбачає мережевий підхід до управління і характеризується перетворенням державних структур у своєрідну відкриту мережу, де відсутні інформаційні бар'єри. Характерний для Франції, Великобританії та інших англосаксонських держав сучасного світу.

На сьогоднішній день впровадження подібних реформ є найбільш актуальним питанням, що спричинено низьким рівнем обслуговування та співпраці громадян з державними службами, відомствами та міністерствами. Поява нових філій, комітетів, підрозділів не забезпечується відповідними змінами у відносинах органів державного апарату з громадянами. Замість спрощеної структури проведення процедур або вирішення поставлених проблем та задач, ми спостерігаємо розгалужену бюрократичну систему. Отже головними завданнями публічного управління залишаються забезпечення ефективної співпраці з клієнтом та розробка новаторських рішень у забезпеченні сервісних послуг. Повертаємося до необхідності підготовки кваліфікованого персоналу державної служби.

Кожна країна характеризується особливими рисами діючої системи державної служби. На прикладі Австралії, Канади, США, Великобританії, система державної служби характеризуються відкритістю та високим рівнем мобільності і конкурентоспроможності їх персоналу. Також для цієї моделі характерний досить строгий контроль з боку громадянського суспільства. Протилежна ситуація складалась в Німеччині, Франції та Японії, де система державної служби є закритою, з властивою їй ієрархічною системою добору кадрів та елітарними рисами в системі професійної підготовки вищих керівних кадрів. Для країн континентальної Європи спільним є використання закритих, або елітарних, моделей адміністративних систем, а також притаманним їй так званого «євроконтинентального феномену», що характеризується підготовкою універсальних спеціалістів із полівалентними знаннями та вміннями, які здатні виконувати свої професійні обов'язки в будь-якій сфері державної служби, зокрема адміністративній, контрольній, інспекційній, економічній, дипломатичній та інших. Для країн Північної Америки поряд з підготовкою фахівців у вищих навчальних закладах, коледжах та школах також існують спеціальні внутрішньовідомчі курси, центри підвищення кваліфікації, вечірні курси тощо [8].

Іншу класифікацію моделей підготовки державно-управлінських кадрів було виділено під час проведення круглого столу «Професійне навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: зарубіжний та вітчизняний досвід», який відбувся 28.09.2010 р. в НАДУ, відповідно до якого виділяють такі моделі: ліберально-демократична (західна), що характеризується орієнтацією здебільшого на досить короткотермінове практико-спрямоване стаціонарне навчання, викладання навчальних програм в університетських навчальних закладах і спеціалізованих школах державного управління; адміністративна, де здійснюється цілеспрямоване навчання кадрів за державним замовленням; українська модель, яка становить симбіоз двох систем, але яка має певні переваги над ними з огляду на розвиненість її науково-освітньої академічної структури.

Підсумовуючи, відзначимо, що для підвищення результативності української державної служби є сенс скористатися досвідом інших країн, чия система вже виправдувала свою ефективність. Зокрема продовжувати впроваджувати та удосконалювати конкурсну систему набору персоналу із забезпеченням вільного доступу для спостереження за всіма етапами його проведення, для виключення «хибних» результатів. Віддавати перевагу кандидатові, що володіє необхідними знаннями у сфері економіки, права, володіє та вміє працювати з необхідними комп'ютерними програмами, володіє вільно українською, російською та англійською мовами. Сприяти наданню можливості проходити практику за кордоном у відповідній сфері суспільного життя (освіти, економіки, права, культур, бізнесу, будівництва, інноваційних технологій, тощо.). Доцільним запровадити до обов'язкової системи освіти вільний та безкоштовний доступ до семінарів, курсів, конференцій, як за темами діяльності державних служб, так і загально кругозору, зокрема психології, особистісного розвитку, загальних тенденцій ведення і запровадження власного бізнесу, курсів з проведення публічних виступів та презентацій.

2016 рік став переламним моментом для реформи державного управління. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474 схвалено Стратегію реформування державного управління України на 2016 - 2020 роки, що була прописана у тісній співпраці з експертами Програми підтримки вдосконалення врядування та менеджменту (SIGMA), Європейської Комісії та громадянського суспільства.

За результатами 2016 року Уряд забезпечив усі передумови – стратегію, план заходів, законодавство, фінансування, координаційні структури – для налагодження щоденної системної роботи із впровадження реформи державного управління за п'ятьма ключовими напрямками:

- 1) стратегічні засади реформування державного управління;
- 2) стратегічне планування, формування і координація політики;
- 3) державна служба та управління людськими ресурсами;
- 4) підзвітність;
- 5) надання адміністративних послуг, адміністративні процедури, електронне урядування.

Для створення передумов успішного впровадження реформи державного управління у 2016 році Уряд активно працював одразу за кількома напрямками:

1. Створення ефективної системи координації реформи. У рамках засідань робочої групи «Стратегічне планування, формування і координація державної політики, організація системи центральних органів виконавчої влади» обговорювалися наступні питання: організація внутрішньої структури міністерств, розподіл обов'язків між міністрами та державними секретарями, вдосконалення Регламенту Кабінету Міністрів, запровадження стратегічного планування, запровадження посад фахівців з питань реформ, внесення змін до законів України «Про Кабінет Міністрів» та «Про центральні органи виконавчої влади».

2. Підвищення інституційної спроможності, зокрема кадрового забезпечення, ключових державних органів, відповідальних за впровадження реформи державного управління.

3. Створення системи моніторингу реалізації реформи державного управління, головним завданням якої буде аналіз діяльності робочих груп Координаційної ради з питань реформування державного управління показав, що більш ефективною є робота в рамках невеликих робочих груп. Це забезпечить більш швидку координацію та оперативність прийняття рішень.

4. Створення інституційної спроможності Секретаріату Кабінету Міністрів до стратегічного планування та його міжвідомчої координації, зокрема створено Департамент з питань стратегічного планування та координації державної політики.

Відповідно до ключових напрямів роботи до складу Департаменту входять шість відділів: з питань стратегічного планування; моніторингу міжнародних зобов'язань, методології аналізу державної політики, з питань міжвідомчої взаємодії, з питань управління змінами, з питань організаційної роботи.

5. Розроблено методики підготовки стратегічних документів, моніторингу та оцінки результативності виконання стратегій, підготовки програмних і стратегічних документів державної політики (аналітична записка, “зелена книга”, “біла книга”, концепція, стратегія, програма тощо) та методики впровадження чіткого взаємозв'язку фінансування тих чи інших політик з їх результатами.

6. Підвищення ефективності процедур ухвалення урядових рішень та зменшення бюрократичного навантаження на державні органи.

7. Проведення конкурсів на державну службу з метою залучення до державних органів найкращих фахівців у своїх сферах.

8. Узагальнення статистичної інформації щодо співробітників державної служби.

9. Покращення умов оплати праці державних службовців, зокрема для тих посад, ефективність яких є критично важливою для впровадження всіх реформ.

10. Впровадження електронної інформаційної системи управління людськими ресурсами.

Очевидно, що ефективність державного управління значною мірою залежить від діяльності керівників вищої ланки, недооцінка роботи яких завжди призводила до негативних наслідків.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Трансформаційні процеси в сучасному суспільстві створюють умови до появи зовсім іншого типу державного службовця, найважливішими рисами будуть вміння оперативно приймати рішення; гнучко адаптуватися до мінливих ситуацій і виробничих технологій; креативність; здатність до інновацій. Визнання особливої ролі керівної ланки в держапараті сприяло появі в розвинених країнах світу окремого інституту - служби вищих чиновників, яка дає змогу відбирати найбільш талановитих і компетентних фахівців, зорієнтованих не на власну кар'єру, а на сумлінне виконання своїх службових обов'язків [9].

Важливими чинниками підвищення ефективності, результативності державного управління мають бути: розвиток партнерства з приватним сектором та багатоаспектної взаємодії з громадськістю; прозорість і відкритість діяльності організацій та установ державного сектору; удосконалення механізмів звітування, моніторингу й контролю. Впровадження зазначених ефективних механізмів реформування державного управління сприятиме успішному виконанню стратегічних завдань розвитку Української держави. Розробка пропозицій з їх впровадження в Україні є перспективним напрямом подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Реформування державної служби в контексті адміністративної реформи: навчальний посібник / [укл. О. Л. Леонов, І. Л. Тимошенко, В. Л. Савченко]. - Донецьк : ДООЦППК, 2013. - 59 с.

2. Адамовська В.С. Сучасна вітчизняна та зарубіжна практика застосування коучингу в системі підготовки державних службовців для здійснення ефективного публічного управління / В.С. Адамовська, Е.М. Шабанова // Реформування соціально-економічної системи суспільства: Матеріали Міжнародної

науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 22 грудня 2017 р.) : тези доповідей. – Івано-Франківськ, 2017. – С. 183-187.

3. Гнидюк Н. Засади функціонування системи державного управління (уроки з досвіду країн Центральної та Східної Європи, що готуються до вступу в ЄС) / Н. Гнидюк. - Тернопіль: Лілея, 2001. – 40 с.

4. Євдокименко В. Управлінські, адміністративні і громадські послуги як сегмент регіональних ринків / Євдокименко, О. Поляк // Регіональна економіка. – 2004. – №4. – С.16–24.

5. Кузнецова Ю. А. Повышение качества и эффективности бюджетных услуг : обобщение опыта зарубежных стран / Ю. А. Кузнецова. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.anrb.ru/isei/cf2006/d897.htm>

6. Погорельская С. В. Германия: социально-политические аспекты "внутреннего единения" / С. В. Погорельская // Актуальные проблемы Европы. - 2010. - № 4. - С. 95-96.

7. Литвинцева Е. Реформирование государственной службы в зарубежных странах / Е. Литвинцева // Гос. служба. - 2010. - № 6. - С. 173-184.

8. Гриненко В. Професійне навчання вищих керівних кадрів для державної служби в зарубіжних країнах // Вісн. УАДУ. - 2005. - №3. - С. 162-169.

9. Секретаріат Кабінету Міністрів України ЗВІТ про виконання у 2016 році Стратегії реформування державного управління на 2016-2020 роки

10. Knovle's M. Tovads a Model of Liverlong Edukation, с. 6 [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://flamelawyer.io.ua/s88874/navchannya_derjavnih_slujbovciv

References

1. Reforming the civil service in the context of administrative reform: a manual (2013) / [ukl. O. L. Leonov, I. L. Tymoshenko, V. L. Savchenko] ; Donetsk Regional State Administration, Donetsk Regional Center for retraining and raising the level of skills of employees of state authorities, local self-government bodies, state enterprises, institutions and organizations. - Donetsk: DOTSPPK. (in Ukr.)

2. Adamovska, V.S. & Shabanova, E.M. (2017). Modern domestic and foreign practice of using coaching in the system of training civil servants for effective public management. *Reformation of the socio-economic system of society: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Ivano-Frankivsk, December 22, 2017)*, pp. 183-187. (in Ukr.)

3. Hnidyuk, N. (2001). *The Principles of the Functioning of the Public Administration System (Lessons Learned from the Experience of Central and Eastern European Countries Preparing for EU Accession)* - Ternopil: Lilia, 2001. - 40 p. (in Ukr.)

4. Yevdokymenko, V., Polyak, O. (2004). In Administrative, administrative and public services as a segment of regional markets. *Regional economics*, 4, 16–24. (in Ukr.)

5. Kuznetsova, Y.U. A. Improving the quality and efficiency of budget services: generalization of experience of foreign countries Available at: <http://www.anrb.ru/isei/cf2006/d897.htm> (in Russ.)

6. Pohorel'skaya, S. V. (2010). Germany: socio-political aspects of "internal unity" *Aktual'nye problemy Evropy*, 4, 95-96. (in Russ.)

7. Lytvyn'tseva, E. (2010). Reforming the civil service in foreign . *Hos. Sluzhba*, 6, 173-184. (in Russ.)

8. Hrynenko, V. (2005). Professional training of senior management personnel for the civil service in foreign countries. *Visn. UADU*, 3, 162-169. (in Ukr.)

9. Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine REPORT on the implementation of the 2016-2020 Strategy for the Reform of Public Administration in 2016 (in Ukr.)

10. Knovle's, M. Tovads a Model of Liverlong Edukation, s. 6 Available at: https://flamelawyer.io.ua/s88874/navchannya_derjavnih_slujbovciv

Shabanova Elina Mykolaivna

magistrate

National University of Krivoy Rog

ellishabanova@i.ua

Adamovska V.S.

PhD, associate professor of the accounting, taxation,

public management and administration department,

National University of Krivoy Rog

02vika0211@gmail.com

FOREIGN EXPERIENCE APPLICATION ON THE UKRAINIAN POLITICAL SYSTEM TARGETED TO ACHIEVE THE EFFECTIVE PUBLIC ADMINISTRATION MANAGEMENT

Abstract. Introduction. The Ukrainian society stands at the launch of introducing the latest technologies, standards and reforms that cover economic, social and political life spheres of society. The state policy prioritizes the establishment of an effective political system which implies organization of a highly skilled and competent team

of experts. Thus, the direction of Ukrainian development and expansion of capacities and future opportunities solely depends on selection of civil servants and state politicians.

Purpose. The main purpose of the analyses is modernization of the political system and defining effective public servants and state politicians training structure which would incorporate foreign and domestic experiences, as well take into account present day standards, requirements and challenges.

Results. The current conditions of development require radical fundamental changes in the accepted system of civil servants and state politicians trainings. The real expert who is engaged in the civil service or is somehow connected to the constitution of laws, the introduction of new standards, rules or regulations, besides his relevant knowledge and skills, needs to have features that meet expectations of modern conditions of development. Particularly he has to be able to take prompt decision, be flexible and adapt to different situations including the economic, financial or technological fields and at the same time be capable to find creative and unconventional solutions in order to answer traditional questions. Therefore various countries are developing and implementing various techniques to train future civil service experts through incorporation new types of programs, workshops and seminars in the basics. Similar program, based on local and foreign experiences, are launched in Ukraine. In addition, the government and other public services encourage and support employees' interest to learn languages and computer programs, to attend courses and psychology seminars, business seminars etc.

Originality. The each country develops their own strategy depending on economic developments, resources, territorial location, and climate, level of migration, conflicts, religion and nature. Although not every country is able to influence different directions of development. However every country which is concerned about future perspectives of development is able to make an effort and ensure the appropriate level of education offered for a required number of professionals. Thus it is advisable to introduce methods of coaching. The customer-centered approach of civil servants' cooperation requires to create a new type of civil servants.

Conclusion. In order to increase the effectiveness of government administration it is important to develop a partnership with the private sector and establish cooperation with society, increase the state's transparency and improve monitoring and control mechanisms.

Keywords: political system, state politician, public administration, civil servant, qualification, andrological approach, coaching, customer-centered approach, managerialism, de-bureaucratization, corporatization.

*Одержано редакцією 19. 02.2018 р.
Прийнято до публікації 28.02.2018 р.*

ФІНАНСИ. ГРОШІ. КРЕДИТ

УДК 338.246.025.2

Костенко Аліса Олексіївна
молодший науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут
фіскальної політики Університету державної
фіскальної служби України
a.kostenko306@gmail.com

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МИТНОМУ КОНТРОЛІ ПІСЛЯ ВИПУСКУ ТОВАРІВ

***Анотація.** У статті проведено аналіз міжнародного, вітчизняного та національного іноземного законодавства з управління ризиками під час митного контролю. Досліджено досвід передових держав у сфері управління ризиками та використання системи управління ризиками під час митного контролю після випуску товарів. Виявлено невідповідність механізмів відбору суб'єктів господарювання для проведення митного аудиту в Україні міжнародним стандартам. Вказано на необхідність запровадження автоматизованої системи відбору суб'єктів господарювання для проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи та визначено інструменти її розвитку. Запропоновано внесення змін до Митного кодексу України.*

***Ключові слова:** ризик, критерії ризику, система управління ризиками, система відбору суб'єктів господарювання, митний аудит, контроль після випуску товарів, міжнародні стандарти, досвід іноземних країн, економічна безпека*

Постановка проблеми. Митний контроль є одним з фундаментальних елементів забезпечення не тільки митної безпеки, а й безпеки національної економіки в цілому. З метою блокування та упередження загроз митній безпеці України органи доходів і зборів, в межах своєї компетенції, зобов'язані використовувати найефективніші інструменти митного контролю. Нині завданням органів доходів і зборів постає запровадження сучасної ефективної системи митного контролю після випуску товарів, який зосереджується на ризикових суб'єктах господарювання, та спрощення процедур міжнародної торгівлі для осіб, які працюють без порушення митних правил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У напрямку дослідження теоретичних та прикладних аспектів управління ризиками в митній справі слід відзначити здобутки таких авторів як: П. Пашко, П. Пісной, С. Терещенко, Т. Савунова, А. Войцещук, А. Журавльова, Єлкін С.Є., Єлкіна О.С., Попова Л.І. та інші. Проте питанню проблематики управління ризиками під час проведення митного аудиту в Україні окрема увага не приділялась.

Мета та завдання статті. Проаналізувати існуючі механізми відбору підприємств для проведення митного аудиту та виявити напрями розбудови інструментів системи критеріїв відбору суб'єктів господарювання для проведення митного аудиту в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «ризик» згідно з толковим словником Ожегова визначається як можливість небезпеки [1, с.669]. Щодо трактування цього терміну на законодавчому рівні у сфері митної справи, то Митним кодексом ЄС «ризик» визначається як ймовірність та вплив події, яка може виникнути у відношенні ввезення, вивезення, транзиту, передачі або кінцевого використання переміщуваних митною територією або за її межами товарів та у зв'язку з наявністю на митній території товарів зі статусом походження з «третіх» країн, які можуть заважати правильному застосуванню заходів контролю, піддати ризику фінансові інтереси ЄС та його країн-членів, являти загрозу безпеці та захисту ЄС.

Митним кодексом Євразійського Економічного Союзу Республіки Армєнія, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки та Російської Федерації термін «ризик» трактується як ймовірність недотримання міжнародних

договорів та актів у сфері митного регулювання та законодавства держав-членів про митне регулювання [2].

Щодо трактування поняття «система управління ризиками» у сфері митної справи, слід відзначити, що у науковій літературі єдиного підходу до визначення цього поняття не вироблено. Мальцев А. визначає систему управління ризиками як цілісне визначення розвитку митного контролю в конкретних умовах здійснюваної державою зовнішньоекономічної діяльності та дій в цих умовах суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Пісной П. трактує цей термін як циклічний процес, який передбачає аналіз, оцінку ризику, формування профілю ризику, застосування профілю, моніторинг результатів застосування профілю, відповідний аналіз та реагування на зворотній зв'язок від роботи системи. Цигічко В., Кононов А., Полікарпов А. зазначають, що це система, яка призначена для автоматизації процедур вибору режимів огляду вантажів, які переміщуються через митницю. Терещенко С., Галько С. виокремлюють як систему, яка дозволяє виявити, оцінити та адекватно застосувати форми митного контролю щодо запобігання або мінімізації ризиків. Полищук А., Пашко П., Самсонов Е., Семка С., Ченцов В. зазначили, що система управління ризиками – це основний базисний принцип сучасних методів митного контролю, який дозволяє оптимально використовувати ресурси митних органів, не знижуючи при цьому ефективність митного контролю і позбавляє більшість учасників зовнішньоекономічної діяльності від надмірного бюрократичного контролю [3, с.55-56].

Терещенко С.С. та Галько С.В. під поняттям «система аналізу та управління ризиками» пропонують розуміти систему, яка дозволяє виявити, оцінити та адекватно застосувати форми митного контролю щодо запобігання або мінімізації ризиків [4, с. 28].

Зарубіжний вчений Попова Л.І. вбачає необхідним застосування суб'єктно-орієнтованого підходу для розподілу учасників зовнішньоекономічної діяльності за категоріями в рамках системи управління ризиками [5, с. 117–118].

Автоматизований відбір об'єктів митного контролю після випуску товарів є одним з напрямів вдосконалення та розвитку системи управління ризиками в митній системі [6, с.39]. Чітке уявлення про всю множину ризиків та взаємозв'язок між ними є важливою умовою мінімізації їх негативних наслідків та підвищення ефективності здійснення державної митної справи [3, с.14].

Автором пропонується термін «система управління ризиками» в контексті митного контролю визначати як комплекс інструментів, методів та дій, які використовуються для виявлення, ідентифікації, формалізації та систематизації ознак порушення законодавства України з питань державної митної справи, та забезпечують реалізацію вибірковості митного контролю та підвищення його ефективності.

Завданням системи управління ризиками в митниці є створення сучасної ефективної системи митного контролю, виходячи з принципу вибірковості з метою спрощення процедур міжнародної торгівлі для осіб, які працюють без порушення митних правил, та проведення поглибленого дослідження ризикових осіб, а також оптимального розподілу ресурсів контролюючого органу.

Якісна робота державних контролюючих органів є детермінантою економічної безпеки держави. Загрозами економічній безпеці України можна визначити фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки й безпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу. На сьогодні загрози економічній безпеці України проявляються за цілим рядом основних критеріїв. Тому потребується створення надійної системи блокування й упередження економічних загроз [7, с.53].

Митну безпеку, яка є складовою економічної безпеки, визначають як стан захищеності національних інтересів держави, забезпечення яких покладене на митні адміністрації, що дає можливість незалежно від будь-яких загроз, здійснювати митну

справу [8, с.26-30]. Система управління ризиками є одним з головних методів забезпечення митної безпеки.

Необхідність застосування та вдосконалення митного контролю на основі аналізу ризиків регламентована ключовими міжнародними документами з митної справи.

Стандартні правила Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур та Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі передбачають застосування системи управління ризиками при митному контролі, яка базується на сукупності засобів оцінки імовірності недотримання законодавства, з метою виявлення потенційно небезпечних товарів та транспортних засобів. Така система повинна містити механізм валідації оцінок загроз, виявлення об'єктів перевірок та визначення найефективніших методів роботи [9, 10].

Стандартом 14 Митних прототипів передбачається проведення аудиту підприємств та операцій з високим рівнем ризику [11].

Стаття 7 Угоди про спрощення процедур торгівлі зобов'язує членів СОТ застосовувати систему управління ризиками з метою уникнення дискримінації або прихованих обмежень для міжнародної торгівлі. Для проведення аудиту після митного очищення особи або вантажі обираються з урахуванням підходу, заснованого на ризиках, з можливістю проводити також і вибіркові перевірки без урахування ризиків [12].

Статтею 46 Митного кодексу ЄС визначено, що митний контроль здійснюється в рамках системи управління ризиками. Відомості, отримані за результатами проведення перевірок, повинні враховуватися у системі управління ризиками для митних оформлень та системі відбору підприємств для митного аудиту.

Також у 2002 році у Брюсселі була затверджена «Стандартна структура з управління ризиками в митних адміністраціях» (DOC.TAXUD/629/2000) (Standard Risk Management Framework) [13]. Вона була створена з метою побудови стандартизованої структури процесу управління ризиком та подальшого її використання країнами ЄС.

Країнами ЄС були сформовані наступні цілі процесу аналізу ризиків [14, с.5]: вільний рух товаропотоків через митні кордони, відповідність наданих гарантій сумам митних платежів, які підлягають сплаті, захист інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності, покупців, забезпечення єдиної культурної політики спільнот, охорони навколишнього середовища, дотримання законодавства.

В Німеччині підприємства для проведення митного аудиту відбираються за допомогою автоматизованої системи управління ризиками. Така система існує окремо від системи управління ризиками, що використовується під час митного оформлення товарів. Зі 100 відсотків 90 відсотків відбираються за допомогою автоматизованої системи управління ризиками та 10 відсотків шляхом випадкового вибору. В подальшому відібраний список коригується співробітниками підрозділів митного аудиту з урахуванням актуальності тієї чи іншої перевірки. Загалом, щорічно митними аудиторами німецької митниці перевірки проводиться у відношенні 2-3% підприємств, що знаходяться на обліку митниці.

У Литві використовується єдина система аналізу ризиків під час митного оформлення та митного аудиту. Система містить бальну шкалу «значимості» та «вірогідності» ризиків. Таким чином, інформація, отримана за результатами митних оформлень, враховується під час формування ризиків для відбору підприємств до митного аудиту, а результати перевірок враховуються у переліку ризиків, що спрацьовують під час митного оформлення.

Законодавством Російської Федерації передбачено застосування системи управління ризиками у митному контролі після випуску товарів [15]. З метою ідентифікації ризикових операцій та учасників зовнішньоекономічної діяльності в митних органах РФ запроваджено центри оперативного моніторингу та управління ризиками [6, с.40].

Однак, згідно досліджень Рахункової палати РФ, функція по відбору об'єктів митного контролю після випуску товарів не використовується в повній мірі, оскільки, наприклад, відсутнє відповідне програмне забезпечення [16].

Митний контроль після випуску товарів в Україні здійснюється підрозділами митного аудиту ДФС як одна з форм митного контролю – проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, у тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів (далі – перевірка). На сьогодні підприємства до планових перевірок відбираються за 7 критеріями у відповідності до наказу Міністерства фінансів України від 02.06.2015 №524 [17]. За даними критеріями можуть відбиратися тисячі підприємств, що ставить під сумнів доцільність такого відбору взагалі. Потребується розробка більш деталізованих індикаторів ризику та запровадження можливості постійного їх вдосконалення та розбудови в залежності від тенденцій у зовнішньоекономічних процесах.

У Митному кодексі України (далі – Кодекс) на думку автора питанню системи управління ризиками приділено недостатньо уваги. Регламентовано лише деякі аспекти діяльності з оцінки та управління ризиками (ст.ст.361-363). Реалізація спільного митного контролю обмежена та передбачена лише у пунктах пропуску через державний кордон України.

Порядок здійснення аналізу, оцінки та управління ризиками визначений наказом Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684. При цьому, законодавство України не містить положень про розроблення і реалізацію заходів з управління ризиками під час митного аудиту та врахування результатів митного аудиту у системі управління ризиками. Хоча обов'язковість вибіркової митного контролю на підставі системи управління ризиками передбачена Кодексом (ст.320), зазначена норма не виконується належним чином у частині здійснення такої форми митного контролю як проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, у тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів. Наказом Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684 регламентовано використання автоматизованої системи аналізу та управління ризиками (далі - АСАУР) з метою здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками [18]. На даний час для відбору підприємств з метою проведення перевірок підрозділами митного аудиту ДФС можуть використовуватися лише ті критерії ризиків, які запрограмовані в АСАУР для спрацювання під час митного оформлення, оскільки окремих ризиків для відбору підприємств для проведення перевірок не розроблено. Відсутні методологія та програмне забезпечення, за допомогою яких можливо в автоматичному режимі акумулювати інформацію щодо ризиків, які спрацювали під час митного оформлення товарів підприємства, виявлених порушень або підтвердження відсутності порушень, встановлених за результатами попередніх контрольно-перевірочних заходів, виявлених іншими підрозділами або державними органами, результатів процедури оскарження.

У той же час, кількість митних оглядів значно зменшилась у зв'язку з необхідністю орієнтування на міжнародні стандарти (у 2009 році митному огляду підлягало 69 % товарів, у 2012 році – 9,9 %, у 2016 році митні формальності щодо необхідності проведення митного огляду згенеровано за 8% митних декларацій) поряд з тим як кількість перевірок з митного аудиту не лише не була збільшена, але й кардинально зменшилась (кількість перевірок у 2011 році склала 1256, у 2016 році – 401) [19, с.2-3].

Як яскравий приклад роботи системи управління ризиками на високому рівні слід виділити систему Митної служби Грузії. З її допомогою митні декларації автоматично розподіляються на чотири режими випуску вантажів: зелений коридор (випуск без контролю), синій коридор (випуск без контролю за умови подальшого проведення митного пост-аудиту), жовтий коридор (документальний контроль), червоний коридор (фізичний контроль). Система управління ризиками присвоює колір режиму автоматично, повністю без особистісного фактора [20]. До синього коридору надходять близько 35% імпорتنих митних декларацій та 10 % експортних. [21]. Таким чином, у даній системі усі

критерії ризику знаходяться у єдиній базі та групуються за формами здійснення митного контролю.

Проведені дослідження виявили нагальну необхідність вдосконалення системи управління та впровадження багатоетапного аналізу ризиків в Україні.

Першим етапом даного процесу має стати внесення змін до законодавства. Необхідним є доповнення ст. 363 Кодексу та визначення обов'язковості врахування результатів митного аудиту у системі управління ризиками; внесення до Кодексу статті, присвяченої роботі системи управління ризиками для митного аудиту та її взаємодії з системою управління ризиками для митних оформлень. Слід розширити сферу роботи АСАУР та відповідного законодавства або створити окремі нормативно-правові акти та програмне забезпечення для роботи з індикаторами ризику для відбору об'єктів перевірок у рамках контролю після випуску товарів.

У зв'язку з зазначеним, другим етапом має стати створення системи управління ризиками, яка буде включати критерії та індикатори ризику для відбору підприємств з метою проведення митного аудиту.

Управління ризиками можна визначити як систематичну ідентифікацію ризику, у тому числі шляхом вибіркового перевірок, та реалізацію заходів зі зменшення виникнення ризику [22, с.72]. Галузі ризику залежно від видів порушення митних правил поділяють на такі [23, с.17]: неправильна класифікація товару за УКТ ЗЕД, неправдиві дані про походження товару, заниження (завищення) митної вартості товару, недекларування товару, контрабанда/приховування від митного контролю, незаконне отримання пільг і звільнення від оподаткування, неправильні дані про характеристики/властивості товару, декларування товару не своїм найменуванням. У той же час, слід звернути увагу, що порушення податкового законодавства суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності також є однією з галузей ризику для митного аудиту.

Важливим фактором аналізу є виявлення рівня внутрішньої безпеки суб'єкта господарювання. На нього впливає фінансова стабільність (спроможність пристосуватися до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища), правове забезпечення діяльності, інформаційне забезпечення, кадрова складова (управління персоналом, підвищення ефективності роботи кадрів), відповідність технологічним стандартам, фізична безпека майна тощо. У зв'язку з цим, при формуванні критеріїв ризиків слід враховувати зовнішні фактори впливу на суб'єкта господарювання: економічні, політичні, правові аспекти. Наприклад, прогалини та часті зміни у законодавстві, нестабільні відносини з іншими державами, низький рівень взаємодії між державними органами, недостатня кваліфікація, оснащеність працівників контролюючих органів тощо.

Слід враховувати, що митний аудит не обмежується аналізом відомостей митних декларацій у системі управління ризиками. Така система повинна передбачати також аналіз інформації з відкритих джерел (наприклад, мережі Інтернет), баз даних ДФС, підприємств, інших органів та установ, отриманої в результаті виконання форм митного контролю під час перетину митного кордону або митного оформлення, рівня «надійності» підприємства, визначеного на основі історії його діяльності тощо.

Загалом, виокремлюють такі об'єкти аналізу митних ризиків: відомості з документів, що подаються при митному контролі, що містяться в митних базах даних та отримані за результатом їх аналізу, отримані в результаті виконання форм митного контролю товарів та транспортних засобів, що перетинають митний кордон або проходять митне оформлення, отримані від інших державних органів, установ, міжнародних уповноважених органів, суб'єктів господарювання тощо, дані статистичної інформації, інформація з відкритих джерел [22, с.72-73]. На думку автора такий перелік не є повним. Потребується його доповнення такими пунктами: відомості податкової звітності, відомості, що містяться в податкових базах даних, відомості, отримані контролюючим органом під час здійснення адміністрування податків та проведення перевірок.

Загалом критерії ризику для проведення митного аудиту умовно можна розділити на такі, що характеризують надійність суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності (тривалість періоду роботи, кількість працюючих, результати попередніх перевірок контролюючих органів, аналіз діяльності контрагентів, заборгованість зі сплати митних платежів тощо) та такі, що характеризують результати митного оформлення (співставлення рівня митної вартості, аналіз класифікаційних рішень, маршруту доставки товарів, обсягу залишків у режимі переробки, ризиків, які спрацювали під час митного оформлення та результатів їх відпрацювання тощо). Предмет такої інформації можна розподілити за трьома складовими: відомості щодо товарів та транспортних засобів, господарських операцій, діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаних з переміщенням товарів, транспортних засобів через митний кордон.

Слід звернути увагу, що на сьогодні органи ДФС здійснюють обмін інформацією за двома напрямками: обмін даними з іншими підрозділами ДФС та уповноваженими органами інших країн. Натомість у ЄС митницями налагоджено також партнерські відносини з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, що є важливим інформаційним ресурсом під час формування ризиків.

Систему управління ризиками для відбору підприємств з метою проведення митного аудиту пропонується використовувати для проведення як документальних планових перевірок, так і позапланових. З метою ранжування суб'єктів господарювання та виявлення найбільш ризикових пропонується використовувати 5-бальну систему оцінювання. Вагомість ризику прямо залежить від кількості оформлених ризикових митних декларацій, термінів давності інформації, суми платежів. При відборі пропонується враховувати показники за результатами діяльності підприємств за три попередні роки. Обов'язковою умовою функціонування Системи є систематичне оновлення та доповнення існуючих та видалення неактуальних критеріїв ризику. Наприклад, група товарів, імпортерів, брокерів, галузь, вид діяльності можуть бути відбиратись як ризикові. Така оперативна інформація повинна отримуватись від профільних департаментів ДФС (Департаменту таргетингу, Департаменту організації митного контролю, Департаменту адміністрування митних платежів, Департаменту протидії митним правопорушенням). При формуванні критеріїв ризиків необхідним є врахування пропозицій територіальних підрозділів ДФС та можливість встановлювати критерії у межах визначених регіонів.

За результатами отриманих результатів про ризики, які спрацювали орган доходів і зборів прийматиме одне з таких рішень: проведення додаткового аналізу діяльності суб'єкта господарювання на предмет інших ризиків, які не можливо автоматизувати, опитування, запит документів у суб'єкта господарювання або його контрагентів, проведення планової документальної перевірки, проведення позапланової документальної перевірки у разі наявності ризику лише за окремими напрямами діяльності або операціями.

Висновки та перспективи подальших розвідок. З метою сприяння підвищенню рівня економічної безпеки держави необхідно провести комплексний аналіз митних ризиків та загроз, які можуть свідчити про порушення законодавства, та провести їх систематизацію. Запровадження системи управління ризиками для проведення митного контролю після випуску товарів створить єдиний інформаційний простір, який міститиме дані щодо можливих порушень законодавства з питань державної митної справи України, що забезпечить своєчасне виявлення та запобігання таким порушенням, виявлення та фіксування ризиків, виявлення причин та умов, що сприяють недотриманню законодавства суб'єктами господарювання, оцінки результативності заходів з виявлення, аналізу ризиків та їх відпрацювання, вдосконалення методик з виявлення ризиків. При цьому, необхідно враховувати особливості імпортно-експортних операцій у розрізі типів операцій, митних режимів, товарів, відповідних регіонів, у яких здійснює свою діяльність суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності.

Список використаної літератури

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 53 тысячи слов / С.И. Ожегов; Под общ.ред. проф. Л.И. Скворцова – 24-е изд., испр. – М.: ООО «Издательский дом «ОНИКС 21 век»: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2003. – 896 с.
2. Договор о Таможенном кодексе Евразийского экономического союза от 11.04.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru>.
3. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія; за заг. ред. І.Г. Бережнюка. – Хмельницький. : ПП. Мельник А.А., 2014. – 288 с.
4. Терещенко С.С. Правова основа формування системи аналізу ризиків як інструменту вдосконалення технології здійснення митних процедур / С.С. Терещенко, С.В. Галько // Митна безпека. – 2010. – №2. – С.26-36.
5. Попова Л. И. Применение субъектно-ориентированного подхода при категорировании участников внешнеэкономической деятельности в рамках системы управления рисками / Л. И. Попова // Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. – 2016. – № 1. – С. 113–120.
6. Соловьев В.В. Использование инструментов системы управления рисками в деятельности подразделений таможенного контроля после выпуска товаров / В.В. Соловьев, З.В. Удалова // Академический вестник Ростовского филиала Российской Таможенной Академии. – 2016. – № 4 (25). – С.38-42.
7. Скляр Н.М. Экспортный контроль в системі економічної безпеки держави : дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01 / Надія Михайлівна Скляр. – К., 2015. – 298 с.
8. Митна політика та митна безпека України : монографія; за заг. ред. П.В. Пашка, І.Г. Бережнюка. - Хмельницький. : ПП. Мельник А.А., 2013. - 338 с. - (Митна справа в Україні. Том 24).
9. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18.05.1973. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Рамкові стандарти забезпечення безпеки і спрощення процедур міжнародної торгівлі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ambu.org.ua>.
11. Customs Blueprints, Pathways to modern customs. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. – [Електронний ресурс].
12. Протокол про внесення змін до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі від 27.11.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Report of Project Group, Council of the European Union Brussels, 1.10.2004 №11541/1/04 REV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://register.consilium.europa.eu>.
14. Елкин С.Е. Управление рисками в системе таможенного контроля / С.Е. Елкин, О.С. Елкина // Северо-Западный институт управления Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, Омский государственный университет им. Ф.М. Достоевского. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com>.
15. Приказ Федеральной таможенной службы от 06.07.2012 № 1372 «Об утверждении Инструкции о действиях должностных лиц таможенных органов при взаимодействии подразделений таможенного контроля после выпуска товаров и структурных подразделений таможенных органов при организации таможенного контроля после выпуска товаров». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.consultant.ru.
16. Быркова К. Таможенный контроль после выпуска товаров: почему в России не работает зарубежная практика? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com>.
17. Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2015 №524 «Про затвердження Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
18. Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684 «Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
19. Лист Державної фіскальної служби України від 21.09.2017 № 12427/Ш/99-99-14-04-02-14.
20. Портал логістики Казахстану. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.kazlogistics.kz>.
21. Офіційний сайт The Intergovernmental Commission (IGC) TRACECA). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.traceca-org>.
22. Медвідь Ю. О. Об'єкти аналізу митних ризиків / Ю. О. Медвідь // Митна безпека. – 2015. – № 1. – С.70-73.
23. Рудніченко Є.М. Класифікація ризиків у митній справі / Є. М. Рудніченко, І. В. Несторишен // Митна безпека. – 2012. – № 1-2. – С.13-19.

References

1. Ozhegov, S.I. (2003). *Dictionary of the Russian language*. Moscow: Publishing house "World and Education" (in Russ.)

2. Eurasian Economic Union (2017). *The Agreement on the Customs Code of the Eurasian Economic Union*. Retrieved from <http://www.consultant.ru> (in Russ.).
3. Bereznyuk I. (2014). *Risk management in customs: foreign experience and domestic practice*. Khmelnytskyi: PP Melnik AA (in Ukr.).
4. Tereshchenko, S., Galko, S. (2010). The legal basis for the formation of a risk analysis system as an instrument for improving the technology of customs procedures implementation. *Mytna bezpeka (Customs security)*, 2, 26-36 (in Ukr.).
5. Popova L. (2016) Application of the subject-oriented approach in the categorization of participants in foreign economic activities within the framework of the risk management system. *Visnyk Tyumenskoho derzhavnoho universytetu (Bulletin of the Tyumen State University)*, 1, 113-120 (in Russ.).
6. Soloviev V., Udalova Z. (2016) Using of risk management tools in the activity of customs control units after the release of goods. *Akademicheskyy vestnik Rostovskogo filiala Rossiyskoy Tamozhennoy Akademii (Academic Gazette of the Rostov Branch of the Russian Customs Academy)*, 4 (25), 38-42 (in Russ.).
7. Sklyar N. (2015) Export control in the system of economic security of the state (Unpublished candidate dissertation) National Institute for Strategic Studies, Kyiv (in Ukr.).
8. Bereznyuk I. (2013) *Mytna polityka ta mytna bezpeka Ukrainy*. Khmelnytskyi : PP Melnik AA (in Ukr.).
9. International Convention on the simplification and harmonization of customs procedures of 18.05.1973. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Framework standards for security and facilitation of international trade procedures. - Retrieved from: http://ambu.org.ua/files/ram_standart.html.
11. Customs Blueprints, Pathways to Modern Customs. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007.
12. Protocol amending the Marrakech Agreement Establishing the World Trade Organization from 27.11.2014. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua> (in Ukr.).
13. Report of the Project Group, Council of the European Union Brussels, October 1, 2004 N 11541/1/04 REV. Retrieved from <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2011541%202004%20REV%201>.
14. Elkin S., Elkina O. Risk Management in the Customs Control System. North-Western Institute of Management of the Russian Academy of National Economy and Public Service under the President of the Russian Federation, Omsk State University named after F.M. Dostoevsky. Retrieved from <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:srZsQBdxYBAJ:www.sworld.com.ua/simpoz6/23.pdf+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=ua> (in Russ.).
15. Federal Customs Service (2012). On approval of the Instruction on the actions of officials of customs authorities in the interaction of customs control units after the release of goods and structural units of the customs authorities in the organization of customs control after the release of goods of 06.07.2012 № 1372. Retrieved from: www.consultant.ru. (in Russ.)
16. Burkova K. (2016). *Customs control after the release of goods: why does foreign practice in Russia not work?* Retrieved from <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache/5QyZ011Sae0J:xn--b1ae2adf4f.xn--p1ai/article/32524-tamozhennyi-kontpoly-posle-vypuska-tovapov-pochemu-v-possii-ne-pabotaet-zapubezhnaya-paktika.html+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (in Russ.).
17. Ministry of Finance of Ukraine (2015). On Approval of the Procedure for Formulating a Plan-Schedule for Documentary Planned Inspections of Taxpayers of 02.06.2015 N 524. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (in Ukr.)
18. Ministry of Finance of Ukraine (2015). On Approval of the Procedure for the Analysis and Evaluation of Risks, Development and Implementation of Risk Management Measures for the Determination of Forms and Amounts of Customs Controls of 31.07.2015 N 684. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (in Ukr.)
19. State Fiscal service of Ukraine (2017). Letter of 21.09.2017 N 12427/Sh/99-99-14-04-02-14 (in Ukr.)
20. Logistics Portal of Kazakhstan (2017). Retrieved October 1, 2017, from <http://portal.kazlogistics.kz>.
21. Official website of the Intergovernmental Commission (IGC) TRACECA. Retrieved October 1, 2017, from: <http://www.traceca-org>.
22. Medvid Yu. (2015) Objects of analysis of customs risks *Mytna bezpeka (Customs security)*, 1, 70-73 (in Ukr.).
23. Rudinchenko E., Nestoryshen I. (2012) Classification of risks in customs *Mytna bezpeka (Customs security)*, 1-2, 13-19 (in Ukr.).

Kostenko Alisa Oleksiivna

Junior Research Fellow,
Scientific Research Institute fiscal policy
of the University of the State fiscal service of Ukraine
a.kostenko306@gmail.com

RISK MANAGEMENT IN POST-RELEASE CUSTOMS CONTROL

Abstract. Introduction. Customs control is one of the fundamental elements of ensuring not only customs security, but also the security of the national economy as a whole. In order to block and prevent the threats to the

customs security of Ukraine, customs, within its competence, are obliged to use the most effective instruments of customs control. Today, one of the tasks of Ukrainian customs is the introduction of a modern, effective system of post-release audit, which focuses on risky economic operators, and the simplification of international trade procedures for persons, who work without violating customs rules.

Purpose. Analysis of the existing mechanisms of selection companies for conducting the post-clearance audit and identifying the directions for developing the system of risk criteria for selection economic operators for conducting a post-clearance audit in Ukraine.

Results. The study substantiates proposals in developing the system of risk criteria for selection economic operators for conducting a post-clearance audit in Ukraine. It was analyzed international, national foreign and Ukrainian legislation on risk management during customs control. The experience of the advanced states on risk management and using of the risk management system during post-clearance control were explored. According to the results of analysis of the international standards it was detected and proved discrepancy of the Ukrainian risk management system in part of economic operators assessment within post-clearance audit. The article proposes to use automated risk system for selection economic operators for conducting a post-clearance audit in Ukraine and describes components and tools of the system. It is also proposed to introduce certain amendments to the Customs Code of Ukraine.

Originality. Proposed recommendations and developed components of risk system for selection economic operators for conducting a post-clearance audit in Ukraine: main aspects of risk analysis during customs audit, analysis area to identify riskiness, objects of analysis, classification of risk criteria, peculiarities of organization of work with the system of selection of enterprises, reaction on risks within the framework of Ukrainian legislation.

Conclusion. In accordance with the international commitments, undertaken by Ukraine and in order to increase the level of state economic security, it is necessary to improve the work of post-clearance audit. The introduction of a risk management system for post-release control will allow the creation of an information space that includes information on previous audits and checks, violations, identified risks, causes and conditions, that conducive to non-compliance with legislation by economic operators, assessment of the effectiveness of detection activities, risk analysis and identifying risks. This will ensure timely detection and prevention of violations of customs legislation of Ukraine.

Key words: risk; risk criteria; risk management system; system of selection of economic operators; post-clearance audit; post-release control; international standards; economic security.

*Одержано редакцією 18. 02.2018 р.
Прийнято до публікації 28.02.2018 р.*

УДК 658.15(477)

Кривда Олена Віталіївна
кандидат економічних наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»
elcandy@ukr.net

Братченко Андрій Ігорович
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»
aibratchenko@gmail.com

УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПРИБУТКУ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Анотація. Розкрито вплив стратегічного управління, інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємств на прибуток від їх поточної діяльності. Виявлено незадовільне використання стратегічного управління прибутком. Обґрунтовано взаємозалежність інноваційної активності, конкурентоспроможності та ефективності підприємства через показник прибутку. Запропоновано використання інноваційного менеджменту для збільшення прибутку.

Ключові слова: прибуток; управління; системний підхід; інновації; інноваційна активність; конкурентоспроможність; конкурентні переваги.

Постановка проблеми. Управління прибутком обумовлено тенденцією його зниження на підприємствах України і необхідністю підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання в умовах посилення конкуренції та обмежених ресурсів. Низькі значення прибутку підприємств ускладнюють розширене відтворення основних засобів, що, в свою чергу, знижує роль прибутку в процесах реконструкції, технічного та технологічного оновлення виробництва та, в кінцевому підсумку, стримує зростання конкурентоспроможності товарів і обсягів виручки і, з іншого боку, «стимулює» витратну економіку, знижує економічну ефективність діяльності вітчизняних організацій. При практичному вирішенні цієї проблеми всі заходи по збільшенню прибутку, як правило, зводяться до економії витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення частини нерозв'язаної раніше проблеми. Проблема управління прибутком на підприємстві цікавить багатьох вчених-науковців у всьому світі. Цю проблему досліджували в своїх роботах такі вчені, як І. Ансофф, І. Бланк, С. Баранцева, О. Головачьов, Б. Данилишина, І. Кац, Г. Крамаренко, Н. Солоу, С. Скибенко, Р. Сайфулін, Р. Скалюк, Н. Ушаков, Н. Чумаченко, А. Шеремет. Але невирішеним залишається питання управління прибутком на стратегічному рівні.

Метою статті є визначення значення прибутку для успішної діяльності підприємства, дослідження теоретичних шляхів підвищення прибутку підприємства на стратегічному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження практики підвищення прибутку на основі зниження витрат показало, що в останні роки на українських підприємствах спостерігається негативна тенденція до випередження темпів зростання собівартості виробництва і реалізації продукції по відношенню до темпів зростання виручки, що призвело до різкого зниження прибутку.

Все це вказує на необхідність не тільки зниження витрат, а й зростання виручки, перш за все, шляхом реалізації ефективного управління і активізації інноваційної діяльності підприємств, підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємств [3; 4].

Регулювання величини доходу є складним завданням і не може бути реалізовано тільки на рівні поточного управління. Дослідження показали, що при всьому різноманітті причин зниження прибутку на вітчизняних підприємствах, головні з них криються в слабкому менеджменті, неправильно обраних і здійснюваних стратегіях розвитку підприємства, у відсутності висококваліфікованих топ-менеджерів і інноваційно підготовлених кадрів. Найбільш слабкою ланкою в системі управління прибутком підприємства залишається її стратегічний рівень. Проблема впровадження в практику вітчизняних підприємств стратегічного управління погіршується тим, що навіть при його наявності економічні методи управління на цьому рівні не використовуються загалом.

Методологічною основою вирішення проблем підвищення прибутку на основі реалізації стратегічного управління повинен стати системний підхід. Відправними положеннями системного вирішення проблеми впровадження стратегічного управління на вітчизняних підприємствах є наступні:

- подання підприємства як економічної (господарчої) системи, що відноситься до класу відкритих систем [6];
- використання системної моделі об'єкта як «чорного ящика» з відповідною інтерпретацією його входів та виходів;
- відкритість економічної системи підприємства та її взаємодія з надсистемою (макроекономічною системою), що реалізується за допомогою вхідного потоку ресурсів і вихідного потоку результатів. При цьому у вхідному потоці крім виробничих ресурсів слід виділити інформаційну складову (інформація про запити на продукт, рівень

конкуренції, стан актуальних ринків і ін. зовнішніх факторів), що забезпечує можливість обліку ризиків і прийняття стратегічних рішень.

Основними результатами, що визначають «вихід» економічної системи підприємства, слід вважати продукт, на який поступає запит із зовнішнього середовища, і економічну доцільність (вигоди) збереження підприємства як майнового комплексу для ведення конкретної підприємницької діяльності. Перетворення «входу» економічної системи (підприємства) в її «вихід» ґрунтується на взаємодії процесів двох видів - процесу створення продукту відповідно до зовнішніх запитів та процесу реалізації економічного інтересу в конкретній підприємницькій діяльності.

Дослідження методологічних основ і методичних положень управління формуванням, розподілом і використанням прибутку на підприємстві показує, що поняття прибутку слід трактувати як економічну категорію, яка представляє собою систему виробничо-економічних відносин (між підприємствами і ринком, підприємствами і державою, між взаємопов'язаними підприємствами, підприємством та його персоналом, підприємствами і споживачами) з приводу виробництва (формування), розподілу і використання прибутку для накопичення і споживання [1; 2; 5]. При цьому прибуток не є гарантованим доходом підприємницької діяльності та вкладення капіталу в той чи інший вид бізнесу. Позитивний результат він дає лише тільки при здійсненні науково-обґрунтованого стратегічного управління системою виробничо-економічних відносин. Сучасний підхід до управління виручкою і прибутком від реалізації продукції передбачає вдосконалення структури кінцевих результатів діяльності підприємства на основі використання «золотого правила розвитку організації», суть якого полягає в досягненні випередження темпів зростання активів (I_{akt}), валової ($JV_{в.п}$), виробленої ($JV_{п}$) і реалізованої продукції з відвантаження ($JV_{р}$), виручки (JB) від реалізації, доданої вартості ($JДС$) і прибутку від реалізації продукції ($Jп$). Тобто, необхідно дотримання співвідношень темпів зростання (індексів, %) показників у відповідності з наступною нерівністю:

$$100\% < I_{akt} < JV_{в.п} < JV_{п} < JV_{р} < JB < JДС < Jп.$$

Порівняння співвідношень фактичних темпів зростання кінцевих результатів підприємства з наведеною нерівністю буде вказувати на необхідність вживання заходів щодо досягнення вимог «золотого правила розвитку організації» і розробки відповідних управлінських рішень. При встановленні управлінських цілей і розробці завдань по досягненню необхідних величин виручки від реалізації продукції на промисловому підприємстві слід враховувати наступні фактори:

- рівень цін реалізованої продукції;
- обсяг реалізації продукції і виручки, що отримується;
- рівень оподаткування доходу від поточної діяльності.

Ці чинники носять агрегований характер і, в свою чергу, формуються під впливом факторів другого порядку - номенклатурного і асортименту виробленої (реалізованої) продукції, її відповідності вимогам ринку, ємності відповідного ринку, платоспроможності попиту, рівня конкуренції, форм і методів введення товарів на ринок і фінансових розрахунків за отриману продукцію. При цьому слід звернути увагу, що підвищення рівня опосередкованого впливу факторів прямо пов'язане з підвищенням рівня прийняття відповідного рішення. Всі зовнішні по відношенню до підприємства фактори слід розглядати як стратегічні, а тому вони вимагають застосування відповідних методів стратегічного аналізу.

У зв'язку з формуванням прибутку на стратегічному рівні слід виділити управління інноваційними процесами на підприємстві. Багатьма дослідниками визнається очевидний вплив інноваційної діяльності підприємства на підвищення конкурентоспроможності, а останній - на зростання виручки і прибутку. Особливої актуальності в зв'язку з цим набуває проблема інноваційної активності підприємств, яка визначає рівень ефективності та якість інноваційної діяльності підприємства. Відмінності в ступені інноваційної активності підприємства пояснюють його різні інноваційні результати навіть при

однакових вхідних. Для українських підприємств трапляються ситуації, коли при наявності звітності з інноваційної діяльності інноваційна активність фактично відсутня.

Узагальнення досліджень І. Ансоффа [1] дозволяють сформулювати такі умови визнання інноваційної активності підприємства:

по-перше, інноваційна діяльність носить стратегічний характер і є керованою навіть в умовах нестабільності зовнішнього середовища;

по-друге, інноваційна активність проявляється як раціональна послідовність дій, які сприяють досягненню інноваційних цілей підприємства;

по-третє, інноваційна активність завжди направлена на практичний результат, відбитий в кінцевих показниках роботи підприємств.

Інноваційна активність підприємства забезпечує взаємозв'язок між управлінням на стратегічному та тактичному рівнях. На стратегічному рівні для забезпечення інноваційної активності необхідно:

наявність конкурентоспроможної інноваційної стратегії підприємства та його агресивності в конкуренції;

- мобілізація інноваційного потенціалу для вирішення практичних завдань;
- оптимізація обсягу залучення інвестицій в інноваційній діяльності;
- висока якість стратегічних змін, спрямованих на формування реальних конкурентних переваг підприємства.

Тактика інноваційної активності забезпечує динаміку інноваційної діяльності підприємства на основі досягнення:

– відповідності тактики інноваційної активності характеру конкурентної стратегії розвитку підприємства;

– оптимальної швидкості (за часом) здійснення заходів щодо проведення стратегічних інноваційних змін в області оновлення продукції, технології та технологічного обладнання, знань та умінь персоналу та організаційної структури.

Обґрунтування необхідного рівня інноваційної активності здійснюється за критерієм відповідності її мікро- та макросередовища та її зміни. Оцінка інноваційної активності здійснюється на основі інтегрального показника, який включає такі ознаки інноваційної активності, як: якість інноваційні стратегії; рівень мобілізації інноваційного потенціалу; рівень залучення інвестицій в інноваційну діяльність; відповідність реакції підприємства характеру конкурентної стратегічної ситуації; швидкість (темп) проведення стратегічних інноваційних змін; обґрунтованість реалізованого рівня інноваційної активності.

Головним критерієм оцінки інноваційної активності є її вплив на конкурентоспроможність і ефективність підприємства через показник прибутку.

Відзначаючи значення конкурентоспроможності в підвищенні прибутку, відзначимо, що джерелами будь-якого рівня конкурентоздатності (національної економіки, регіонів, галузей і підприємств) є конкурентні переваги підприємств, котрі формуються на основі ексклюзивних цінностей, які дають перевагу над конкурентами. При цьому конкурентні переваги всіх рівнів конкурентоспроможності в кінцевому підсумку втілюються в товарах, а тому оцінка ефекту конкурентних переваг відбувається, перш за все, через результати реалізації товару на ринку, тобто через виручку і прибуток.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, зростання прибутку виступає важливим показником інноваційного розвитку підприємства та підвищення його конкурентоспроможності. Довготривале зростання обсягу реалізації (виручки) і прибутку від реалізації забезпечує стратегічні переваги підприємства, відповідає його економічним інтересам і інтересам інших учасників економічної діяльності. Перспектива подальших досліджень, на наш погляд, вбачається у вивченні таких питань: характеристика моделі стратегічного управління розподілом та використанням прибутковістю підприємств з позиції економічної збалансованості, а також побудова багатофакторної моделі ефективності використання прибутку підприємства та її вплив на основні кількісні та якісні показники його діяльності.

Список використаної літератури

1. Ансофф И. Стратегическое управление. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
2. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. – Киев: Ника-Центр, Эльга, 2002. – 752 с.
3. Головачев А.С. Методологические основы управления формированием прибыли на предприятии в условиях его инновационного развития / А.С. Головачев // Экономика и управление. – 2016. – №1(45). – С. 13-20.
4. Баранцева С. М. Стратегічне управління прибутком торговельного підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / С. М. Баранцева. — Донецьк, 2007. — 22 с.
5. Кривда О.В. Механізм формування інвестиційного прибутку / Н.В. Береза, О.В. Кривда // Сучасні проблеми економіки і підприємництва: Зб. наук. праць. – Вип. 15. – К:НТУУ «КПІ», 2014. – С. 69-73.
6. Головачев А.С. Управление прибылью на предприятиях: проблемы ее формирования и инновационные пути их решения / А.С. Головачев, Б.А. Гедранович, Н.В. Шинкевич // Экономика и управление. – 2016. – №2(46). – С. 3-9.
7. Скибенко С.Т. Формування стратегії управління прибутком підприємства / С.Т. Скибенко, М.В. Чемерис // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – № 6 (51), ч. 2. – 2011.
8. Скалюк Р. В. Економічний механізм управління фінансовими результатами господарської діяльності промислових підприємств підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / Р. В. Скалюк. — Хмельницький, 2012. — 20 с.

References

1. Ansoff, I. (1989). *Strategic Management*. Moscow: Economics (in Russ.)
2. Blank, I.A. (2002). *Profit Management*. Kyiv: Nika-Center, Elga (in Russ.)
3. Golovachev, A.S. (2016). *Methodological bases of management of profit generation at an enterprise in the conditions of its innovative development*. Economics and Management, 1 (45) (in Russ.)
4. Barantseva, S.M. (2007). *Strategic management of profits of a trading enterprise*. Author's abstract. dis for obtaining sciences. step Cand. econ Sciences: special 08.00.04 (in Ukr.)
5. Kryvda, O.V., Bereza, N.V. (2014). *The mechanism of formation of investment profit*. Modern problems of economy and entrepreneurship, 15. - Kyiv: NTUU "KPI" (in Ukr.)
6. Golovachev, A.S. Gedranovich, B.A., Shinkwich, N.V. (2016). Management of profit at the enterprises: problems of its formation and innovative ways of their solution. *Economics and Management*, 2 (46) (in Russ.)
7. Skibenko, S.T., Chemeris, M.V. (2011). Formation of profit management strategy of enterprise. *Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade*, 6 2 (in Ukr.)
8. Skalyuk, R.V. (2012). *Economic mechanism of management of financial results of economic activity of industrial enterprises of the enterprise*: author's abstract. dis for obtaining sciences. step Cand. econ Sciences: special 08.00.04, Khmel'nitsky (in Ukr.)

Kryvda Olena Vitaliivna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

FMM NTUU "KPI them. Igor Sikorsky "

Bratchenko Andrey Ihorovich

magistrate

FMM NTUU "KPI them. Igor Sikorsky "

MANAGEMENT OF FORMATION OF PROFIT IN THE SYSTEM STRATEGIC MANAGEMENT BY ENTERPRISE

Abstract. Introduction. The profit management is conditioned by the tendency of its decrease in enterprises of Ukraine and the need to increase the efficiency of business entities in conditions of increased competition and limited resources. Low value of enterprise profits make it difficult to expand the reproduction of fixed assets, which in turn reduces the role of profit in the processes of reconstruction, technical and technological upgrading of production, and ultimately constrains the growth of product competitiveness and revenue, and, on the other hand, "stimulates" costly economy, reduces the economic efficiency of the activities of domestic organizations. In practical solutions to this problem, all measures to increase profits, as a rule, are reduced to cost savings.

Purpose. Determination of the value of profit, the study of theoretical ways to increase profits at the enterprise.

Results. Research of the practice of increasing profit on the basis of cost reduction showed that in recent years in Ukrainian enterprises there is a negative tendency to outstrip the growth of the cost of production and sales in relation to the growth rate of revenue, which led to a sharp decrease in profits. All this points to the need not only to reduce costs, but also to increase revenue, first of all, through the effective management and intensification of innovation activities of enterprises, increasing the competitiveness of products and enterprises.

Originality. Innovative activity of the company provides the relationship between management at the strategic and tactical levels. At the strategic level, in order to provide innovative activity, it is necessary:

- 1) availability of competitive innovative strategy of the enterprise and its aggressiveness in competition;
- 2) mobilization of innovative potential for solving practical problems;

- 3) optimization of the volume of attraction of investments into innovative activity;
- 4) high quality of strategic changes, aimed at forming the real competitive advantages of the enterprise.

The tactics of innovative activity provides the dynamics of innovation activity of the enterprise on the basis of achievement:

- 1) the conformity of tactics of innovative activity of the character of the competitive strategy of enterprise development;
- 2) optimal speed (in time) implementation of measures for strategic innovation in the field of product innovation, technology and process equipment, personnel knowledge and organizational structure

Conclusion. Thus, profit growth is an important indicator of innovation development of the enterprise and increase its competitiveness. Long-term growth of sales (sales) and sales profits ensures strategic advantages of the enterprise, corresponds to its economic interests and interests of other participants in economic activity. The prospect of further research, in our opinion, is seen in the study of such issues: the characteristics of the model of strategic management of distribution and the use of profitability of enterprises from the standpoint of economic equilibrium, as well as the construction of a multi-factor model of the efficiency of profit utilization and its impact on the main quantitative and qualitative indicators of its activities.

Keywords: profit, management, systemic approach, innovations, innovative activity, competitiveness, competitive advantage.

*Одержано редакцією 01. 03.2018 р.
Прийнято до публікації 12.03.2018 р.*

УДК 366.02

Слатвінська Марина Олександрівна

Кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри фінансів

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, Україна

slatma81@gmail.com

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА: ДИСКУСІЙНІСТЬ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ

***Анотація.** В статті досліджено наукові погляди до змістовного наповнення поняття «фіскальна політика» та виявлено їх дискусійність. Крім того, обґрунтовано відмінність «фіскальної політики» від «бюджетно-податкової», «фінансової» та «грошово-кредитної». На підставі проведеного узагальнення, поглиблення та розширення наявних теоретичних здобутків запропоновано власне бачення поняття «фіскальна політика», у якому, на відміну від існуючих, акцентується увага ще й на цільових позабюджетних фондах та податкових доходах і видатках не лише державного, а й місцевих бюджетів.*

***Ключові слова:** політика; фіскальна політика; бюджетно-податкова політика; фінансова політика; грошово-кредитна політика; податкові надходження; державні видатки.*

Постановка проблеми. Драматичним проявом нагромаджених в економіці і соціальній сфері глибоких суперечностей, стають фінансово-економічні, соціальні та політичні кризи. Наявність специфічних для кожної країни проблем в фінансовій сфері, соціально-економічному житті суспільства потребують наукового осмислення і пошуку способів їх ефективного розв'язання. В цьому аспекті фіскальна політика, будучи важливою складовою економічної політики і вагомим інструментом державного регулювання, прямо і опосередковано, через фіскальні важелі, впливає на формування, розподіл, перерозподіл та використання фінансових ресурсів у відповідності до поставлених цілей і завдань соціально-економічного розвитку держави. Вона впливає на фінансові відносини та регулює фінанси інституційних одиниць і секторів, пов'язаних у фінансову систему. У країнах з розвинутою економікою фіскальна політика є ефективним інструментом стимулювання соціально-економічного зростання та сприяє середньо і довгостроковому зростанню на $\frac{3}{4}$ відсоткових пункти і навіть більше. Втім, диспозиційність у розумінні змісту дефініції «фіскальна політика» та її амбівалентність обумовили наявність низки дискусійних підходів, які потребують більш глибокого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у створення наукового підґрунтя для теоретичного осмислення та розуміння змістовного наповнення поняття «фіскальна політика» зробили низка вчених серед яких: Базилевич В. Д. [9], Жовтанецький О. М. [14], Зимовець В. В. [29], Карлін М. І. [21], Крисоватий А. І. [15], Луніна І. [23], Мускателлі В. [31], Нордгауз В. Д. [7], Нікитенко Д. В. [13], Осецька Д. В. [11], Самуельсон П. А. [32], Соломенко С. М. [18], Цап І. [17] та інші дослідники.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, з огляду на дискусійність поглядів та відсутність єдиного підходу до розуміння цієї дефініції, подальшого дослідження потребує семантика поняття фіскальна політика.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є наукове обґрунтування теоретичного базису семантичного визначення фіскальної політики на основі узагальнення, поглиблення та розширення наявних теоретичних здобутків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фіскальна політика як поняття є досить суперечливим. Воно належить до числа тих дефініцій, які з однієї сторони є інтуїтивно зрозумілими всім, а з іншої – доволі важко визначаються в конкретній та вичерпній формі. Точки зору зарубіжних та українських вчених розділилися щодо тлумачення цієї дефініції і її зміст неоднозначно трактується як в світовій, так і в українській науці. Тоді як одночасне застосування різних підходів для позначення одного і того ж явища чи процесу не завжди відображає реальні процеси, які відбуваються в економіці, що породжує протиріччя. Наявність дискусійних аспектів щодо розуміння поняття «фіскальна політика» підтверджує доцільність подальших наукових розвідок у цій царині. Водночас, необхідність з'ясування сутності фіскальної політики актуалізується ще й з огляду на те, що категорія сутності виражає головне, визначальне в предметі, отже таке, що зумовлене глибинними, необхідними внутрішніми зв'язками та тенденціями розвитку, пізнається на рівні теоретичного осмислення. Розуміння сутності означає побудову, розгортання системи відносин, у якій і завдяки якій існує ця сутність. А пізнати суть - означає зрозуміти, як розгортається система відносин у цілісність.

Етимологічно поняття «фіскальний» від латинського «fiscus» означає «корзина», - або державна скарбниця, сукупність фінансових ресурсів держави, акумульованих у бюджеті країни і державних позабюджетних фондах [1]. В Стародавньому Римі цей термін застосовувався для позначення військової каси, де зберігалися гроші, призначені до видачі [2].

Тоді як під поняттям «політика» розуміють загальний напрямок, характер діяльності держави; цілі й завдання, що їх ставлять суспільні класи в боротьбі за свої інтереси, а також методи і засоби досягнення цих цілей і завдань [3]. Отже, можна констатувати що політика по своїй суті є сукупністю системних упорядкованих поглядів, які відображають суспільне буття крізь призму інтересів, ідеалів, мети. Більш того, в її основі лежить ідеологія, щодо вектору розвитку суспільства та системи необхідних заходів, методів, прийомів для досягнення конкретних цілей у визначений проміжок часу на шляху до реалізації глобальної мети.

Синтезуючи розкриті вище поняття доцільно зазначити, що «фіскальна політика» є напрямом діяльності держави щодо управління сукупністю фінансових ресурсів держави, акумульованих у бюджеті країни і державних позабюджетних фондах, а також методів і засобів досягнення поставлених цілей і завдань та має відповідати ідеології розвитку суспільства. Втім, з метою формування визначення яке має віддзеркалювати особливості сучасного розвитку економіки та фінансів і наблизитися до реалій сьогодення є сенс дослідити доктринальні підходи до тлумачення цього поняття.

Першість у трактуванні «фіскальної політики» належить Дж. Кейнсу. У своїй праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» [4, с.65], він визначив її як «інструмент державного регулювання економіки» і зазначив, що державні видатки здійснюються з державного бюджету, який здебільшого наповнюється податковими надходженнями. Його думка тяжіла до того, що саме посередництвом фіскальної політики держава виконує

основні функції щодо регулювання макроекономічних процесів та явищ ринкової економіки. З точки зору кейнсіанської теорії сутність фіскальної політики полягає у управлінні сукупним попитом у визначених цілях через маніпулювання податками, трансфертами і урядовими закупівлями. Саме на цьому акцентують увагу і Р. Дорнбуш та С. Фішер [5, с.90].

Крім того, Дж.М. Кейнс і його прибічники відводять фіскальній політиці головну роль у впливі на економічне зростання, рівень зайнятості та динаміку цін. Схожої думки дотримуються у своїх дослідженнях і відомі американські економісти К. Макконнелл і С. Брю [6, с.665], які зазначають, що фіскальна політика – це зміни в урядових видатках і оподаткуванні, що спрямовані на досягнення повної зайнятості та неінфляційного внутрішнього обсягу виробництва.

Існує точка зору, прихильниками якої є низка науковців, які розуміють під фіскальною політикою процес змін у системі оподаткування, урядових видатках для того, аби зменшити коливання ділових циклів; сприяти швидкому зростанню економіки з високою зайнятістю та без наявності високої неконтрольованої інфляції [7, с.389; 8, с.27]. На цьому ж акцентують увагу і Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Баластрик Л.О. стверджуючи, що фіскальна політика це урядовий вплив на економіку через оподаткування, формування обсягу і структури державних витрат з метою забезпечення належного рівня зайнятості, запобігання й обмеження інфляції та згубного впливу циклічних коливань [9, с.597]. Крім зазначеного Журавльова В. П. вказує ще й направленість на виробництво рівноважного ВВП [10, 654].

Зустрічається і дещо інше визначення фіскальної політики, яке зміщує акценти в сторону управління компонентами державних фінансів. Науковці стверджують, що фіскальна політика – встановлення раціональних основ управління основними складовими державних фінансів [11, с.15-16]; державний вплив на економіку за допомогою управління компонентами державних фінансів: державними видатками, трансфертними виплатами, податками, бюджетним дефіцитом (профіцитом), державним боргом [12, с.273]. Таке визначення не є повним, так як фіскальна політика встановлює основу для управління не лише державним і місцевими бюджетами, державним кредитом та підприємствами державної форми власності, а й для суб'єктів господарювання і посередників (фінансовий і страховий ринки).

З цього приводу цікавою є точка зору Д. Нікитенко який розглядає фіскальну політику в контексті її впливу на підприємницький сектор, а саме як «систему заходів органів влади щодо оптимізації податкових надходжень та державних видатків для вирішення стратегічних завдань, які стоять перед державою та відповідають конкретним історичним умовам на засадах узгодження державних інтересів та економічних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності [13, с.7].

Точка зору Жовтанецького О. М. полягає в тому, що під фіскальною політикою він розуміє цілеспрямоване регулювання державних видатків та податкових надходжень задля забезпечення макроекономічної стабільності й економічного зростання [14, с.15.]. Тобто в основі лежить цілепокладання та орієнтація на результат, що по суті є властивостями систем.

Професор Крисоватий А. І. під фіскальною політикою розуміє «регулювання державних видатків та податкових надходжень для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін та економічного зростання, а також як вплив держави на економічну кон'юнктуру шляхом зміни системи оподаткування і державних витрат» [15, с.11]. Розглядаючи фіскальну політику в цьому аспекті науковець акцентує увагу на найважливіших ознаках, показниках, які характеризують поточний та перспективний стан розвитку економіки, ділових відносин, в окремих галузях, регіонах, на окремих ринках товарів або у світовому господарстві в цілому за певний період. Такий підхід надає можливість розробляти правильні рекомендації щодо оптимізації структури експорту та

імпорту, а також враховувати вплив глобалізації на національну економіку та фінансову систему.

Як спосіб за допомогою якого держава регулює свій рівень витрат і ставки оподаткування з метою моніторингу і контролю над національною економікою, розглядає фіскальну політику Я. С. Ядгаров [16, с.358].

З позиції суб'єктів задіяних в процесі реалізації фіскальної політики розглядає це поняття І. Цап. Він зазначає що фіскальна політика це - складна система економічних відносин між державою, підприємствами, організаціями, установами, закладами й громадянами щодо розподілу та перерозподілу суспільного продукту, створення централізованого фонду фінансових ресурсів і його використання на задоволення загальнодержавних потреб [17, с. 342 - 343].

Більшість науковців стверджують, що фіскальна політика проводиться з ціллю акумулювання фінансових ресурсів і впливу на досягнення макроекономічної стабільності, перерозподілу ресурсів і доходів, забезпечення повної зайнятості, виробництва неінфляційного продукту. У взаємодії з грошово-кредитною політикою вона впливає на чистий експорт / імпорт товарів і послуг.

Водночас С. Соломенко [18, с.4], точка зору якого співпадає з визначенням наданим у Бюджетному кодексі [19], стверджує, що фіскальна політика є сукупністю заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат шляхом впливу на стан господарської кон'юнктури, перерозподілу національного доходу, нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм. Тобто, автор робить акцент на соціальному напрямку витрачання нагромаджених ресурсів.

Тоді як, на думку Сідельникової Л. П. [20] фіскальна політика - це комплекс заходів за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру податкових надходжень до державного бюджету, напрями здійснення державних видатків та способи залучення позикових коштів, з метою максимального використання можливостей податкового забезпечення функціонування держави та потенційного фіскального ефекту економічно виправданого державного запозичення задля ефективного фінансування суспільно необхідних видатків, спрямованих на підвищення ефективності економіки та стимулювання економічного зростання.

Таке трактування сутності фіскальної політики, на наш погляд, є одновекторним і не повним, оскільки в умовах фінансової децентралізації, значна частина коштів акумулюється в місцевих бюджетах, які в свою чергу виступають носіями фінансових ресурсів і також впливають на економіку через структуру податкових надходжень.

В цьому контексті є сенс навести точку зору М. І. Карліна, який розглядає фіскальну політику як систему заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру податкових платежів (податків та зборів) до бюджетів всіх рівнів і державних цільових фондів (які не входять до бюджету) та відповідних видатків з них [21, с.42].

Окрім різноманіття наукових підходів до змістовного наповнення поняття «фіскальна політика», існують дискусії щодо ототожнення понять «бюджетно-податкова політика» та «фіскальна політика».

Марк Хортон та Асмаа Ель-Ганайни ототожнюючи податково-бюджетну політику з фіскальною зазначають, що це використання державних витрат і оподаткування для впливу на економіку [22]. Вони вважають, що зазвичай уряди використовують фіскальну політику для забезпечення сталого і стабільного зростання та скорочення масштабів зuboжіння населення. Більш того, роль і завдання фіскальної політики набуває вагомого значення в умовах, коли уряд втручається в підтримку фінансових систем, прискорює зростання і пом'якшує наслідки криз для вразливих груп.

Наприклад, колектив українських науковців вважає, що «бюджетно-податкова (фіскальна) політика – це заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництво неінфляційного ВВП шляхом змін державних видатків, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому» [23, с.303].

Схожої думки дотримується і І. Ф. Радіонова. Вона зазначає, що «...бюджетно-податкова політика, використовуючи податки та державні видатки як головні інструменти, може застосовуватись для досягнення повної зайнятості, суспільного добробуту та стримування цін» [24, с.166]. Саме держава має забезпечити ефективний розподіл грошей між різними верствами населення, задовольнити потреби суспільства та надати певні блага. Це можливо посередництвом проведення фіскальної політики.

Бюджетно-податкова (фіскальна) політика – свідоме маніпулювання державним бюджетом, направлене на стабілізацію економічного розвитку [25, с.60].

Бюджетно-податкова (фіскальна) політика – заходи уряду щодо змін державних видатків, оподаткування і стану державного бюджету, що направлені на забезпечення повної зайнятості, рівноваги платіжного балансу і економічного росту при виробництві не інфляційного ВВП [26, с.157].

Палехова В. А. [27, с.159] стверджує, що «проводячи певну бюджетно-податкову (фіскальну політику) уряд може сприяти зростанню сукупного попиту, а з ним і зростанню обсягу національного виробництва, рівня зайнятості».

Проводячи ототожнення фіскальної політики з бюджетно-податковою колектив науковців на чолі з Чухно А. А. розглядають останню, як систему заходів уряду, які спрямовані на зміни в державних видатках, оподаткуванні та бюджетотворенні для забезпечення прискореного економічного зростання з повною зайнятістю і стабільними цінами [28, с.473].

Грань між цими двома поняттями дійсно тонка, але вона все ж існує. Якщо розглядати їх з позиції організації процесу управління фінансовими ресурсами держави для виконання її функцій, то фіскальна політика має дещо ширший фрейм, виходячи з етимології та семантики цього визначення, оскільки включає ще й соціальну складову. Вплив на останню здійснюється не лише через видатки бюджету, а й через управління позабюджетними цільовими фондами. Останні, будучи позабюджетними та формуючись за рахунок внесків, не є складовими бюджетно-податкової політики і їх природа – конкретно визначений соціальний напрям витрачання коштів. В умовах коли позабюджетні фонди є одним з вагомих інструментів перерозподілу фінансових ресурсів та виконання соціальної функції фінансів, вони не можуть залишатися поза увагою фіскальної політики держави. Останнім часом, враховуючи демографічну ситуацію в країнах, вагомий дефіцит пенсійного фонду, а також частку пенсіонерів які зайняті на ринку праці, доцільним вбачається дослідження саме фіскальної політики (а не бюджетно-податкової) як базового інструменту регулювання економіки. Застосування цього терміну надасть можливість більш глобально підходити до дослідження впливу фіскальної політики на соціально-економічні процеси в країні.

Проведені наукові розвідки надали можливість виявити наявність в науковій літературі ототожнення поняття фіскальної політики з грошово-кредитною політикою та фінансовою політикою. Однак, доцільно зазначити, що між фіскальною і грошово-кредитною політикою є значні відмінності, так як основним інструментом останньої є процентна ставка центрального банку. Крім того, перед початком реалізації грошово-кредитної політики завжди приймається рішення щодо величини цієї ставки. Тоді як набір інструментів фіскальної політики є значно ширшим і процентна ставка до них не входить. Однак, вона є одним з інструментів фінансової політики.

Водночас, як фіскальна, так і грошово-кредитна політики є складовими фінансової політики держави і мають буди скоординовані між собою заради досягнення поставлених цілей фінансової та економічної політик держави.

Точкою дотику монетарної та фіскальної політики є бюджетний дефіцит і політика державного боргу. Саме припустимі розміри бюджетного дефіциту є тим параметром, через який інтегруються фіскальна і монетарна політики [29, с.57].

Дункан Уелдон з цього приводу стверджує, що в той час коли операції фінансової системи погіршуються, фіскальні та грошові стимули впливають на економіку по різному [30].

Крім того, В. Мускателлі і П. Тіреллі [31] на основі аналізу емпіричних даних встановили, що фіскальна політика залишається єдиним можливим каналом впливу на економічну активність у країнах – членах Євросоюзу в умовах централізації монетарної влади ЄЦБ. Основна думка науковців полягає в тому, що фіскальна політика є основним інструментом державної політики стимулювання економічної активності в умовах незалежного центрального банку.

Що ж стосується ототожнення фіскальної політики з фінансовою політикою, то така точка зору є недоречною, з огляду на те що фінансова політика значно ширша і охоплює фіскальну, монетарну та інші.

Влучним є вислів П. Самуельсона, який зазначає, що фіскальна політика – дуже сильна зброя, вона подібна до атомної бомби і це надто потужна зброя, щоб дозволити окремим особам та урядам гратися з нею [32].

Висновки. Підводячи ризик в дослідженні змістовного наповнення дефініції «фіскальна політика» доходимо висновку, що на сучасному етапі розвитку суспільства вище викладені підходи до розуміння цього поняття та їх дискусійність не заперечують, а взаємодоповнюють один одного. Більшість вчених розуміють під фіскальною політикою інструмент завдяки якому держава здійснює цілеспрямований регулюючий вплив на формування, структуру і ефективність функціонування національного виробництва як основи досягнення добробуту в суспільстві. При цьому у комплексі розв'язуються такі завдання як здійснення перерозподілу доходів і забезпечення виробництва суспільних благ. Водночас, в умовах модернізації економічної системи і її підсистем (в т.ч. фінансової системи), актуалізується необхідність чіткого визначення поняття «фіскальна політика» для подальшого дослідження її впливу на соціально-економічний розвиток та конкурентоздатність економіки. Мова йде про необхідність комплексного дослідження бюджетної, податкової, митної, боргової політик та політики соціального забезпечення. Це дасть можливість застосовувати системний, комплексний та раціональний підходи в процесі розгляду об'єкта дослідження.

Враховуючи сучасну ідеологію модернізації економіки та фінансової системи, а також заходи щодо здійснення фіскальної децентралізації в постсоціалістичних країнах у цьому контексті, таким що не відповідає вимогам сучасності є розгляд фіскальної політики лише з позиції формування доходів і розподілу видатків державного бюджету, без врахування позабюджетних цільових фондів. Адже, значна частина ВВП зосереджена на рівні місцевих бюджетів, які виконують не лише власні, а й делеговані повноваження, будучи агентами державної влади на місцях. Це доводить необхідність врахування і розгляду не лише державного бюджету, а й місцевих бюджетів. Водночас, забезпечення соціальної функції держави відбувається не лише через видатки бюджетів усіх рівнів, а й через позабюджетні державні цільові фонди.

З огляду на зазначене під фіскальною політикою пропонується розуміти – комплекс (закріплених в програмах і законодавчо-нормативних документах) заходів, за допомогою яких відбувається регулювання податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і внесків до позабюджетних державних цільових фондів та відповідних видатків з них, для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін, ефективного фінансування суспільно необхідних видатків, спрямованих на підвищення конкурентоздатності економіки та стимулювання соціально-економічного зростання, а також вплив держави на економічну кон'юнктуру шляхом застосування широкого арсеналу фіскальних інструментів, засобів, методів (що мають відповідати ідеології розвитку суспільства), які діють через національну фінансову систему країни.

Сучасній фіскальній політиці в умовах модернізаційних перетворень фінансової системи притаманна така особливість, як необхідність одночасного вирішення завдань,

що важко поєднати. В цьому контексті застосування фіскальних інструментів відповідно до потреб часу може сприяти підвищенню рівня соціально-економічного розвитку країни та конкурентоздатності економіки, що й буде напрямом подальших наукових розробок.

Список використаних джерел

1. Словник економічних термінів 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://slovar.cc/ekon/term/2345220.html>
2. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=35232>
3. Академічний тлумачний словник (1970—1980) Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/polityka>
4. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest, and Money / John Maynard Keynes. – London: Palgrave Macmillan, 1936. – 470 p. Пер. русс.: Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Дж.М. Кейнс. – М.: Гос. изд-во иностр. лит., 1948. – 399 с.
5. Дорнбуш Р. Макроэкономика : пер. с англ. / Р. Дорнбуш, С. Фишер – М.: Изд-во МГУ, ИНФРА-М, 1997. – 784 с.
6. Экономикс: принципы, проблемы и политика / Кэмпбелл Р. МакКоннел, Стэнли Л. Брю. – 13 изд-е. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 974 с.
7. Самуельсон П. А. Макроекономика / П.А. Самуельсон, В.Д. Нордгауз. – К.: Основи, 1995. – 574 с.
8. Авадян Л. Й. Фіскальна політика: конспект лекцій. – Харків: ХДЕУ, 2003. – 80 с.
9. Макроекономика: підручник / [В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Л. О. Баластрик] за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – 703 с.
10. Журавлева Г. П. Экономическая теория (политэкономия): Учебник.— 5-е изд. — М.: ИНФРА-М, 2011. — 864 с.
11. Осецька Д. В. Фіскальні імперативи стійкості державних фінансів України [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Осецька Діана Валеріївна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – 20 с.
12. Золотарчук В.В. Макроэкономика: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 608 с.
13. Нікітенко Д.В. Фіскальна політика розвитку підприємництва в трансформаційній економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Д. В. Нікітенко. – К., 2005. – 16 с.
14. Жовтанецький О.М. Фіскальна політика в перехідній економіці України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Жовтанецький О. М. – Львів, 2002. – 19 с.
15. Крисоватий А. І. Оподаткування і ринок: умови та можливості поєднання [Текст] : моногр. / А. І. Крисоватий. – Тернопіль : Вид-во Карп'юка, 2000. – 246 с.
16. Ядгаров Я. С. История экономических учений. – М.: ИНФРА – М., 2009. – 480 с.
17. Цап І. Проблеми та перспективи фіскальної політики в Україні / І. Цап // Ефективність державного управління : [зб. наук. пр.]. – 2013. – Вип. 35. – С. 339–345.
18. Соломенко С. М. Бюджет повної зайнятості та фіскальна політика / С. М. Соломенко // Фінанси України. – 2008. – №4. – С.3–12.
19. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
20. Апологетика податково-боргової складової фіскальної політики України / Л. П. Сідельникова // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2013. - Вип. 2(2). - С. 74-80. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_2%282%29_13
21. Карлін М. І. Соціальна і фіскальна політика держави: проблеми регіональної координації в умовах нового етапу глобалізації / М. І. Карлін // Демографія та соціальна економіка. – 2014. – № 2 (22). – С.34–44.
22. Horton M. Back to Basics: What Is Fiscal Policy? / Mark Horton, Asmaa El-Ganainy // Finance & Development, June 2009, Volume 46, Number 2 [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2009/06/basics.htm>
23. Мікроекономика і макроекономика: Підручник: У 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна, Т. Пахомова; За заг. ред. С. Будаговської. – Вид. 4-те. – К.: Основи, 2007. – 520 с.
24. Радіонова І. Ф. Загальна економіка: підруч. / І. Ф. Радіонова. – К.: А.П.Н., 2000. – 392 с.
25. Воронин А. Ю., Киршин И. А. Макроэкономика — I: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 2012. — 110 с.
26. Агапова Т. А., Серёгина С. Ф. Макроэкономика : учебник — 10-е изд., перераб. и доп. — М.: Московский финансово-промышленный университет «Синергия», 2013. — 560 с.
27. Палехова В. А. Макроекономика: [навч. посіб.] / В. А. Палехова. – Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили., 2005. – 304 с.
28. Основи економічної теорії: [підруч. за заг. ред. А. А. Чухна]. – К.: Вища школа. – 2001. – с. 606.

29. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку / Владислав Вікторович Зимовець; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозування. – К., 2010. – 356 с.
30. Weldon Duncan Monetary and fiscal incentives are not the same thing May 22, 2012, [Electronic resource]. - Access mode:<http://touchstoneblog.org.uk/2012/05/monetary-and-fiscal-stimulus-are-not-the-same-thing/>
31. Muscatelli V. A. Analyzing the Interaction of Monetary and Fiscal Policy: Does Fiscal Policy Play a Valuable Role in Stabilisation? / Muscatelli V. Anton and Tirelli Patrizio // CESifo Economic Studies. – 2005. – Vol. 51. – №4. – P. 549–585.
32. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон. – М.: Алгон ВНИИСИ, 1992. – с. 335. [Електронний ресурс] - Режим доступа: <http://be5.biz/ekonomika/e019/index.html>

References

1. Dictionary of Economic Terms (2012). Retrieved from <https://slovar.cc/ekon/term/2345220.html> (in Ukr.)
2. Dictionary of foreign words Retrieved from <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=35232> (in Ukr.)
3. Academic Explanatory Dictionary (1970-1980). Dictionary of the Ukrainian Language. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/polityka> (in Ukr.)
4. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. London: Palgrave Macmillan.
5. Dornbusch, R. & Fisher, S. (1997). *Macroeconomics: Per. with English*. M.: MSU Publishing House, INFRA-M (in Russ.)
6. McConnell, C. R. & Bru, S. L. (1999). *Economics: principles, problems and politics*. 13 ed. Moscow: INFRA-M (in Russ.)
7. Samuelson, P. A. & Nordhaus, V. D. (1995). *Macroeconomics*. K.: Fundamentals.
8. Avadyan, L. Y. (2003). *Fiscal policy: a summary of lectures*. Kharkiv: KDEU (in Ukr.)
9. Bazilevich, V. D, Bazilevich, K. S, Balastrik, L. O. et al. (2007). In V. D. Bazylevych (Ed.). *Macroeconomics: Textbook*. K.: Knowledge (in Ukr.)
10. Zhuravleva, G. P. (2011). *Economic theory (political economy): Textbook*. 5 th ed. Moscow: INFRA-M (in Russ.)
11. Osetska, D. V. (2016). *Fiskalni imperatyvy stiiikosti derzhavnykh finansiv Ukrainy : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: (Fiscal imperatives of state finances of Ukraine: author's abstract. dis ... Candidate econ Sciences). Kiev. nats Un-t them. Taras Shevchenko. Kyiv (in Ukr.)
12. Zolotarchuk, V. V. (2011). *Macroeconomics: A Textbook*. M.: INFRA-M (in Russ.)
13. Nikitenko, D. V. (2005). *Fiskalna polityka rozvytku pidpriemnytstva v transformatsiinii ekonomitsi: avtoref.dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand..ekon.nauk* (The fiscal policy of entrepreneurship development in a transformational economy: author's dissertation. for obtaining sciences. degree kund..kon.nauc). Kyiv. (in Ukr.)
14. Zhovtanetskii, O. M. (2002). *Fiskalna polityka v perekhidnii ekonomitsi Ukrainy: avtoref. dys.. na zdobuttia nauk.stupenia kand..ekon.nauk* (Fiscal Policy in the Transitional Economy of Ukraine: Author's Resume. Dis .. for obtaining sciences.degree kund..kon.nauc). Lviv (in Ukr.)
15. Krisovytsya, A. I. (2000). *Taxation and market: conditions and possibilities of combination: monogr.* Ternopil: View of Karpiuk (in Ukr.)
16. Yadgar, Ya. S. (2009). *History of economic doctrines*. M.: INFRA - M. (in Russ.)
17. Zap, I. (2013). Problems and Prospects of Fiscal Policy in Ukraine. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia (Efficiency of Public Administration)*. Issue 35. 339-345 (in Ukr.)
18. Solomenko, S. M. (2008). Full Budget Employment and Fiscal Policy. *Finansy Ukrainy (Finance of Ukraine)*. 4. 3-12 (in Ukr.)
19. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). Budget Code of Ukraine. (code of Ukraine). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (in Ukr.)
20. Sidelnikova, L. P. (2013). Apologetics of the tax-debt component of fiscal policy of Ukraine. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen. (Bulletin of social and economic research)*. 2 (2). 74-80. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_2%282%29_13 (in Ukr.)
21. Karlin, M. I. (2014). Social and Fiscal Policy of the State: Problems of Regional Coordination in the New Stage of Globalization. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika (Demography and Social Economics)*. 2 (22). 34-44 (in Ukr.)
22. Horton, M. & El-Ganainy, A. (June 2009). Back to Basics: What Is Fiscal Policy? *Finance & Development*. Volume 46, Number 2. Retrieved from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2009/06/basics.htm>
23. Budagovska, S., Kilievich, O., Lunina I., Pakhomova T. et al. (2007). In Budagovskaya S. (Ed.). *Microeconomics and Macroeconomics: Textbook: In 2 hours*. 4th. K.: Fundamentals (in Ukr.)
24. Radionova, I. F. (2000). *General economics: underground*. K.: A.P.N. (in Ukr.)
25. Voronin, A. Yu., Kirshin, I. A. (2012). *Macroeconomics - I: Textbook*. M.: INFRA-M. (in Russ.)
26. Agapova, T. A., Seryogina, S. F. (2013). *Macroeconomics: a textbook - 10th ed*. Moscow: Moscow Financial and Industrial University "Synergy" (in Russ.)
27. Palehova, V. A. (2005). *Macroeconomics: [curriculum vitae]*. Mykolaiv: MDGU im.Petor of the Tomb (in Ukr.)
28. Chukhno, A. A. (2001). In A. A. Chukhna (Ed.). *Fundamentals of economic theory*. K.: Higher school (in Ukr.)

29. Zimovets, V. V. (2010). *State financial policy of economic development*. National Academy of Sciences of Ukraine. In-t ekon. and forecasting. K. (in Ukr.)
30. Weldon, D. (2012). Monetary and fiscal incentives are not the same thing. May 22. Retrieved from <http://touchstoneblog.org.uk/2012/05/monetary-and-fiscal-stimulus-are-not-the-same-thing/>
31. Muscatelli, V. A. & Tirelli P. (2005). *Analyzing the Interaction of Monetary and Fiscal Policy: Does Fiscal Policy Play a Valuable Role in Stabilisation?* CESifo Economic Studies. Vol. 51. 4. 549–585.
32. Samuelson, P. (1992). *Economics*. M.: Algon VNIISI. 335. Retrieved from <http://be5.biz/ekonomika/e019/index.html>.

Slatvinska Maryna Alexandrovna

PhD in Economics

Associate Professor, Assistant professor,

Department of Finance

Odesa National Economic University

Odessa, Ukraine

slatma81@gmail.com

FISCAL POLICY: DISCUSSION OF SCIENTIFIC REVIEWS

Abstract. Introduction. The availability of specific problems for each country in the financial sector, socio-economic life of society requires scientific reflection and the search for ways to effectively solve them. In this aspect, fiscal policy, as an important component of economic policy and a powerful instrument of state regulation, directly and indirectly, through fiscal levers, affects the formation, distribution, redistribution and use of financial resources in accordance with the goals and objectives of socio-economic development of the state. It affects financial relations and regulates the finances of institutional units and sectors linked to the financial system. In advanced economies, fiscal policy is an effective tool for stimulating socio-economic growth and contributes to medium and long-term growth of $\frac{3}{4}$ percentage points and even more. However, the dispositionality in understanding the meaning of the definition of "fiscal policy" and its ambivalence led to the presence of a number of discussion approaches that require a more in-depth study.

Purpose. The purpose of the article is to provide scientific substantiation of the theoretical basis for the semantic definition of fiscal policy on the basis of generalization, deepening and expansion of available theoretical achievements.

Methods. Methods of theoretical generalization and systematization, analysis and synthesis (during the definition of the conceptual apparatus of fiscal policy).

Results. At the present stage of the development of society, the study of scientific approaches to understanding the concept of "fiscal policy" provides an opportunity to argue that they do not deny, but complement each other. Most scholars understand the fiscal policy of measures through which the state exercises a purposeful regulatory influence on the formation, structure and effectiveness of the functioning of national production as the basis for the achievement of welfare in society. At the same time the complex solves such tasks as the implementation of redistribution of income and the provision of production of public goods.

Originality. The term "fiscal policy" is controversial and its content content is disclosed not only through measures for the formation of tax revenues and expenditures for expenditures of the state budget to ensure full employment, price stability and economic growth, but also through the formation of tax revenues and directions of expenditure of local budget expenditures and management of target extrabudgetary funds.

Conclusion. Under fiscal policy, it is proposed to understand - a complex (enshrined in programs and legislative and regulatory documents) of measures that regulate tax revenues to budgets of all levels and contributions to extrabudgetary state-owned trust funds and their respective expenditures, to ensure full employment, price stability, effective financing of socially necessary expenditures aimed at increasing the competitiveness of the economy and stimulating socio-economic growth, as well as the influence of the rzhavy economic situation by applying a wide arsenal of fiscal tools, tools, methods (which should match the ideology of social development), acting through the national financial system.

Keywords: politics; fiscal policy; fiscal policy; financial policy; monetary policy; tax receipts; government expenditures.

*Одержано редакцією 04. 03.2018 р.
Прийнято до публікації 15.03.2018 р.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АПК

УДК 330

Косач Ірина Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління
та менеджменту організацій
Чернігівський національний
технологічний університет
irish_kos@ukr.net

Старченко Григорій Володимирович

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління
та менеджменту організацій
Чернігівський національний
технологічний університет
g.v.starchenko@ukr.net

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В АПК УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

***Анотація.** Досліджено особливості процесів інтеграції в АПК України. Розглянуто залучення корпоративного бізнесу до інтеграційних процесів та специфіку формування інтеграційних структур. Досліджено специфіку існуючих моделей залучення господарств населення до процесів агропромислової інтеграції. На основі аналізу функціонування малих сільськогосподарських підприємств та господарств населення обґрунтовано можливість їх залучення до інтеграційних процесів на основі впровадження механізму державно-приватного партнерства.*

***Ключові слова:** агропромисловий комплекс, агропромислова інтеграція, малий бізнес, домогосподарство, державно-приватне партнерство, інтеграційна структура.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації інтеграційні процеси поширюються в усіх сферах суспільного буття і є одним із інструментів вирішення проблем розвитку та зростання конкурентоспроможності як для окремих підприємницьких структур, так і галузей економіки взагалі. Одним із пріоритетних напрямів є інтеграція суб'єктів господарювання, в результаті якої відбувається забезпечення стійких умов економічного зростання та підвищення ефективності їхньої діяльності. Промислово-фінансові групи, транснаціональні корпорації, інтегровані підприємницькі структури є провідною виробничою силою глобалізаційних процесів, домінування якої призводить до втрати конкурентоспроможності середніх та малих товаровиробників. До переліку стратегічних напрямів розвитку вітчизняної економіки входить агропромисловий комплекс, який виступає основою формування і стабілізації системи продовольчої безпеки.

Як зазначає І. Сторонянська, в наш час відбуваються активні процеси міжрегіональної економічної інтеграції в Україні, в яких участь державних органів влади є недостатньо значною [1].

При цьому слід зазначити, що в теоретико-методологічному аспекті управління процесами національної економіки необхідно акцентувати на конструктивній взаємодії державної влади та бізнесу. Виходячи з наявних передумов, процес трансформації соціально-економічного механізму господарювання в сучасних вітчизняних реаліях пов'язаний із значними перетвореннями відносин власності та формуванням на їх основі інноваційно-інвестиційного середовища [2]. У вирішенні цих проблем актуальності

набуває становлення та вдосконалення відносин, що побудовані на засадах державно-приватного партнерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики впровадження і розвитку відносин ДПП присвячені праці як закордонних, так і вітчизняних учених, серед яких необхідно відзначити: Б. Данилишина, Н. Бондар, І. Брайловського, Н. Бутенко, В. Варнавського, С. Грищенко, М. Дерябіну, І. Запатріну та багатьох інших. Наукову базу у площині розвитку інтеграційних процесів в АПК становлять теоретичні та прикладні розробки таких вітчизняних учених-економістів, як: В. Андрійчук, Н. Вдовенко, О. Гальцова, М. Кропивко, П. Курмаєв, М. Малік, В. Мессель-Веселяк, П. Саблук, В. Савченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо управління інтеграційними процесами в АПК та віддаючи належне зазначеним науковим напрацюванням, слід зазначити, що теоретико-методологічні проблеми формування інтеграційних структур в умовах становлення відносин ДПП поки що залишаються невирішеними остаточно та потребують поглибленого вивчення.

Метою статті є дослідження процесів підприємницької інтеграції в агропромисловому комплексі України задля визначення можливостей інкорпорації малого бізнесу до інтеграційних процесів та його подальшого розвитку і зростання конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку національної економіки інтеграційні процеси в агропродовольчому виробництві охоплюють в абсолютній більшості не всі сфери АПК, а лише ті, що безпосередньо пов'язані з виробництвом, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції. Пріоритетною системоутворюючою ознакою АПК виступає використання в якості засобу виробництва земельних ресурсів та всієї сукупності умов, що складають природно-біологічний зміст процесу відтворення незамінних предметів споживання. Це дає змогу визначити сільськогосподарське виробництво як головний зв'язуючий елемент АПК.

Розвиток агропродовольчої сфери в контексті національної економіки відбувається під впливом таких факторів, як динаміка виробництва сільськогосподарської продукції, платоспроможний попит населення, розмір і напрями бюджетної підтримки, кон'юнктура ринку та рівень цін. Як засвідчують дослідження світового досвіду регулювання аграрної сфери, в агропромисловому виробництві функціонують малі, середні та великі підприємства; засновані на повній власності на землю та орендних відносинах. Поширеним є також створення родинних (сімейних) ферм, сільськогосподарських кооперативів та великих інтегрованих утворень (корпорацій). Відповідно до п. 3 ст. 55 Господарського кодексу України суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть бути віднесені до суб'єктів малого підприємництва, якщо середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ; мікропідприємництва (10 осіб та 2 млн євро відповідно), великого підприємництва (250 осіб та 50 млн євро відповідно), середнього підприємництва (решта суб'єктів господарювання) [3].

Починаючи з 2004 р. в аграрному секторі економіки України спостерігаються процеси, які характеризують новий етап інституційних перетворень – процеси становлення корпоративного капіталізму та капіталізації аграрного виробництва на основі концентрації сільськогосподарських угідь і залучення промислових капіталів, розвиток яких наданий у таблиці 1.

Отже, згідно наведених в табл. 1 результатів досліджень основою формування великого бізнесу в агропромисловому виробництві стали необроблювані землі,

невикористовувані активи, підприємницька ініціатива, вільні ресурси і сприятливе податкове поле.

Відповідно до Закону України «Про холдингові компанії в Україні» (№ 3528-IV від 15.03.2006): «Холдингова компанія – акціонерне товариство, яке володіє, користується і розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій двох або більше корпоративних підприємств» (абзац четвертий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом №1617-VI від 24.07.2009).

Таблиця 1

Розвиток корпоративного бізнесу в агропромисловому комплексі України

Часовий період	Фаза	Характеристика фази
2005–2010 роки	Стрімке зростання вертикально інтегрованих структур	Найчіткіше проявлялись тенденції укрупнення земельного банку і залучення зовнішнього капіталу. Ці тенденції входять у контекст типових причин створення великого аграрного бізнесу того часу, метою якого в основному було швидке накопичення ресурсів і вихід з бізнесу власників шляхом вигідного продажу цих активів. Перші компанії були продані досить успішно, однак криза 2008 року внесла певні корективи у плани інвесторів, унаслідок чого на цьому етапі було вирішено перечекати і продати компанії в період економічного зростання. Протягом вищевказаного періоду земельний банк агрохолдингів виріс приблизно в 4 рази, досягнувши позначки в 4 млн га, а частка у структурі с.-г. угідь, що перебувають у користуванні с.-г. підприємств, збільшилася до 18,1%. Середній річний приріст землі під контролем вертикально інтегрованих структур досягнув більше 30% у рік. Також серед агрохолдингів стало досить популярним розміщення акцій компаній на світових фондових біржах. У 2005–2010 рр. українські аграрні компанії залучили близько четвертої частини капіталу (1,4 млрд дол. США) від усіх українських публічних розміщень. Найбільше коштів отримали МХП (322 млн дол. США) і Кернел (302 млн дол. США)
2011–2015 роки	Фаза становлення	Можна охарактеризувати як перехідну фазу між періодами агресивної акумуляції ресурсів і підвищенням ефективності виробництва
Починаючи з 2015 року	Активне функціонування	Характеризується поступовим підвищенням ефективності виробництва

Джерело: складено автором за даними [4; 5].

У вітчизняній практиці не всі великі компанії АПК є публічними акціонерними товариствами, однак всі великі інтеграційні утворення, що об'єднані різним ступенем тісноти економічних зв'язків, незважаючи на невідповідність визначення згідно нормативно-правової бази, вважаються агрохолдингами. Крім цього, поширеною умовою віднесення до агрохолдингів, особливо в контексті дослідження їхньої економічної діяльності, впливу на ринок агропродовольчої продукції, аналізі монополістичних

тенденцій є масштаби діяльності (нарощування земельного фонду, розміри виручки від реалізації, рентабельність, можливість залучення інвестицій та реалізації інноваційних проектів).

В умовах сьогодення внаслідок економічної та соціальної диференціації сільгоспвиробників АПК України характеризується сформованою двополюсною структурою, де паралельно функціонують потужні аграрно-промислові формування та дрібні сільгоспідприємства і фермерські господарства. Ускладнений доступ до ринків збуту та мережі торговельних посередників позбавляє дрібних виробників стимулів розвитку товарного виробництва, що обумовлює виникнення напівнатурального способу ведення господарства. змушуючи вести господарство напівнатурального типу. Відповідно, господарства населення не мають жодних техніко-технологічних переваг, а їхнє функціонування не сприяє концентрації капіталу чи спеціалізації виробництва. Все це призводить до негативних наслідків, пов'язаних із зменшенням чисельності сільського населення, занепадом інфраструктури, скороченням кількості населених пунктів у сільській місцевості. Таким чином, слід зауважити, що в АПК України спостерігається тенденція розвитку монополістичної діяльності великих виробників – агрохолдингових компаній, що спричинене концентрацією агропромислового виробництва, монополієм правом власності на використання земельних та водних ресурсів, державною підтримкою ліцензування деяких видів експортноорієнтованої продукції (рис. 1).

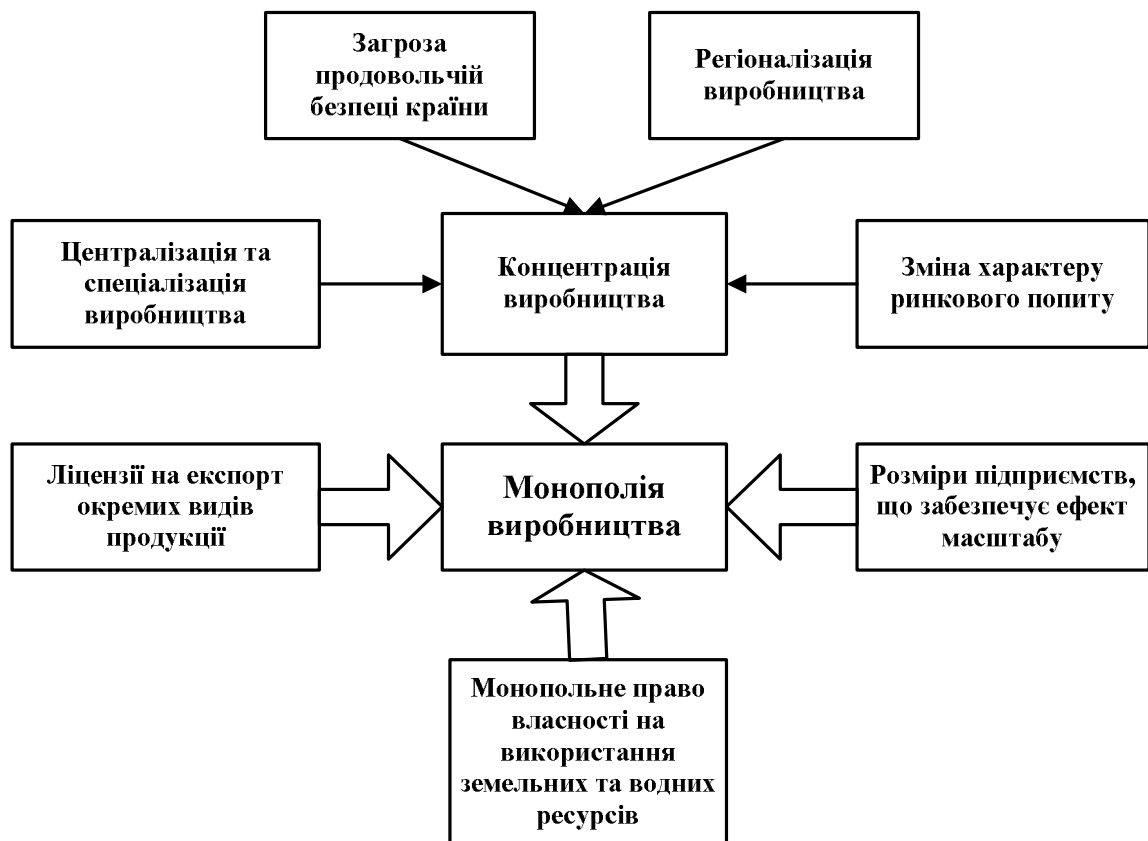

Рис. 1. Чинники виникнення монополії в АПК України

Джерело: узагальнено на основі [7].

Монополістичні тенденції, а також значні відмінності в рівні прибутковості та платоспроможності суб'єктів АПК значною мірою залежать від особливостей взаємодії малих та великих форм господарювання в АПК, які в сучасних умовах характеризуються конкуренцією за ринки сировини, ресурсів та збуту готової продукції, підсиленням протистояння замість розвитку відносин партнерства та співробітництва. В умовах активізації інноваційно-інвестиційних процесів, нарощування агрохолдингами власної

сировинної бази, формування транспортної інфраструктури та логістичних систем малий агробізнес втрачає конкурентні можливості в порівнянні з великими інтегрованими агрокомплексами як за рівнем виробничих витрат, так і технологічними, інвестиційними та інноваційними можливостями.

Процеси, що відбуваються в національній економіці та її галузях, зокрема в АПК, повинні будуватись на принципах забезпечення цілісності та інтегрованості, на основі узгодження економічних, соціальних та екологічних інтересів бізнесу та держави, що може бути забезпечено за рахунок використання державно-приватного партнерства. Зі свого боку, В.Я. Месель-Веселяк зазначає, що «...на сучасному етапі підвищення ефективності агропромислового комплексу значною мірою залежить від двох складових – здійснення організаційних заходів та удосконалення економічних відносин [7, с. 19]. Ми також погоджуємось із П. Буряком, який влучно зауважує, що стосовно інтегрованих структур відносини, які складаються між ними й державою, повинні мати скоріш паритетний характер, стримуючи абсолютне домінування однієї зі сторін, що пояснюється, по-перше, близькістю стратегічних інтересів партнерів, а по-друге, економічною впливовістю, що зменшує можливості використання варіанта директивного державного регулювання [8]. Проведений аналіз засвідчив, що інтеграційні структури мають постійно трансформуватись у відповідь на вимоги мінливого зовнішнього оточення.

Вважаємо доцільним зазначити, що наявність домогосподарств населення та фермерських господарств спонукає до постановки питання про доцільність залучення таких елементів до процесів аграрно-промислової інтеграції. На підтримці розвитку особистих селянських господарств та фермерства наголошує О. Гальцова, стверджуючи про необхідність реформування відносин власності в АПК та розвитку колективних форм організації сільськогосподарського виробництва [9, с. 244]. Як показують проведені дослідження, на даний час розроблені наступні моделі залучення господарств населення до процесів агропромислової інтеграції, основні переваги та недоліки яких надані в таблиці 2.

Таблиця 2

Моделі залучення господарств населення до інтеграційних відносин в аграрному секторі

№ з/п	Назва моделі	Переваги	Недоліки
1	Кооперативна модель (передбачає створення системи споживчої кооперації)	Колективний захист інтересів, можливість користування її членами послугами з транспортування та збуту продукції, а також консультативними послугами	Потребує створення юридичної особи, що пов'язане із понесенням витрат та можливістю настання правових наслідків, а також регулярними членськими внесками
2	Кооперативно-інтегрована модель (передбачає створення споживчого кооперативу, який інтегрується з виробничим, збутовим чи переробним підприємством)	Глибший рівень агроекономічної інтеграції в порівнянні із попередньою моделлю, за якої зберігається самостійність суб'єктів господарювання	Неможливість інтеграційної взаємодії індивідуальних сільських господарств, які не є членами кооперативу
3	Міні-кластерні моделі (передбачають створення кластера як сконцентрованої	Можливість залучення до кластера сімейних ферм, малих фермерських госпо-	Неформальний характер структури, який не дає змоги реєструвати кла-

продовження табл. 2

	на певній території групи взаємопов'язаних та взаємодоповнених економічних суб'єктів)	дарств, окремих господарств населення	стер як юридичну особу
4	Модель внутрішньогосподарського орендного чи трудового підряду (може бути реалізована за допомогою укладення договорів внутрішньогосподарської оренди та зовнішніх трудових договорів)	Селяни де-юре стають співробітниками підприємства, де – факто-виконують роботу з виробництва певного виду сільськогосподарської продукції. Господарство-інтегратор бере на себе зобов'язання із забезпечення працівників потрібними основними і оборотними засобами, гарантує їм оплату праці за певними нормами	Тимчасовий характер угоди

Джерело: сформовано автором за [11]

Аналізуючи вищезазначені в таблиці 2 моделі участі господарств населення у процесах підприємницької агропромислової інтеграції, вважаємо доцільним акцентувати увагу на наступному. Зростання ефективності функціонування господарств населення знаходиться під тиском зовнішніх факторів, до яких, перш за все, відносяться обмеженість доступу до фінансових ресурсів, складність виходу на товарні ринки. В свою чергу, як зазначає П. Курмаєв, мале підприємництво має потенціал щодо сприяння вирішенню проблеми швидкої переорієнтації ресурсів до більш ефективного виробництва при зміні кон'юнктури ринку [4, с.83].

Наголошуючи на важливості розвитку малих форм господарювання в АПК, І. Прокопа та Т. Беркута вважають, що даний процес може бути реалізований лише за рахунок належної державної підтримки [10]. Отже, в сучасних умовах розвитку національної економіки ефективний розвиток інтеграційних відносин в АПК за участю господарств населення передбачає вирішення проблем перетину інтересів трьох інституційних агентів – держави, підприємницьких структур та власне господарств населення. У відповідності із вищезазначеним нами пропонується впровадити наступний етап розвитку процесів агропромислової інтеграції, а саме формування інтеграційних підприємницьких агропромислових структур на засадах партнерських відносин за участю держави, оскільки в сучасних умовах перетворення інтеграційних відносин, придбання ними нових якостей пов'язано із виникненням суперечностей, що обумовлені проблемою взаємодії приватного та державного капіталів в умовах економічної нестабільності. Отже, у сучасних економічних умовах зростає роль інтегрованих підприємницьких формувань, заснованих на засадах державно-приватного партнерства (далі – ДПП). Це особливий вид економічних відносин між підприємницькими структурами за участю держави, які формують стійке об'єднання та посилення взаємодії на основі взаємовигідного партнерства з метою ефективного співробітництва.

Як відомо, держава виступає представником загальносуспільного інтересу, що полягає в задоволенні потреб населення у продуктах харчування, зниженні рівня бідності, забезпеченні зайнятості, сталому розвитку територій та реалізації інших гарантій держави перед народом. Недостатнє врахування загальносуспільних інтересів владою призводить до деградації суспільства, економічному занепаду, зростанню міграції, перетворенні країни на сировинний придаток держав з більш розвинутою економікою. Інтерес

господарств населення формується за рахунок соціального та майнового інтересу членів сімей і може бути задоволений одержанням доходів від реалізації продукції, соціальних гарантій, соціальних трансфертів та споживанням продукції власного виробництва.

Суб'єкти підприємницької діяльності аграрного сектора економіки орієнтуються, перш за все, на максимізацію прибутку та зростання доданої вартості, що забезпечується найчастіше мінімізацією витрат на оплату праці. З іншого боку, кожен суб'єкт господарювання знаходиться під впливом ринкових умов, які визначають його можливості в конкурентній боротьбі в тому числі і за рахунок кваліфікованого персоналу, а тиск з боку держави вимагає забезпечення мінімальних гарантій та дотримання норм законодавства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи різноманітність та різновекторність соціально-економічних інтересів, позитивний синергетичний ефект в результаті їхнього поєднання може бути досягнутий лише в умовах інтеграційного формування. Суб'єкти підприємницької діяльності в процесі диверсифікації, нарощення обсягів виробництва або розвитку сировинної бази здатні задовольнити власні інтереси шляхом залучення господарств населення до спільної діяльності, які, у свою чергу, отримують гарантії щодо соціального захисту, працевлаштування, ефективного розподілу прибутків, забезпечення основними засобами, кормами, насінням, технологічної підтримки.

Список використаної літератури

1. Сторонянська І.З. Стратегічні цілі та пріоритети державного регулювання процесів економічної інтеграції регіонів України. Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Розділ II. Економічні й соціальні аспекти європейських інтеграційних процесів та інтеграції України в загальноєвропейські й регіональні структури. Луцьк, 2009. С. 201–207.
2. Забаштанський М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні: монографія. Київ: Кондор, 2016. 382 с.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
4. Курмаєв П.Ю., Колісніченко П.Т. Аналіз сучасних підходів до державного регулювання підприємницької діяльності. Молодий вчений. №10 (13). 2014. С.82-84.
5. <http://www.agroportal.ua>.
6. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
7. Месель-Веселяк В.Я. Удосконалення економічних відносин учасників інтегрованих формувань. Економіка АПК. 1998. № 12. С. 19-21.
8. Буряк П. Ю. Інтегровані підприємницькі структури: перспективи розвитку в Україні. Львів: Логос. 2003. – 564 с.
9. Гальцова О.Л. Малий бізнес: стан та перспективи розвитку в агропромисловому комплексі. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2013. - №2.- С.243-248.
10. Прокопа І.В., Беркута Т.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку. Київ: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2011. – 240 с.
11. Гуторов А.О. Розвиток виробничої контрактації в аграрному секторі економіки: монографія. Харків: ТОВ «Смуґаста типографія», 2017. 167 с.

References

1. Storonjans'ka I.Z. (2009). Strategic goals and priorities of state regulation of the processes of economic integration of the regions of Ukraine *Naukovyj visnyk VNU im. Lesi Ukrainky. Rozdil II. Ekonomichni j social'ni aspekty jevrops'kych intehracijnyx procesiv ta intehraciji Ukrajinu v zahal'nojevrops'ki j rehional'ni struktury. Luc'k. (in Ukr.)*
2. Zabaštans'kyj M.(2016). Concessional relations: financial determinants of development in Ukraine: monograph. Kyjiv: Kondor. (in Ukr.)
3. Hospodars'kyj kodeks Ukrajinu : Zakon Ukrajinu vid 16.01.2003 # 436-IV. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
4. Kurmajev P.Ju., Kolisničenko P.T. (2014). Analysis of modern approaches to state regulation of entrepreneurial activity. *Molodyj včenyj, 10 (13)*, 82-84. (in Ukr.)
5. <http://www.agroportal.ua>

6. Pro xoldynhovi kompaniji v Ukrajinі: Zakon Ukrajinі vid 15.03.2006 r. URL : Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
7. Mesel'-Veseljak V.Ja. (1998). Udoskonalennja ekonomičnyx vidnosyn učasnykiv intehrovanyx formuvan'. *Ekonomika APK*, 12. 19-21. (in Ukr.)
8. Burjak P. Ju. Intehrovani pidpryjemnyč'ki struktury: perspektyvy rozvytku v Ukrajinі. L'viv: Lohos. 2003. 564 s. (in Ukr.)
9. Hal'cova O.L. (2013). Malyj biznes: stan ta perspektyvy rozvytku v ahropromyslovomu kompleksi. *Deržava ta rehiony. Serija: Ekonomika ta pidpryjemnyctvo*, 2. 243-248. (in Ukr.)
10. Prokopa I.V., Berkuta T.V. (2011). Hospodarstva naselennja v sučasnomu ahrarnomu vyrobnyctvi i sil's'komu rozvytku. Kyjiv: In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrajinі,. (in Ukr.)
11. Hutorov A.O. (2017). Rozvytok vyrobnyčoji kontraktaciji v ahrarnomu sektori ekonomiky: monohrafija. Xarkiv: TOV «Smuhasta typohrafija». (in Ukr.)

Kosach Iryna Anatolievna

Candidate of economics sciences,
 associate professor of the department of public
 administration and management of organizations
 Chernihiv national university of technology,
 irish_kos@ukr.net

Starchenko Grygoriy Volodymyrovych

Candidate of technical sciences,
 associate professor of the department of public
 administration and management of organizations
 Chernihiv national university of technology,
 g.v.starchenko@ukr.net

**THE INTEGRATION PROCESSES AND STATE-PRIVATE PARTNERSHIP IN AIC OF
 UKRAINE: OPPORTUNITIES AND PERSPECTIVES**

Abstract. Introduction. The article is devoted to the study of the peculiarities of integration processes in the agroindustrial complex of Ukraine. The involvement of corporate business in the integration processes and the specificity of the formation of integration structures has been analyzed. The specificity of existing models of attracting households in the agroindustrial integration processes was explored. The possibility of small agricultural enterprises and households involvement to integration processes based on the implementation of the mechanism of public-private partnership is substantiated.

Purpose. The research aims at studying the processes of entrepreneurial integration in the agro-industrial complex of Ukraine in order to determine the possibilities of incorporation of small business into integration processes and its further development and growth of competitiveness.

Results. The processes taking place in the national economy and its branches, in particular in the agro-industrial complex, should be based on the principles of ensuring integrity and integration, on the basis of harmonization of economic, social and environmental interests of the business and the state, can be ensured through the use of public-private partnership.

Originality. In modern economic conditions, the role of integrated entrepreneurial formations, based on the principles of public-private partnership, is growing. This is a special kind of economic relations between entrepreneurial structures with the participation of the state, they form a stable association and strengthen cooperation on the basis of a mutually beneficial partnership with the aim of effective cooperation.

Conclusion. Synergetic effect can be achieved only in conditions of integration formation. The subjects of entrepreneurial activity in the process of diversification, increasing the volume of production or development of the raw material base are able to satisfy their own interests by attracting households in joint activities, which in turn will receive guarantees of social protection, employment, efficient distribution of profits, provision of basic means, feeds, seeds, technological support.

Keywords: agroindustrial complex; agroindustrial integration; small business; household; public-private partnership; integration structure.

*Одержано редакцією 28. 02.2018 р.
 Прийнято до публікації 11.02.2018 р.*

УДК: 338.436

Чумаченко Юлія Сергіївна

Аспірантка, викладач
кафедра менеджменту та бізнес-адміністрування
Черкаський державний технологічний університет
tsarytsa1906@gmail.com

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ: АГРОПРОМИСЛОВА ІНТЕГРАЦІЯ КООПЕРАТИВНОГО ТИПУ

Анотація. У статті розглянуто особливості агропромислової інтеграції та її необхідність на сучасному етапі розвитку економіки. Охарактеризовано роль даного процесу у розвитку аграрно-промислового комплексу України. Досліджено світовий досвід агропромислової інтеграції, зокрема види та особливості впровадження у певних країнах. Виділено складові інтеграційного потенціалу аграрно-промислового комплексу України та їх місце у процесі агропромислової інтеграції.

Ключові слова: аграрно-промисловий комплекс; глобалізація; кооперація; світові інтеграційні процеси; об'єднання; агрохолдинги; сільське господарство; промисловість; ефективність функціонування; розвиток економіки; інтеграційний потенціал.

Постановка проблеми. Аграрно-промисловий комплекс, основою якого є сільське господарство, займає вагомe місце в економіці України та формує засади її успішного розвитку. Завдяки функціонуванню аграрно-промислового комплексу, формується продовольча безпека країни, а також, у певних межах, економічна, екологічна та енергетична. Водночас, даний комплекс сприяє формуванню соціально-економічної атмосфери сільських територій, їх поступальний розвиток, а також стимулюється розвиток технологічно-пов'язаних галузей економіки. Стан розвитку аграрно-промислового комплексу характеризується наявністю потенціалу його функціонального складу, тобто аграрними підприємствами, тенденції розвитку яких формують загальний стан комплексу.

Український аграрно-промисловий сектор має потужний потенціал виробництва, який перевищує потреби внутрішнього ринку, це в свою чергу, може забезпечити сталий розвиток національної економіки та сприяти її інтеграції у світовий економічний простір. Проте, в останні десятиріччя, багато підприємств сільськогосподарського спрямування результатом своєї діяльності мали збитки. Це зумовлено як внутрішніми факторами недосконалість управління підприємством, недоцільність розподілу та використання прибутку, так і зовнішніми – стан та умови функціонування аграрно-промислового комплексу в країні, державна підтримка, нестабільність політичної ситуації, фіскальна політика держави, та ін. Але, зважаючи на вимоги та в умовах трансформації економіки, важливою та ключовою проблемою яка стримує загальний розвиток агропромислового комплексу є економічна інтеграція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Агропромислова інтеграція є одним із пріоритетних напрямків розвитку аграрно-промислового сектору. Дану тематику досліджували як вітчизняні науковці – Березіна Л.М., Бутко М.П., Зінчук Т.О., Кобець Є.А., Моренова Н.Ю., Пацов А. Г., Скопенко Н. С., Юрченко Н.І.; так і закордонні – Фултон М., Хей У., Феірбейм Б.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність даного дослідження полягає у систематизації видів агропромислової інтеграції кооперативного спрямування, виявленні її переваг та недоліків, спираючись на практичний досвід конкретних країн. Виділення складових інтеграційного потенціалу аграрно-промислового комплексу України, а також факторів які гальмують процес агропромислової інтеграції в Україні.

Мета та завдання статті. Метою статті є висвітлення сутності та необхідності агропромислової інтеграції, шляхом дослідження закордонного досвіду у даному напрямку. Основними завданнями є: доведення необхідності агропромислової інтеграції, зазначення переваг даного процесу, аналіз можливих наслідків інтеграції АПК, дослідження та аналіз світового досвіду, а також визначення подальших перспектив агропромислової інтеграції в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах інтенсивність процесів глобалізації вимірюється темпами економічного розвитку конкретної країни та її інтеграції зі світовою економікою, особливостями поширення та застосування інновацій, новітніх технологій, переміщення капіталів, а також міжнародними тенденціями розвитку науки і техніки. Такі закономірності торкаються і аграрно-промислового сектору. Закордонні тенденції розвитку аграрно-промислового комплексу, відображають ментальні особливості та економічні можливості конкретної країни, але високі результати забезпечуються не лише через збільшення фінансування та використання нових підходів до ведення господарства, а й підвищенням ролі інтеграційних процесів, тобто агропромислової інтеграції.

Агропромислова інтеграція передбачає поєднання галузей сільського господарства, які займаються виробництвом, переробкою, зберіганням, реалізацією сільськогосподарської продукції, а також допоміжних виробництв, що його обслуговують, з метою забезпечення ефективності аграрного виробництва. Необхідність агропромислової інтеграції обумовлена тим, що в АПК України маємо, з одного боку, значну кількість збиткових сільськогосподарських підприємств, а з іншого, монополізованих переробних підприємств, для ефективного функціонування яких бракує сировинної бази. Нестача сировини не дозволяє повністю завантажити виробничі потужності, що спричиняє подорожчання процесу переробки сільськогосподарської продукції, а, відповідно, підвищення цін на неї. Інтеграція підприємств агропромислового комплексу, яка ґрунтується на організаційному, економічному, технологічному поєднанні процесу виробництва з результатами кінцевої переробки сільськогосподарської сировини, дає можливість ефективно розподіляти ресурси між суб'єктами інтеграції, використовувати нові технології та техніку, акумулювати фінансові ресурси, підвищити інвестиційну привабливість сільськогосподарського виробництва [1].

У результаті постійного розвитку системи господарювання, виробництво набуває рис суспільного характеру. Вага усупільнення має тенденцію до зростання, що в свою чергу спонукає підприємства аграрно-промислового комплексу України брати до уваги світові досягнення щодо інтеграційних процесів при розробці власної стратегії розвитку. Суб'єкти вітчизняного аграрно-промислового комплексу мають певний інтеграційний потенціал, який є основою для розвитку міжнародного співробітництва у різних сферах. Наявність такого потенціалу виступає передумовою агропромислової інтеграції. Елементами інтеграційного потенціалу агропромислового комплексу є:

- природні ресурси;
- високий рівень розвитку виробництва продуктів харчування, які є екологічно чистими;
- наявність висококваліфікованої робочої сили;
- інтелектуальний потенціал;
- об'ємний внутрішній споживчий ринок, що забезпечує попит на продукцію;
- вигідне географічне розташування;
- вихід до морських шляхів;
- наявність морських транспортних комунікацій з іншими країнами.

Але поруч із наявними стимулюючими чинниками які забезпечують успішний розвиток агропромислової інтеграції, існують і проблеми, які стримують даний процес.

Так, Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року серед проблем розвитку аграрних підприємств виділяє [2]:

- нерівномірність розвитку різних форм господарювання з одночасним послабленням позицій середніх сільськогосподарських товаровиробників внаслідок створення для різних за розмірами та соціальним навантаженням сільськогосподарських товаровиробників формально однакових, але не рівних умов господарювання;
- відсутність мотивації до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських товаровиробників, ослаблення економічного підґрунтя розвитку сільських громад;
- нестабільність конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках внаслідок не завершення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів;
- низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва;
- наявність ризиків збільшення виробничих витрат внаслідок зростання рівня зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій, збільшення вартості не відновлюваних природних ресурсів у структурі собівартості виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції;
- втрати такої продукції внаслідок недосконалості системи логістики її зберігання та інфраструктури аграрного ринку в цілому;
- відсутність у сільськогосподарських товаровиробників мотивації до дотримання агроекологічних вимог;
- обмежена ємність внутрішнього ринку споживання сільськогосподарської продукції, що обумовлена низькою платоспроможністю населення;
- недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції, складність у виробленні сільськогосподарськими товаровиробниками консолідованої позиції щодо захисту своїх інтересів;
- непоінформованість значної частини сільськогосподарських товаровиробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі;
- незавершеність земельної реформи [2].

Зазначені фактори стримують інтеграцію аграрно-промислового комплексу України до світового економічного простору та обмежують вплив глобалізаційних процесів на розвиток вітчизняної економіки. Зважаючи на вагу виділених проблем та необхідність розвитку міжнародних відносин у аграрній сфері, а також наявний потенціал і світовий досвід, перспективним та необхідним напрямком удосконалення аграрної політики є агропромислова інтеграція.

Світовий досвід переконує, що там, де переробні підприємства мають стійкий зв'язок з сільськогосподарськими товаровиробниками, збільшується загальна ефективність аграрного виробництва. Це досягається за рахунок зниження затрат на проміжних стадіях технологічного процесу агропромислового виробництва, а також за рахунок підвищення рівня завантаження потужностей переробних підприємств. Варто наголосити, що для інтегрованих підприємств агропромислового комплексу швидше і ефективніше вирішується і таке важливе завдання, як залучення інвестицій [3, с. 32-35].

Аналізуючи світовий досвід, спостерігаємо певні відмінності та особливості агропромислової інтеграції. Вони відрізняються способами утворення, формою господарювання, мають певні особливості технологічного процесу та залучають різних учасників агропромислового формування, яким відводяться свої ролі та функції. Але спільною рисою є те, що при будь якій моделі утворюється інтегроване формування, з метою удосконалення його діяльності та виведення підприємства на якісно новий рівень. Виділяють агропромислову інтеграцію кооперативного типу, яка передбачає створення кооперативів з метою консолідації та взаємодії різних суб'єктів аграрного сектору та суміжних галузей господарювання, тобто на принципах внутрішньогалузевої та

міжгалузевої кооперації. Існує два види такої інтеграції: західноєвропейська та північноамериканська (рис. 1).

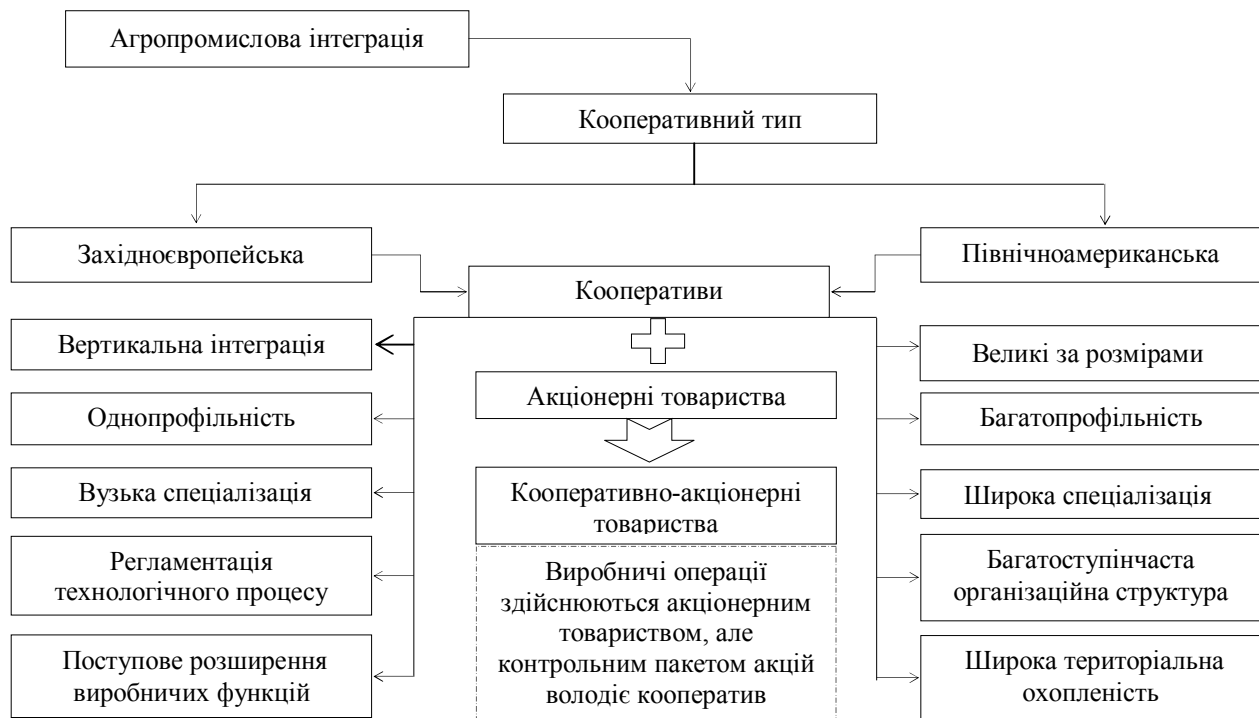

Рис. 1. Види світової агропромислової інтеграції кооперативного типу

У США і Канаді пішли шляхом створення гігантських багатопрофільних кооперативів, які довгий час успішно розвивалися в умовах жорсткої конкуренції як на Американському континенті, так і за його межами. Так, Саскачеванський пшеничний кооператив «Saskatchewan Wheat Poul» був найбільшим пшеничним кооперативом, мав 450 зернових елеваторів. До нього було приєднано кооператив тваринників, введено в дію олійний комбінат, борошномельний комплекс. Ним створювалися спільні підприємства з виробництва добрив, переробки олійних культур та у сфері міжнародного маркетингу зерна, викупувалися пакети акцій збанкрутілих компаній. Кооператив вкладав свої капітали у виробництво спирту, солоду, пива, в борошномельну і хлібопекарську промисловість. Слід особливо наголосити: сфера діяльності кооперативу стала виходити далеко за межі агропромислового виробництва. Він став займатися лізингом, електропостачанням, газифікацією, володів контрольним пакетом акцій кіноіндустрії тощо [4, с. 30].

Проте такі гігантські багатопрофільні кооперативи стали банкрутами в перші роки ХХІ ст., що було сприйнято як найбільшу сенсацію в кооперативному русі. Економічний крах кооперативних гігантів, за оцінками М. Фултона [5], спричинений неефективними економічними зв'язками та високим рівнем диверсифікації напрямів діяльності на внутрішньому і зовнішньому ринках; втратою членами кооперативу почуття обов'язковості щодо участі в його діяльності; запізніле реагування на зміни ринкової кон'юнктури і запити ринку; відбувалося скорочення частки аграрного сектора в товарообороті; використання прибутку від аграрної сфери для покриття неприбуткових видів несільськогосподарської діяльності, що породжувало відцентричні сили в членів кооперативу та їх вихід з його складу; багатоступінчата, непрозора організаційна структура кооперативів, що породжувало складність управління кожним із них, втрату гнучкості в прийнятті рішень, виникнення різноманітних конфліктних ситуацій; розпорошення видів діяльності і втрату стратегічних орієнтирів; неспроможність справлятися зі структурними проблемами щодо реорганізації діяльності кооперативу: чи

посилювати централізоване управління, чи, навпаки, децентралізувати його і як будувати стосунки між центральним апаратом і філіями. [5, с. 32-35].

Отже, зважаючи на результати агропромислової інтеграції американського кооперативного типу, можна зробити висновки щодо ефективності такої системи. Створення кооперативів, як форми інтеграційних об'єднань, призвело до банкрутства великих підприємств. Основною причиною цього стало порушення функціонального призначення кооперативів та ігнорування значної частини принципів їх створення. Інтеграція сільськогосподарських підприємств із промисловими повинно було забезпечити інтенсивний розвиток економіки, натомість курівництво кооперативів вбачало в цьому лише отримання власного прибутку, а це в свою чергу стало дефектом у системі управління та прийняття рішень. Вагому роль також відіграла багатопрофільність та великі масштаби діяльності. Тому, досвід американської агропромислової інтеграції кооперативного типу, свідчить про складність управління великими кооперативами та раціональність при розширенні виробництва, оскільки це може призвести до негативних наслідків.

Європейська модель агропромислової інтеграції в кооперативному секторі будується, за іншою ідеологією: тут відсутня гігантomanія і надмірна урізноманітненість діяльності. Створені вертикально інтегровані кооперативи є більш однопрофільними, вузькоспеціалізованими, їм не притаманна гостра конкуренція. Головною метою їх діяльності є не одержання прибутку, як це властиво американським кооперативам, а обслуговування своїх членів. Важливою є й та обставина, що кооперативи з переробки сільськогосподарської продукції забезпечують обов'язкові норми і вимоги до технології виробництва продукції та її якості і застосовують жорсткі санкції до тих членів кооперативів, які їх порушують. Принциповою особливістю переробних кооперативів є те, що вони поступово розширюють свої виробничі функції в інтересах фермерських господарств.

У кооперативах з переробки сільськогосподарської продукції прибуток між їх членами розподіляють, як правило, пропорційно розміру їх економічної діяльності – обсягу поставленої ними сировини на переробку. Такий механізм розподілу прибутку від сумісної діяльності інтегрованого виробництва досить простий і водночас ефективний, оскільки ставить економічну вигоду фермера в пряму залежність від того, який обсяг продукції він виробив і направив на переробку. За останні роки в країнах ЄС спостерігається процес концентрації кооперативного сектора економіки. За даними А. Г. Пацова, з 1986 по 2003 рр. кількість кооперативів у сільському господарстві країн ЄС зменшилася на 41 %, але їх річний товарообіг зріс на 37 % [6, с. 19-20].

В Україні агропромислова інтеграція кооперативного типу не мала широких масштабів застосування. Проте існувала потреба у підприємствах які б обслуговували основне виробництво та доповнювали його. Дана потреба забезпечувалася шляхом укладання договорів про співпрацю між аграрними та промисловими підприємствами. Потужніші підприємства та підприємства які мають кращі фінансові можливості, купували обладнання для самостійного забезпечення виробничого процесу таким чином, розширюючи поле своєї діяльності. Особливої популярності в Україні набуло створення агрохолдингів – великих агропромислових підприємств, які повністю забезпечують виробничий процес.

Розвиток інтеграційної взаємодії, формування та розвиток інтегрованих об'єднань сприяє відновленню зруйнованих господарських зв'язків, створенню та підвищенню стійкості нових, запобіганню опору в умовах низької контрактної дисципліни, зміцненню ресурсної бази, забезпеченню гарантованих умов поставок сировини та готової продукції, підвищенню технологічного рівня та завантаження виробничих потужностей, розширенню ринків збуту, зниженню бізнес-ризиків та витрат, підвищенню конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на світовому ринках. Джерелом стратегічних переваг для учасників інтегрованих об'єднань є конкурентні переваги, сформовані значною мірою у сфері технологічного розвитку, забезпечення ресурсами, каналів розподілу [7, с. 135-148].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Розвиток аграрно-промислового комплексу не можливий без впровадження новітніх засобів виробництва, технологій та інноваційного устаткування. Всі ці фактори забезпечують інтенсивний розвиток даного комплексу та стимулюють виробництво кінцевого продукту. Але, важливо також використовувати та впроваджувати новітні методи управління для успішного керування підприємством та спрямування його діяльності у необхідному напрямку. Агропромислова інтеграція виступає пріоритетним вектором руху аграрно-промислового комплексу та є шляхом його інтеграції до світової аграрної спільноти. Даний процес забезпечує поєднання різних галузей з метою успішного функціонування аграрно-промислового комплексу. Світовий досвід показує, що завдяки об'єднанню підприємств та їх ефективному менеджменту можна досягти значно більших результатів, шляхом синергетичного ефекту. Перспективи подальших досліджень у даному напрямку полягають у вивченні процесів економічної інтеграції аграрно-промислового комплексу в різних країнах та оцінки результатів даного процесу на стан агропромислового комплексу країни та економіки загалом.

Список використаної літератури

1. Березіна Л.М. Інтеграційні процеси підприємств АПК: організаційно-економічні аспекти / Л.М. Березіна// Економіка сьогодення: актуальні питання та перспективи: зб. наук. праць. – № 2. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 175-182.
2. Розпорядження Кабінету міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року»
3. Березіна Л. М. Актуальні аспекти формування взаємовідносин підприємств АПК у контексті функціонування національного агропродовольчого ринку України /Л. М. Березіна// Економіка і управління в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (1–7 грудня 2010 р.). – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – С. 32–35.
4. Fairbairn Brett, (2003) Professor of History, Director centre for Study of Cooperation University of Saskatchewan, *Losing Sight of the Qoall Agwau*, p. 30.
5. Fulton M. (2006) *The Changing Landscape of Cooperatives in North America* /Fulton M., Hei Y., Fairbairn B.// *Papers presented at the XIX International Economic History Congress Helsinki, Finland, 21 to 25 August*, p. 32-35.
6. Пацов А. Г. Развитие сельскохозяйственной кооперации в Европейском Союзе /А. Г. Пацов// *Экономика сельского хозяйства России*. – 2007. – № 3. – С. 19-20.
7. Скопенко Н. С. Особливості розвитку інтеграційних процесів в АПК України /Н. С. Скопенко// *Теоретичні та прикладні питання економіки*. – 2014. – Вип. 1. – С. 135-148.
8. Бутко М.П. та Родін В.С. Агропромисл ва інтеграція як шлях до активізації аграрного виробництва /М.П. Бутко, В.С. Родін// *Агросвіт*. – 2010. – №3. – С. 10–13
9. Зінчук Т.О.Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектору економіки: Монографія. – Житомир: ДВНЗ «Державний агроекологічний університет», 2008. – 384 с.
10. Моренова Н.Ю. Міжнародний кооперативний рух у глобалізованій економіці /Н.Ю. Моренова// *Вісник Львів. комерц. акад. Сер. економ. Вип. 20*. – Л.: Видавництво ЛКА, 2006. – С. 508-516.

References

1. Berezina L.M. (2013) «Integration Processes of Agroindustrial Enterprises: Organizational and Economic Aspects» *Current Economics: Current Issues and Prospects: Sb. sciences works*. Dnipropetrovsk, vol. 2. pp. 175-182.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013) «On Approval of the Strategy for the Agrarian Sector Development of the Ukrainian Economy for the Period until 2020» (Accessed 17 October 2013).
3. Berezina L. M. (2010) «The Actual Aspects of Formation of Relations between Agroindustrial Enterprises in the Context of the Functioning of the National Agro-Food Market of Ukraine» *Economics and management in the conditions of globalization: materials International. science-practice conf.* – Donetsk: Donetsk National University of Economics and Trade named after Mikhail Tugan-Baranovsky, Ukraine, pp. 32-35.
4. Fairbairn Brett, (2003) Professor of History, Director centre for Study of Cooperation University of Saskatchewan, *Losing Sight of the Qoall Agwau*, p. 30.
5. Fulton M., Hei Y., Fairbairn B. (2006) *The Changing Landscape of Cooperatives in North America. Papers presented at the XIX International Economic History Congress, Helsinki, Finland*, pp. 32-35.
6. Patsov A.G. (2007) «Development of agricultural cooperation in the European Union» *Economics of Agriculture of Russia*. vol. 3. – pp. 19-20.
7. Skopenko N. S. (2014) «Peculiarities of the development of integration processes in the agroindustrial complex of Ukraine» *Theoretical and applied issues of economics*. vol. 1, pp. 135-148.

8. Butko M.P., Rodin V.S. (2010) «Agroindustrial integration as a way to intensify agrarian production» *Agrosvit*. vol. 3, pp. 10-13
9. Zinchuk T.O. (2008) «European integration: problems of adaptation of the agrarian sector of the economy»: Monograph. – *Zhytomyr: State Agricultural University* «State Agroecological University», 384 p.
10. Morenova N. Yu. (2006) «International Cooperative Movement in a Globalized Economy» *Visnyk Lviv commercials academy. Ser economy. Publishing house LKA*, vol. 20. pp. 508-516

Chumachenko Yuliia Sergeevna

Graduate student PhD, teacher

Department of Management and Business Administration

Cherkasy State Technological University

**FOREIGN EXPERIENCE OF AGRICULTURAL INTEGRATION
COOPERATIVE TYPE**

Abstract. Introduction. The agrarian-industrial complex, based on which is agriculture, occupies a significant place in the Ukrainian economy and forms the basis for its successful development. Thanks to the functioning of the agro-industrial complex, the food security of the country is formed, as well as, within certain limits, economic, ecological and energy. At the same time, this complex contributes to the formation of the socio-economic atmosphere of rural areas, their progressive development, and also stimulates the development of technologically related sectors of the economy. The state of development of the agro-industrial complex is characterized by the presence of the potential of its functional composition, that is, the agrarian enterprises whose tendencies of development form the general state of the complex. The relevance of this study is to systematize the types of agro-industrial integration of the cooperative direction, to identify its advantages and disadvantages, drawing on practical experience of specific countries. Isolation of the components of the integration potential of the agrarian-industrial complex of Ukraine, as well as factors hampering the process of agro-industrial integration in Ukraine.

Purpose. The purpose of the article is to highlight the essence and necessity of agro-industrial integration by studying foreign experience in this direction. The main tasks are: to prove the necessity of agro-industrial integration, to indicate the advantages of this process, to analyze the possible consequences of the integration of the agro-industrial complex, to study and analyze the world's experience, and to identify future perspectives of agro-industrial integration in Ukraine.

Results. The article considers the peculiarities of agroindustrial integration and its necessity at the present stage of economic development. The role of this process in the development of the agro-industrial complex of Ukraine has been characterized. The world experience of agroindustrial integration, in particular, the types and peculiarities of introduction in certain countries is explored. The components of integration potential of agro-industrial complex of Ukraine and their weight in the process of agro-industrial integration are allocated.

Originality. The main elements of the integration potential of the agro-industrial complex are identified and characterized. The types of agro-industrial integration of the cooperative type are systematized, the peculiarities of its implementation in different countries are analyzed, and the consequences and results of its course are described. The place of agro-industrial integration of the cooperative type in the development of agrarian-industrial complex of Ukraine is determined.

Conclusions. The development of the agro-industrial complex is impossible without the introduction of the latest means of production, technologies and innovative equipment. All these factors provide intensive development of this complex and stimulate the production of the final product. However, it is also important to use and implement the latest management methods for successful management of the enterprise and directing its activities in the required direction. Agro-industrial integration is a priority vector of the movement of agrarian-industrial complex and is through its integration into the world agrarian community. This process provides a combination of different industries in order to successfully operate the agro-industrial complex. World experience shows that due to the merger of enterprises and their effective management, much better results can be achieved through synergistic effects.

Keywords: agro-industrial complex; globalization; cooperation; world integration processes; association; agroholdings; Agriculture; industry; efficiency of functioning; economic development; integration potential.

*Одержано редакцією 27. 02.2018 р.
Прийнято до публікації 14.02.2018 р.*

WYBRANE PRAWNE I EKONOMICZNE ASPEKTY TRANSPORTU ZWIERZĄT GOSPODARSKICH

Współcześnie transport żywych zwierząt gospodarskich jest rozpowszechniony i znacząco różni się od transportu dóbr materialnych. Jest on obciążony dużym ryzykiem narażenia zwierząt na stres, cierpienie ale również może doprowadzić do jego śmierci. Ryzyko podczas transportu wynika z kilku przyczyn, np.: reakcja stresowa podczas ładunku, warunki transportu, ograniczony dostęp do wody i paszy, zmienne warunków klimatyczne, hałas, czy wreszcie problemy z utrzymaniem postawy pionowej.

Dlatego też pojawia się konieczność uregulowania prawnego problematyki organizacji transportu drogowego zwierząt gospodarskich już na szczeblu unijnym, co ma na celu ujednoczenie rozwiązań w tym zakresie. W ostatnich kilku latach akty prawne normujące powyższe zagadnienie zostały rozbudowane a przede wszystkim doprecyzowane. Nie bez znaczenia pozostają kwestie ekonomiczne transportowania zwierząt, w tym przede wszystkim jego koszty.

Uwzględniając powyższe czynniki zapewnienie właściwego poziomu dobrostanu zwierząt podczas transportu jest istotnym zadaniem nie tylko posiadacza zwierząt gospodarskich, przedstawicieli przetwórstwa mięsa ale przede wszystkim właściwych organów państwa członkowskiego UE. Artykuł podejmuje próbę analizy wybranych rozwiązań prawnych w zakresie organizacji transportu zwierząt, jego kosztów oraz oceny tych regulacji. Całość rozważań zamykają wnioski końcowe.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo zwierząt gospodarskich, transport zwierząt, klasyfikowanie zwierząt do transportu

Wstęp. Rozważania należy rozpocząć od aktu prawnego, który stworzył podwaliny regulacji transportu zwierząt na obszarze była nim dyrektywa Rady 91/628 z dnia 19 listopada 1991 r. o ochronie zwierząt podczas transportu i zmieniająca dyrektywy 90/425/EWG oraz 91/496/EWG[1]. Została ona znowelizowana dyrektywą 95/29/WE z dnia 29 czerwca 1995 r.[2], która dotyczyła zasad przemieszczania zwierząt wszystkimi dostępnymi środkami transportu i zawiera jednolite przepisy oraz szczegółowe postanowienia dla wszystkich przewoźników. Zgodnie z treścią tej dyrektywy, na terenie UE dozwolony jest transport[3] w warunkach, które wykluczają niepotrzebne cierpienie zwierząt lub niewłaściwe ich traktowanie[4]. Zwierząt nie należy transportować w sposób mogący powodować u nich powstawanie okaleczeń lub przyczyniający się do zadawania im cierpienia zgodnie z art. 3 Ogólnych warunków transportu zwierząt rozporządzenia Rady (WE) NR 1/2005 w sprawie ochrony zwierząt podczas transportu i związanych z tym działań oraz zmieniające dyrektywy 64/432/EWG i 93/119/WE oraz rozporządzenie (WE) nr 1255/97.

Podmioty uczestniczące w procesie transportu zwierząt (organizujące transport) muszą być zarejestrowane i posiadać autoryzację właściwych organów państwa członkowskiego UE, posiadać właściwie wyszkolonych pracowników oraz co wymaga podkreślenia, posiadać środki transportu[5] odpowiadające wymaganiom określonym w dyrektywie. Sam środek transportu – jego konstrukcja - powinna umożliwiać sprawowanie opieki nad zwierzętami i przeprowadzenie kontroli ich stanu[6]. Zgodnie z dyrektywą zwierzęta dopuszczone do transportu muszą być zdolne do podróży. Zwierzęta chore, zranione lub ciężarne nie powinny być transportowane z wyjątkiem ściśle wyszczególnionych okoliczności.

Kolejnym ważnym aktem w badanej materii jest rozporządzenie Rady (WE) Nr 1255/97 z dnia 25 czerwca 1997 r. dotyczące kryteriów wspólnotowych dla miejsc postoju oraz zmieniające plan trasy określony w załączniku do dyrektywy 91/628/EWG[7]. Rozporządzenie to ustala kryteria funkcjonowania punktów kontrolnych, czyli tzw. miejsc odpoczynku transportowanych zwierząt[8]. Punkty kontrolne powinny posiadać narzędzia do oczyszczenia i dezynfekcji pomieszczeń i budynków, a także rampy do załadunku i rozładunku zwierząt. W akcie tym określono również częstotliwość czynności mających na celu oczyszczenie i

dezynfekcję pomieszczeń oraz sposób postępowania ze zwierzętami znajdującymi się w punktach postojowych.

Analizowane regulacje unijne zostały doprecyzowane, co miało na celu ujednoczenie i uszczelnienie obowiązujących unormowań. Działania te należy ocenić pozytywnie. Przykładem może być wprowadzenie podwyższonych wymogów w zakresie pojazdów kołowych służących do długodystansowego przewozu zwierząt gospodarskich. Zostały one wprowadzone rozporządzeniem Rady (WE) Nr 1/2005 z dnia 22 grudnia 2004 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas transportu i związanych z tym działań oraz zmieniające dyrektywy 64/432/EWG i 93/119/WE oraz rozporządzenie (WE) nr 1255/97[9]. Akt ten precyzuje zasady stosowania w pojazdach ściółki, określa wymogi co do sprzętu służącego przechowywaniu i podawaniu paszy, wentylacji gwarantującej swobodny przepływ czystego powietrza i utrzymującej wewnątrz środka transportowego odpowiednią temperaturę, przegród ułatwiających tworzenie wydzielonych przedziałów oraz urządzeń do pojenia zwierząt[10]. Inne zmiany polegały na dopuszczeniu transportu trwającego maksymalnie 24 h (29 h) pod warunkiem, że wykorzystywany środek transportu wyposażony jest w stały dostęp do wody, posiada monitoring temperatury i wymiany powietrza z uwzględnieniem norm przewidzianych dla poszczególnych gatunków zwierząt. Uległy również zaostreniu przepisy w zakresie traktowania zwierząt podczas załadunku i wyładunku[11], a także wprowadzono konieczność wyposażenia pojazdów w urządzenia usprawniające podejmowanie tych czynności.

Jednym z istotnych rozwiązań jest wprowadzenie przez powyższe rozporządzenie unijne wymogu zezwoleń dla przewoźnika - w zależności od długości przewozu:

- transport do 8h (wymagania dotyczące zezwoleń dla przewoźników określa art. 10 rozporządzenia),

- transport długotrwały, powyżej 8 godzin (wymagania dotyczące zezwoleń zawarte w art. 11 rozporządzenia).

Ubiegający się o zezwolenie muszą wykazać, iż zgodnie z rozporządzeniem dysponują wystarczającą liczbą przeszkolonych pracowników, posiadają dostosowane środki transportu oraz procedury operacyjne. Właściwy organ wydaje zezwolenia, których okres ważności nie będzie dłuższy niż pięć lat. Akt unijny wprowadza dodatkowe wymagania przy wydawaniu zezwoleń w przypadku przewozów długotrwałych. Ubiegający się o zezwolenie zobowiązani są do dostarczenia następujących dokumentów:

- obowiązującej licencji dla kierowców i osób obsługujących przy przewozach długodystansowych;

- ważnego świadectwa zatwierdzającego środki transportu drogowego – dokument jest ważny przez okres maksymalnie 5-ciu lat od chwili wydania oraz traci swoją ważność w przypadku modyfikacji lub przebudowy środka transportu w sposób wpływający na dobrostan zwierząt;

- planu kryzysowego w nagłych przypadkach, np.: pojawienia się ogniska choroby lub padnięcia zwierząt.

Regulacja prawa polskiego w zakresie transportu zwierząt. Podstawowym aktem prawnym regulującym na obszarze Polski zasady traktowania zwierząt, w tym w okresie transportu normuje ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt[12]. Problematyka transportu zwierząt regulowana jest w rozdz. 7 „Transport zwierząt”[13]. W zasadniczej kwestii powyższy rozdział nie normuje szczegółowo badanej materii, odwołując się do unormowań unijnych. Aktem dostosowującym do rozwiązań unijnych była ustawa o zmianie ustawy o ochronie zwierząt i ustawy o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt z dnia 8 grudnia 2006 r[14]. Analiza przyjętych rozwiązań prawnych w zakresie transportu, pozwala na przedstawienie następujących obowiązków przewoźnika odnośnie zorganizowania transportu.

Przewoźnik może przyjąć zwierzęta do przewozu, jeżeli:

1. nadawca w zakresie sprawowania opieki nad zwierzętami:

- wyznaczył opiekuna lub opiekunów zwierząt;

- otrzymał zapewnienie od przewoźnika, że podejmie się on obowiązku sprawowania opieki;
- zagwarantował opiekuna lub opiekunów w miejscach i na czas postoju;
- 2. przedłożono plan trasy, jeżeli przewóz wraz z postojami trwa dłużej niż 8 godzin;
- 3. nadawca dostarczył świadectwo miejsca pochodzenia zwierząt lub inny dokument identyfikacyjny oraz świadectwo zdrowia zwierząt;
- 4. lekarz weterynarii wydał orzeczenie, w zakresie zdatności zwierząt do transportu, w przypadku gdy nie jest wymagane tylko świadectwo zdrowia zwierząt;
- 5. nadawca złożył pisemne oświadczenie, iż zwierzęta zostały odpowiednio przygotowane do transportu.

W przypadku transportu długodystansowego, przewoźnik przed wyjazdem jest zobligowany przedstawić Powiatowemu Lekarzowi Weterynarii odpowiedniemu dla miejsca wysyłki plan trasy. Lekarz weterynarii zobowiązany jest zaakceptować plan trasy i przekazać informację o transporcie zwierząt korzystając z systemu informacji ANIMO[15]. Podkreślenia wymaga fakt, iż komunikacja z miejscem przeznaczenia, dotyczy nie tylko zwierząt, ale również nasienia, komórek jajowych i zarodków, którym towarzyszy świadectwo zdrowia, przy zastosowaniu systemu ANIMO.

Plan trasy po dołączeniu do innych dokumentów musi towarzyszyć przesyłce zwierząt. Przewoźnik ma obowiązek uwzględnić w planie trasy miejsca postoju (punkty kontrolne), w których zwierzęta są pojone i karmione. Obowiązkiem Powiatowego Lekarza Weterynarii jest skontrolowanie zdrowia zwierząt i jeśli są we właściwej kondycji – zezwolenie na transport[16]. Jako przykład można wskazać na regulację art. 28 ust. 5 ustawy o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt - Po dokonaniu uboju koniowatych, Powiatowy Lekarz Weterynarii właściwy ze względu na miejsce położenia rzeźni, w której je poddano ubojowi, spisuje numery identyfikacyjne tych zwierząt lub numery ich dokumentów identyfikacyjnych i na wniosek właściwych organów miejsca wysyłki przesyła te numery jako potwierdzenie uboju zwierząt.

Analiza regulacji prawa polskiego w zakresie transportu zwierząt, pozwala na przedstawienie kilku zasad organizacyjnych, które powinny być przestrzegane w transporcie:

1. Zwierzęta powinny zostać prawidłowo ułożone a zastosowane uwięzi nie mogą ograniczać leżenia i wstawania zwierząt w czasie trwania transportu;
2. Podłogi pojazdów stosowanych w transporcie zwierząt powinny posiadać właściwą nawierzchnię, która zapewnia przyczepność kończyn oraz umożliwiającą utrzymanie prawidłowej higieny, która pozwoli na utrzymanie prawidłowego zdrowia zwierząt;
3. Środki transportu powinny gwarantować odpowiednią temperaturę, wentylację, przestrzeń oraz zachowanie naturalnej pozycji zwierzętom;
4. Zwierzęta muszą mieć zagwarantowaną wodę, karmę oraz odpoczynek z uwzględnieniem odpowiedniej częstotliwości, w zależności od długości transportu;
5. Zagwarantowanie właściwej pomocy weterynaryjnej chorym lub rannym zwierzętom;
6. Trasa zwierząt wwożonych do kraju oraz wywożonych powinna być możliwie najkrótsza, bez zbędnych postojów – odprawa graniczna powinna odbywać się poza kolejnością.

Ekonomia transportu zwierząt gospodarskich.

Ze względu na przedmiot transportu jakim są zwierzęta gospodarskie szczególnego znaczenia nabiera ekonomia i organizacja transportu. W praktyce o tych kwestiach zadecyduje również rodzaj transportu, jakim jest np.: drogowy. Uwzględniając ekonomikę transportu drogowego zwierząt gospodarskich, należy stwierdzić, iż jest on opłacalny na krótkie i średnie odległości, co jest również korzystne dla dobrostanu zwierząt. Zwiększone koszty transportu zwierząt są związane z wymogami unijnymi dotyczącymi „powierzchni podłogi” przewidzianej na jedno zwierzę – zagadnienie przedstawia tabela nr 1.

Minimalna powierzchnia podłogi przy transporcie drogowym

Rodzaj	Przybliżona masa w kg	Powierzchnia w m ² /zwierzę
Cielęta	55	0,30 - 0,40
Cielęta średniej wielkości	110	0,40 - 0,70
Cielęta ciężkie	200	0,70 - 0,95
Bydło średniej wielkości	325	0,95 - 1,30
Bydło ciężkie	550	1,30 - 1,60
Bydło b. ciężkie	pow. 700	pow. 1,60

Źródło: Rozporządzeniu Rady (WE) NR 1/2005 z dnia 22 grudnia 2004 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas transportu.

Na ekonomikę transportu, przede wszystkim jego zwiększone koszty wpływa również wydłużenie czasu transportu, ze względu na konieczność pojenia i karmienia zwierząt w trakcie podróży – tabela nr 2.

Odstępy czasu między pojeniem i karmieniem, czas trwania podróży oraz okresy odpoczynku podczas transportu drogowego

Wyszczególnienie	Max. czas transportu bez przerwy	Min. czas odpoczynku	Liczba powtórzeń sekwencji
Wszystkie zwierzęta w standardowych pojazdach	8 godzin	Koniec podróży	
W pojazdach specjalnych:			
- cielęta	* 9 h transportu * 1 h odpoczynku z pojeniem * 9 h transportu	24 godziny odpoczynku z wyładowaniem, karmieniem i pojeniem	Bez ograniczeń
- bydło dorosłe	* 14 h transportu * 1 h odpoczynku z dostępem do wody * 14 h transportu		

Źródło: Dyrektywa UE 95/29/EC; *Wiś jutra*, listopad 11(112) 2007: 1-5

Z kolei przykładowy koszt transportu kalkuluje się następująco - cena w zależności od wybranego kraju waha się w granicy od 0,80 euro do 1,30 euro za km. Oferta np.: na przewóz żywca[17]:

- Naczepa 3 poziomowa cena od 1,05 euro za km;
- Naczepa 4 poziomowa cena od 1,10 euro za km;
- Naczepa 5 poziomowa cena od 1,15 euro za km.

W praktyce jednak można spotkać się z przypadkami obniżania kosztów transportu poprzez np.[18]:

- przewożenie razem zwierząt różnej wielkości,
- używanie starych i nieprzystosowanych pojazdów do transportu zwierząt,
- przeładowanie pojazdów,
- zmniejszenie powierzchni dla zwierząt.

Podsumowanie. Wzrost regulacji unijnych oraz krajowych, w szczególności ich szczegółowość wynikają z dużego natężenia transportu zwierząt gospodarskich. Przyczyną takiego stanu na obszarze UE są czynniki ekonomiczne – znaczne zróżnicowanie w kosztach produkcji zwierzęcej. Natomiast ze względu na powiązanie stresu z długością transportu, powinien on odbywać się w możliwie jak najkrótszym czasie, istotna jest również jak wykazano właściwa organizacja i przygotowanie transportu.

Zasadne wydaje się wskazanie, aby unikać transportowania zwierząt przy skrajnych temperaturach, upałach lub silnych mrozach.

W praktyce jednak poza rozwiązaniami prawnymi należy wskazać na istniejące problemy związane z:

1. miejscami postojowymi:

- tzw. „miejsca postojowe” niechętnie przyjmują pojazdy przewożące żywe zwierzęta, ze względu na przykry zapach, zbyt duży hałas;

- pojazdy przewożące zwierzęta wymagają specjalnych stacji z właściwym wyposażeniem, np.: dostęp do wody, miejsca zacienione;

2. punktami kontrolnymi – powinny być zlokalizowane, zaprojektowane, zbudowane i obsługiwane tak, aby zapewnić:

- wystarczające środki bezpieczeństwa biologicznego zapobiegające szerzeniu się chorób zakaźnych i przemieszczanie się ich do innych gospodarstw oraz wśród kolejnych partii zwierząt przechodzących przez te obiekty;

- realizację procedur czyszczenia i dezynfekcji, które zapobiegają powstawaniu ognisk chorób.

W wyniku stwierdzonych w praktyce nieprawidłowości w organizacji transportu zwierząt gospodarskich Komisja Europejska w ostatnich latach podjęła dodatkowe działania legislacyjne i jak wykazano wcześniej aktualnie obowiązujące regulacje prawne dotyczące transportu są bardzo precyzyjne i należy je uznać za wystarczające dla zapewnienia dobrostanu transportowanych zwierząt. Warunkiem w tym przypadku jest jednak konieczność przestrzegania w pełni tych rozwiązań przez państwa członkowskie UE.

Wykaz literatury

1. Dz. Urz. UE. L nr 340, str. 17; obowiązująca do dnia 04 stycznia 2007 r.; uchylona przez rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2005 z dnia 22 grudnia 2004 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas transportu i związanych z tym działań oraz zmieniające dyrektywy 64/432/EWG i 93/119/WE oraz rozporządzenie (WE) nr 1255/97 z dnia 22 grudnia 2004 r. (Dz. Urz. UE. L nr 3, str. 1)

2. dyrektywa Rady 95/29/WE z dnia 29 lipca 1995 r. zmieniająca dyrektywę 91/628/EWG dotyczącą ochrony zwierząt podczas transportu z dnia 29 czerwca 1995 r. (Dz. Urz. UE. L nr 148, str. 52)

3. „transport” oznacza wszelkie przemieszczanie zwierząt odbywające się przy użyciu środka transportu, które obejmuje załadunek i wyładunek zwierząt, transfer i odpoczynek aż do chwili zakończenia wyładunku zwierząt w miejscu przeznaczenia (art. 2 lit. w) rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2005 z dnia 22 grudnia 2004 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas transportu i związanych z tym działań oraz zmieniające dyrektywy 64/432/EWG i 93/119/WE oraz rozporządzenie (WE) nr 1255/97

4. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba w Warszawie z dnia 20 lutego 2006 r., VI SA/Wa 2137/05 – Teza: 2. W przypadku przewozu żywych zwierząt zasadniczą kwestią, jaka winna być w toku kontroli jednoznacznie wyjaśniona przez organy inspekcji transportu drogowego, jest kwestia odległości, na jaką przewożone są zwierzęta. Większego znaczenia nie ma natomiast charakter przewozu, a więc właściwie nieistotne jest to, czy wykonywany przewóz zwierząt ma charakter zarobkowy, czy też niezarobkowy, tj. pomocniczy w stosunku do podstawowej działalności gospodarczej wykonujących je podmiotów (przedsiębiorców), albowiem zarówno jeden, jak i drugi rodzaj przewozu podlega restrykcjom przepisu art. 24 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (t.j. Dz.U. z 2003 r. Nr 106, poz. 1002 ze zm.), Legalis

5. „środki transportu” są to pojazdy drogowe lub kolejowe, statki i samoloty stosowane do transportu zwierząt (art. 2 lit. n);

„statek do transportu zwierząt” oznacza statek przeznaczony lub mający na celu przewóz zwierząt domowych nieparzystokopytnych lub domowego bydła, kóz, owiec lub świń, inny niż statek ro-ro oraz inny niż statek transportujący zwierzęta w ruchomych kontenerach (art. 2 lit. l);

„pojazd” oznacza środek transportu wyposażony w koła posiadający napęd lub holowany (art. 2 lit. z);

rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2005 z dnia 22 grudnia 2004 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas transportu i związanych z tym działań oraz zmieniające dyrektywy 64/432/EWG i 93/119/WE oraz rozporządzenie (WE) nr 1255/97

6. Punkty kontroli to miejsca gdzie zwierzęta odpoczywają przez co najmniej 12 godzin lub więcej zgodnie z pkt 1.7 lit. b) rozdziału V załącznika I do rozporządzenia (WE) nr 1/2005 – art. 1 ust. 1 rozporządzenia Rady (WE) nr 1255/97 z dnia 25 czerwca 1997 r. dotyczącego kryteriów wspólnotowych dla miejsc postoju oraz zmieniające plan trasy określony w załączniku do dyrektywy 91/628/EWG; zmieniony art. 36 rozporządzenia z dnia 22 grudnia 2004 r. (Dz. Urz. UE. L z 2005 r. Nr 3, poz. 1), które weszło w życie w dniu 25 stycznia 2005 r., stosowany od dnia 5 stycznia 2007 r.

7. Dz. Urz. UE. L nr 174, str. 1; Rozporządzenie weszło w życie z dniem 1 stycznia 1999 r.

8. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 28 lipca 2016 r., C-469/14 – Teza: 2. Jeśli chodzi o „okres odpoczynku” w rozumieniu wspomnianego pkt 1.4 lit. d), z którego zwierzęta powinny móc skorzystać w celu napojenia oraz, jeżeli jest to konieczne, w celu nakarmienia, funkcją tego okresu jest – na co wskazuje brzmienie tego przepisu – zapewnienie transportowanym zwierzętom odpoczynku po trudach i niedogodnościach doznanych w trakcie wcześniejszego okresu przemieszczania i tym samym rozpoczęcie drugiego okresu przemieszczania w dobrych warunkach. Tak długo, jak długo postój pojazdu odpowiada tej istotnej potrzebie odpoczynku, ów postój może być uznany za uzasadniony i nie ma znaczenia to, czy jego przedłużenie odpowiada wyłącznie tej potrzebie, czy również innym wymogom związanym z samym transportem, Legalis

9. Dz. Urz. UE. L 2005 nr 3, str. 1

10. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 10 września 2009 r., C-416/07 – [Ochrona zwierząt podczas transportu i podczas uboju lub zabijania (Komisja przeciwko Grecji)], www.eur-lex.europa.eu

11. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2011 r., C-316/10 – [Ochrona zwierząt podczas transportu (Danske Svineproducenter przeciwko Justitsministeriet)], www.eur-lex.europa.eu

12. t.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 856

13. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 7 września 2007 r., I OSK 1326/06 – Teza: Transport wykonywany na potrzeby własne producenta nie jest uznawany za zarobkowy transport zwierząt, Legalis

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba w Warszawie z dnia 9 maja 2006 r., VI SA/Wa 548/06 – Teza: Określone w rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 6 października 2003 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu transportu zwierząt (Dz.U. Nr 185, poz. 1809) szczegółowe warunki i sposób transportu zwierząt odnoszą się wyłącznie do transportu o charakterze zarobkowym. Na co zresztą wskazuje w sposób jednoznaczny przepis § 1 ust. 2 pkt 1 tego rozporządzenia wyłączający stosowanie rozporządzenia do transportu o charakterze niezarobkowym. Transport zarobkowy zwierząt w rozumieniu powołanego rozporządzenia to transport polegający na wykonywaniu działalności gospodarczej w zakresie transportu. Za taki transport nie może być zatem uznany transport zwierząt związany z prowadzeniem innej działalności, Legalis

14. Dz. U. Nr 249, poz. 1830

15. decyzja Komisji z dnia 3 grudnia 1991 r. w sprawie wyznaczenia wspólnego centrum serwerowego systemu komputerowego ANIMO 91/638/EWG (Dz. Urz. UE. L nr 343, str. 48); decyzja Komisji z dnia 3 grudnia 1991 r. ustanawiająca wzór wiadomości, która ma być przekazana za pomocą systemu komputerowego ANIMO (Dz. Urz. UE. L nr 343, str. 46); decyzja Komisji z dnia 2 marca 1992 r. dotycząca map przewidzianych do stosowania w systemie ANIMO (Dz. Urz. UE. L nr 80, str. 33); decyzja Komisji z dnia 24 stycznia 1994 r. w sprawie wprowadzania w życie systemu komputerowego ANIMO (Dz. Urz. UE. L nr 21, str. 22);

decyzja Komisji z dnia 16 maja 1994 r. zmieniająca decyzję 91/637/EWG ustanawiającą wzór wiadomości, która ma być przekazywana za pomocą systemu komputerowego ANIMO (Dz. Urz. UE. L nr 133, str. 54).

System ANIMO (ang. ANImal MOvement system) jest systemem komputerowym służącym do śledzenia przemieszczania zwierząt. ANIMO jest wykorzystywany przez państwa członkowskie UE i służy tzw. wzajemnej informacji weterynaryjnej

16. Instrukcja Głównego Lekarza Weterynarii Nr GIWz.420/AW-62/11 z października 2011 r. w sprawie postępowania powiatowych lekarzy weterynarii przy:

- zatwierdzaniu przewoźników oraz środków transportu drogowego wykorzystywanych do przewozu zwierząt,
- kontroli przewoźników,
- przeprowadzaniu kontroli wykonywania transportu drogowego zwierząt pod względem ich dobrostanu

oraz w sprawie raportowania z przeprowadzonych w tym zakresie kontroli

<http://www.siedlce.piwet.net/Transport07102011.pdf>

17. http://www.firmanowak.pl/cms_24_.html

18. http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf/i-894.pdf

Stych M., PhD,

Krakow Pedagogical University

SELECTED LEGAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE TRANSPORTATION OF LIVESTOCK

The transport of live, domesticated animals is widespread today and it differs significantly from the transport of material goods. Animal transport is burdened with high risk of generating animal stress and suffering which can lead to animal death. The risk in transport has its sources in several areas e.g. stress reaction during loading, transport conditions, restricted access to feed and water, changing climatic conditions, noise, or finally problems with maintaining a standing position.

Therefore it is obvious that there is a need to address and regulate the issue of animal transport by road at the European Union (EU) level which would then standardize solutions in this area. The passed legislation of the past few years has normalized the above issue and has been expanded, but more importantly clarified.

Taking the above mentioned conditions into account, insuring appropriate transport conditions for animals is a pertinent task not only for owners of domesticated animals and meat processors, but above all, the relevant authorities of EU member states. This article undertakes an effort to analyze selected legal solutions in the area of animal transport and an assessment thereof. The article ends with conclusionary remarks.

Key words: safety of livestock; transport of animals; classification of animals for transport

*Одержано редакцією 12. 02.2018 р.
Прийнято до публікації 20.02.2018 р.*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

УДК 658

Мельничук Ганна Сергіївна

к.е.н., доцент,
заступник директора навчально-наукового інституту
економіки, оподаткування та митної справи,
Університет Державної фіскальної служби України
anuta-m@ukr.net

Шрамковська Анастасія Геннадіївна

студентка III-го курсу,
Університет Державної фіскальної служби України
nastia12312333@ukr.net

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДИЛЕРСЬКОЇ КОМПАНІЇ

***Анотація.** У статті аргументовано доцільність формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності компанії та її інтеграцію в загальну бізнес-стратегію. Запропоновано власний підхід до формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності компанії (на прикладі дилерської компанії «Агротехсоюз»). У статті особливу увагу приділено обґрунтуванню принципів, завдань, напрямів та заходів, що складають основу стратегії КСВ компанії «Агротехсоюз».*

***Ключові слова:** соціальна відповідальність; стратегія корпоративної соціальної відповідальності; цілі сталого розвитку; мета стратегії; стейкхолдери; принципи Глобального договору; цінності корпоративної соціальної відповідальності; нефінансова звітність; корпоративна культура.*

Постановка проблеми. В сучасному глобалізованому світі успішність та прибутковість бізнесу визначається не лише здатністю до організації ефективної діяльності, а й тим, на скільки компанія дбає про свій персонал, суспільство та навколишнє середовище. Тобто, здійснює свою діяльність на засадах корпоративної соціальної відповідальності.

Зростання ролі відповідального ставлення компанії до акціонерів, персоналу, споживачів продукції, ділових партнерів, представників громад, держави тощо, необхідність врахування у власній діяльності широкого кола їх вимог і побажань спричинило потребу в реалізації соціальних ініціатив на постійній основі, їх систематизації та об'єднання в єдину стратегію корпоративної соціальної відповідальності. На сьогодні розробка стратегії корпоративної соціальної відповідальності та її інтеграція в загальну стратегію розвитку компанії є одним з найбільш важливих чинників запобігання некомерційних ризиків діяльності, забезпечення компанії конкурентної переваги за рахунок більш повного задоволення потреб різних груп стейкхолдерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження концепції та принципів корпоративної соціальної відповідальності в практичну діяльність компаній, вибору напрямів реалізації заходів, а також проблеми звітування та оцінки ефективності заходів розглядаються в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців і практиків, зокрема таких як Керролл А.[1], Котлер Ф. [2], Воробей В. [8], Маквільямс А. [3], Портер М. [4], Баюра Д.[5], Будьонна Л.[6], Жуковська В.[7].

Незважаючи на численні дослідження науковців та практиків, що відзначають значущість формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності компанії, потребує більш детального вивчення питання врахування специфічних особливостей компаній окремих видів економічної діяльності в процесі вибору підходів до впровадження ними принципів корпоративної соціальної відповідальності і, відповідно, до формування та

реалізації стратегії корпоративної соціальної відповідальності, її інтеграції в загальну бізнес-стратегію компанії. Це й визначає актуальність подальшого дослідження даної проблематики.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є обґрунтування доцільності формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності компанії як цілісної системи цілей, принципів, завдань, напрямів та заходів її реалізації (на прикладі дилерської компанії «Агротехсоюз»).

Викладення основного матеріалу дослідження. Стратегія корпоративної соціальної відповідальності компанії являє собою узагальнену модель її соціально-орієнтованого розвитку, яка націлена на реалізацію корпоративної стратегії, підтримання взаємодії з зацікавленими сторонами (стейкхолдерами), участь в розвитку місцевого співтовариства, підтримку держави в соціальних питаннях, містить в собі визначені довгострокові цілі, технології (інструменти досягнення), ресурси і систему управління, що забезпечує її дієздатність та адаптацію до реальної економічної ситуації [8].

При прийнятті рішення про доцільність розробки стратегії корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ) кожна компанія керується власними мотивами. Одним із важливих мотивів є приєднання компанії до Глобального договору ООН. Зокрема й компанія ТОВ «Агротехсоюз», приєднавшись до Глобального договору ООН у 2017 р., тим самим засвідчила готовність формувати стратегічні цінності своєї діяльності та підвищувати конкурентоспроможність у відповідності до цілей сталого розвитку, брати активну участь у вирішенні найбільш гострих проблем громадянського суспільства та органів влади усіх рівнів на засадах багатостороннього продуктивного діалогу [9].

Насамперед зазначимо, що компанія «Агротехсоюз» була заснована в 1997 році як центр сервісного обслуговування і постачання запасних частин до сільськогосподарської техніки німецької фірми CLAAS. На сьогоднішній день ТОВ «Агротехсоюз» є офіційним дилером таких передових світових виробників сільськогосподарської техніки як CLAAS, LEMKEN, HORSCH та GERINGHOFF. Орієнтуючись на задоволення потреб клієнтів і порядність у ділових взаєминах, компанія завоювала на ринку імідж надійного партнера [9].

Забезпечення в майбутньому високих соціально-економічних результатів діяльності компанії, виходячи з вимог сьогодення, пов'язано з активізацією соціальних ініціатив та формуванням стратегії КСВ, яка й покликана стати інструментом для досягнення поставлених цілей. Тобто, стратегія КСВ компанії «Агротехсоюз» розглядається нами як логічне продовження місії, цінностей та цілей діяльності. Метою даної стратегії нами визначено як досягнення максимального успіху компанії на ринку шляхом збалансування інтересів стейкхолдерів, які являють собою середовище діяльності компанії, та реалізації цінностей КСВ відповідно до цілей сталого розвитку.

В основі розробки стратегії КСВ є об'єднання зусиль всіх семи територіально розрізаних представництв компанії для реалізації окреслених цілей.

В цілому досягнення поставленої мети стратегії КСВ даної дилерської компанії передбачає постановку та виконання комплексу завдань, об'єднаних в окремі напрями, кожен із яких спрямований на сприяння досягненню окремих «Цілей сталого розвитку» із переліку, який затверджений на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН в кінці вересня 2015 року [10], що наочно відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Перелік ключових Цілей сталого розвитку, на досягнення яких орієнтовані напрями стратегії КСВ компанії «Агротехсоюз»*

Перелік напрямів	Перелік ключових Цілей сталого розвитку
Напрямок 1. Забезпечення прозорості, публічності діяльності компанії та розвиток корпоративної культури.	Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях (підпункт 16.6, 16.10).

Напрямок 2. Гармонійний розвиток працівників та сприяння їхній ініціативності.	Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці (підпункт 3.4, 3.8); Ціль 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх (підпункт 8.5).
Напрямок 3. Надійний партнер та відповідальний член сільських громад.	Ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства (підпункт 2.4); Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям (підпункт 9.4).
Напрямок 4. Освітні ініціативи для персоналу, партнерів та місцевих громад.	Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх (підпункт 4.4, 4.7).
Напрямок 5. Підтримка ресурсозберігаючих і екологічних ініціатив та забезпечення стандартів безпеки праці	Ціль 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх (підпункт 7.2, 7.3); Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва (підпункт 12.4, 12.5, 12.6).

* Джерело: розроблено і сформовано авторами за даними [10]

Слід відмітити, що орієнтація стратегії КСВ компанії на досягнення Цілей сталого розвитку є важливим аспектом її формування. Як засвідчує проведений аналіз Центром «Розвиток КСВ» нефінансових звітів компаній за 2016 рік, більшість українських компаній не враховували Цілі сталого розвитку для перегляду своїх стратегій сталого розвитку. Лише такі компанії як Нестле, KPMG та АрселорМіттал чітко вказали про те, що підтримують досягнення Цілей сталого розвитку і на їх основі розробляють корпоративні цілі сталого розвитку. Також результати досліджень показали, що здебільшого українські компанії будують свою стратегію і політику КСВ відповідно до таких Цілей сталого розвитку як: 8. Гідна праця та економічне зростання; 9. Промисловість, інновації та інфраструктура; 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату; 15. Захист та відновлення екосистем суші [11].

Тому забезпечення відповідності стратегії КСВ компанії «Агротехсоюз» Цілям сталого розвитку стане свідченням того, що компанія здійснює свою діяльність відповідно до потреб суспільства, та тих завдань, які постають перед державою.

Опрацювання літературних джерел, нормативних документів та практик окремих підприємств засвідчило, що в основі формування стратегії КСВ будь-якої компанії повинні бути певні принципи соціальної відповідальності [12, 13]. Вважаємо, що стратегія КСВ компанії «Агротехсоюз» повинна базуватися на наступних принципах:

- єдиний підхід до формування та реалізації цінностей КСВ у всіх представництвах;
- продаж якісної продукції та надання професійних послуг;
- своєчасність надання послуг з врахуванням вимог та побажань клієнтів;
- безумовне виконання законодавства (податкового, екологічного, трудового і т. д.) та дотримання міжнародних вимог і стандартів;
- підвищення конкурентоспроможності компанії в інтересах власників та партнерів;
- поширення екологічної відповідальності;
- використання ресурсозберігаючих технологій, забезпечення екологічної безпеки діяльності та безпеки праці;
- сприяння всебічному професійному розвитку та підвищенню кваліфікації працівників;
- створення робочих місць з гідним рівнем оплати праці та соціального захисту;
- розвиток партнерських відносини з локальними спільнотами;
- забезпечення достатньої поінформованості стейкхолдерів про діяльність компанії.

Досягнення Цілей сталого розвитку, покладених в основу розробки стратегії КСВ даної компанії передбачає вирішення комплексу завдань по кожному із 5-ти напрямів, зазначених в таблиці 1. Вибір напрямів та формулювання завдань нами здійснювалось як з урахуванням тих соціальних ініціатив, які реалізовувались ТОВ «Агротехсоюз» в останні роки, а також таких факторів як, чисельність працівників компанії та їх розподіл за посадами, територіальне розміщення представництв в різних областях країни, специфіка основної діяльності, фінансові можливості компанії тощо. Окрім того, оскільки реалізація заходів по обраних напрямках спрямована на задоволення та узгодження інтересів основних стейкхолдерів компанії – працівників усіх представництв, постачальників, клієнтів, власників, членів громад, органів державної влади, в основі формулювання системи заходів стало намагання якомога більшого залучення різних груп зацікавлених сторін до їх здійснення, зокрема за рахунок виконання спільних проектів, а також більш повного їх інформування про діяльність ТОВ «Агротехсоюз» в сфері КСВ.

Перелік завдань, що нами вбачається за доцільне вирішити в розрізі напрямів стратегії КСВ компанії «Агротехсоюз» відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

Перелік завдань, на вирішення яких будуть спрямовані заходи стратегії КСВ компанії «Агротехсоюз» в розрізі напрямів*

Назва напрямку	Перелік завдань
Напрямок 1. Забезпечення прозорості, публічності діяльності компанії та розвитку корпоративної культури.	1.1. Впровадження звітності з метою висвітлення проведених заходів КСВ. 1.2. Розробка Кодексу корпоративної етики. 1.3. Прийняття документів, які регламентують політику протидії корупції. 1.4. Створення можливостей і сприяння розвитку ініціативності персоналу в сфері реалізації КСВ. 1.5. Забезпечення постійного контакту з партнерами. 1.6. Розвиток нових форм взаємодії з стейкхолдерами. 1.7. Популяризація цінностей КСВ компанії та її відкритості шляхом членства в громадських організаціях та об'єднаннях.
Напрямок 2. Гармонійний розвиток працівників та сприяння їхній ініціативності.	2.1. Формування єдиної корпоративної культури. 2.2. Покращення взаємодії всередині колективу компанії. 2.3. Усвідомлення кожним працівником мети і завдань діяльності компанії та цінностей КСВ. 2.4. Забезпечення рівних можливостей для кожного з працівників. 2.5. Підтримка внутрішнього іміджу компанії шляхом забезпечення високого рівня соціально-психологічного захисту персоналу. 2.6. Створення сильної конкурентної позиції за рахунок якості людського капіталу шляхом підготовки та підвищення кваліфікації працівників. 2.7. Формування високого рівня довіри працівників до керівництва компанії. 2.8. Забезпечення можливості кар'єрного росту для працівників, запровадження диференційованої доплати залежно від досвіду роботи.
Напрямок 3. Надійний партнер та відповідальний член сільських громад.	3.1. Організація спільних святкувань, змагань та інших заходів, спрямованих на посилення зв'язків між працівниками компанії та громадами. 3.2. Організація спільних для всіх працівників заходів (зокрема «Аграрії за здоровий спосіб життя» – турнір з футболу між представництвами компанії.) 3.3. Участь в благоустрої прилеглих територій. 3.4. Організація співпраці партнерів та громад для реалізації спільних проектів, орієнтованих на розвиток сільських територій.
Напрямок 4. Освітні ініціативи для персоналу, партнерів та місцевих громад.	4.1. Систематичне підвищення кваліфікації працівників. 4.2. Залучення до роботи в компанії нових висококваліфікованих та зацікавлених у постійному розвитку працівників. 4.3. Подолання психологічних труднощів у роботі майстрів шляхом відвідування спеціальних лекцій та тренінгів у навчальних закладах України. 4.4. Налагодження співпраці з навчальними закладами аграрного та інженерного профілю в регіонах базування представництв компанії. 4.5. Проведення спільних заходів із навчальними закладами з метою заохочення здобувачів вищої освіти у майбутньому працювати в компанії. 4.6. Запровадження нових методів та форм навчання спеціалістів – основних партнерів, покупців продукції компанії.

Напрямок 5. Підтримка ресурсозберігаючих і екологічних ініціатив та забезпечення стандартів безпеки праці	5.1. Налагодження співпраці з вітчизняними і міжнародними екологічними організаціями та спільна реалізація конкретних екологічних заходів. 5.2. Поширення концепції зеленого офісу на всі представництва компанії. 5.3. Запровадження практики використання альтернативних джерел енергії.
---	--

* Джерело: розроблено авторами

Наступним кроком у формуванні стратегії КСВ компанії «Агротехсоюз» повинна стати розробка плану заходів для вирішення завдань по кожному із напрямів. Насамперед акцентуємо увагу на заходах по напрямку 1. Це пов'язано з тим, що саме політика прозорості та ведення нефінансової звітності дає можливість компанії продемонструвати свої переваги над конкурентами та заявити про корпоративну соціальну відповідальність, підвищити рівень довіри стейкхолдерів до компанії та її ділову репутацію.

Доцільність акцентування уваги компанії саме на даному напрямі також аргументована тим, що на сьогоднішній день, за інформацією щодо політик та результатів з різних аспектів КСВ, що розміщена на корпоративних веб-сайтах компаній, Центром «Розвиток КСВ» проводиться моніторинг ставлення до КСВ 100 найбільших компаній України. Останнє здійснюється шляхом визначення Індексу прозорості сайтів 100 найбільших українських компаній за чотирма критеріями (звітність, зміст, навігація та доступність), який на даний час являється єдиним інструментом моніторингу розвитку КСВ в Україні з 2011 року.

Результати проведеного дослідження засвідчили той факт, що національні та міжнародні компанії мають однаковий рівень розкриття інформації з КСВ на своїх веб-сайтах. У 2016 р. середній рівень розкриття інформації українськими компаніями на власних сайтах становив 19,3 %, а середній рівень розкриття інформації топ-10 компаній – 56,5%. Вищий ніж середній рівень розкриття інформації мають такі компанії як АрселорМіттал Кривий Ріг, ДТЕК, СКМ, Концерн Галнафтогаз [13].

Насамперед нами вбачається за доцільне реалізація ТОВ «Агротехсоюз» наступного комплексу заходів по напрямку 1:

1.1. Розробка та затвердження єдиного для всіх представництв Кодексу корпоративної етики, що передбачає: дотримання всіма правил ділового спілкування, як всередині компанії так і з клієнтами; турботу кожного з членів колективу про інтереси компанії та її репутацію; спільну роботу над досягненням основних цілей компанії; контроль процесу реалізації продукції та якості наданих послуг; дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності при роботі з клієнтами тощо;

1.2. Прийняття в штат особи, яка здійснюватиме координацію процесу реалізації заходів в сфері КСВ, буде відповідальною за постійне розповсюдження інформації про заходи компанії на сайті, у соціальних мережах та серед основних стейкхолдерів і ведення нефінансової звітності, в якій будуть висвітлюватися напрацювання компанії в сфері КСВ;

1.3. Забезпечення своєчасного та повного розкриття інформації з усіх найважливіших питань в сфері КСВ, а саме: витрат на оплату праці та підвищення кваліфікації персоналу, витрат на сплату податків, на реалізацію соціальних, освітніх і екологічних проектів тощо;

1.4. Впровадження та підтримка розвитку корпоративної культури в компанії;

1.5. Створення електронної «Скриньки довіри», яка дасть змогу персоналу та партнерам компанії висловити свої побажання та зауваження щодо діяльності компанії в цілому та в сфері КСВ, що допоможе керівництву усунути наявні проблеми.

В контексті реалізації заходів по напрямку 1 та узагальнення результатів роботи компанії «Агротехсоюз» в сфері КСВ насамперед варто запровадити складання та оприлюднення нефінансової звітності, а також провести роботу із налагодження співпраці на постійній основі з установами та організаціями в громадах, на території яких функціонують окремі представництва компанії. Насамперед пропонуємо налагодити

співпрацю з такими організаціями як: Центр «Розвиток КСВ», Асоціація платників податків України, Український союз промисловців і підприємців, Святошинський дитячий будинок-інтернат, дитячий будинок «Любисток» (с. Нові Петрівці), Полтавська державна аграрна академія, Сумський національний аграрний університет, Білоцерківський національний аграрний університет, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Ніжинський агротехнічний інститут, Чернігівський національний технологічний університет, Харківський національний аграрний університет, Всеукраїнська екологічна ліга, Екологічний клуб «Зелена хвиля».

Водночас слід запроваджувати заходи й по інших напрямках стратегії КСВ компанії, окремі пропозиції та обґрунтування доцільності яких наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Перелік заходів, на вирішення яких будуть спрямовані заходи стратегії КСВ компанії «Агротехсоюз» в розрізі напрямів*

Назва напрямку	Перелік завдань
Напрямок 2. Гармонійний розвиток працівників та сприяння їхній ініціативності.	2.1 Відкриття «Клубу розмовної німецької мови» з метою оволодіння персоналом компанії базовими знаннями з німецької мови для комунікації з основними бізнес-партнерами. 2.2 Відкриття зеленого куточку в усіх представництвах компанії, що буде комфортною зоною відпочинку для працівників та партнерів. 2.3 Налагодження співпраці із соціальним безкоштовним проектом «Лінія довіри – підтримка поруч в потрібну хвилину» з метою надання психологічної допомоги персоналу цілодобово, що дасть змогу покращити якість їх роботи та зменшити плинність кадрів. 2.4 Систематичне проведення оздоровчих заходів для працівників: Кубок з футболу, «Веселі старти». 2.5 Запровадження системи оцінювання ефективності роботи працівників шляхом визначення та нагородження кращих цінними подарунками. 2.6 Організація «Дня Новачка» з метою підтримки нових працівників компанії, полегшення їх адаптації в компанії.
Напрямок 3. Надійний партнер та відповідальний член сільських громад.	3.1 Налагодження нових партнерських стосунків кожним представництвом в межах своєї громади з органами влади, бізнесом і некомерційними організаціями з метою проведення спільних заходів з розвитку прилеглих територій. 3.2 Сприяння згуртуванню громадян та виховання в громаді почуття причетності до соціальних проблем. В цілях розвитку культури та спорту в регіонах започаткувати щорічне проведення Кубка «Агротехсоюзу» з футболу «Аграрії за здоровий спосіб життя», в якому змагатиметься команда компанії з командами жителів громад. 3.3 Забезпечення підвищення соціальної активності громадян, поповнення їх знань і збільшення можливостей їх участі в різних громадських програмах розвитку освіти, технологій та інновацій. Виходячи зі специфіки компанії, проводити лекції та презентації новинок у галузі розвитку сільськогосподарської техніки, передавати знання та інформацію, отриману співробітниками під час відвідування міжнародних спеціалізованих виставок, зокрема закордоном (Міжнародна аграрна виставка в Ганновері). 3.4 Збагачення історичного досвіду і культурного життя шляхом приєднання компанії до програм місцевих громад, які стосуються збереження та відновлення історичної спадщини, реконструкції культурних пам'яток. 3.5 Запровадження «Дня громадського працівника»: кожен працівник один день на рік має виконувати суспільно корисну роботу (у школах, дитячих садочках, інтернатах) зі збереженням заробітної плати в компанії.
Напрямок 4. Освітні ініціативи для персоналу, партнерів та місцевих громад.	4.1 Розробка та введення в дію комплексної профорієнтаційної програми для студентів 3-6 курсів – «Крок у майбутнє». Проведення тренінгів, майстер-класів та оглядів техніки, яка знаходиться в компанії для студентів профільних спеціальностей; розміщення в аудиторіях навчальних закладів інформаційних стендів про техніку, продаж якої здійснює компанія. 4.2 Систематичне проведення «Днів відкритих дверей» з метою ознайомлення студентів з діяльністю компанії та кар'єрними можливостями. 4.3 З метою підвищення кваліфікації працівників та обміну досвідом запровадження проекту «Робота без кордонів», що передбачає обмін на місяць працівниками між ТОВ «Агротехсоюз» та зарубіжними партнерами.

Напрямок	5.	5.1 Налагодження співпраці з екологічними організаціями, що діють в Україні.
Підтримка ресурсозберігаючих і екологічних ініціатив та забезпечення стандартів безпеки праці	і	5.2 Започаткувати щорічне проведення компанією спільно з представниками громад за місцем розташування представництв та партнерів заходу «Зелена толока», метою якого є впорядкування та озеленення території підприємства та громади. 5.3 Брати активну участь в заходах Всеукраїнської екологічної ліги, а саме таких як «Година землі» та «Посади своє дерево». 5.4 Продовжити впровадження концепції зеленого офісу, зокрема в напрямку альтернативної енергетики – сонячної та біоенергетики. 5.5 Започаткувати щорічне проведення заходу «Жовте листя» з метою привернення уваги громадськості до проблеми шкідливості спалювання опалого листя восени.

* Джерело: розроблено авторами

В цілому реалізація запропонованих заходів по окремих напрямках стратегії КСВ компанією «Агротехсоюз» сприятиме досягненню позитивних ефектів як для компанії, так і для різних груп стейкхолдерів. Зокрема, реалізація заходів, спрямованих на гармонійний розвиток та забезпечення можливостей для активної участі працівників у всіх процесах життєдіяльності компанії, покращення умов праці, підвищення рівня кваліфікації наявних і потенційних працівників призведе до зростання ефективності та продуктивності праці, що, в свою чергу, максимізує прибутки компанії, а також буде позиціонувати компанію як соціально відповідальну перед персоналом і майбутніми фахівцями. Реалізація заходів, спрямованих на гармонізацію відносин із суспільством і громадами, дорученням компанії до вирішення соціальних проблем місцевих громад, сприятиме зростання довіри стейкхолдерів до компанії та покращенню її позитивного іміджу. Підтримка компанією ресурсозберігаючих і екологічних ініціатив дозволить зекономити природні ресурси, що призведе до зниження адміністративних витрат, а також сприятиме озелененню прилеглих територій і покращенню екологічного стану навколишнього природного середовища.

Висновки та перспективи подальших розвідок. В сучасних ринкових умовах господарювання формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності є одним із вагомих інструментів забезпечення конкурентоспроможності та стійкого розвитку компанії. Стратегія корпоративної соціальної відповідальності дилерської компанії «Агротехсоюз» розглядається як логічне продовження місії, цінностей та цілей діяльності компанії. Мету сформованої стратегії визначено як досягнення максимального успіху компанії на ринку шляхом збалансування інтересів стейкхолдерів, які являють собою середовище діяльності компанії, та реалізації цінностей корпоративної соціальної відповідальності відповідно до цілей сталого розвитку. Стратегія корпоративної соціальної відповідальності ТОВ «Агротехсоюз» являє собою цілісну систему мети, цілей, принципів, завдань, напрямів та заходів її реалізації, що в сукупності спрямовані на сприяння досягненню Цілей сталого розвитку та задоволення вимог основних груп зацікавлених сторін.

Перспективами подальших досліджень за темою статті є оцінка позитивних ефектів від реалізації заходів стратегії КСВ компанії, аналіз можливостей налагодження зворотного зв'язку із зовнішніми стейкхолдерами.

Список використаної літератури

1. Carroll A.B. Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct. Business and Society. – 2009. – Vol. 38, N 3. – P. 268-295.
2. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства Пер. з англ. С. Яринич. – К.: Стандарт, 2005. – 302 с.
3. Abigail McWilliams. Corporate Social Responsibility: Strategic Implications // Department of Economics, Rensselaer Polytechnic Institute. – 2005. – №0506. – May.
4. Porter M. E. Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. Harvard Business Review, December 2006, pp. 78 – 92.
5. Баюра Д.М. Корпоративна соціальна відповідальність у системі корпоративного управління. Україна: аспекти праці. – 2009. – № 1. – С. 21.

6. Будьонна Л.О. Шляхи та напрями формування соціальної відповідальності бізнесу в Україні // Соціальна політика. – Серпень. – 2008. – С. 9-10.
7. Жуковська В.М. Соціальна відповідальність як напрям реалізації корпоративної стратегії розвитку. // Фінанси України. – 2009. – С.14-21.
8. Воробей В. Корпоративна соціальна відповідальність чи вигода? // Києво-Могилянська Бізнес Студія. – 2008.– №10. – С. 25-36.
9. Офіційний сайт компанії ТОВ «Агротехсоюз». URL: <http://www.ats.in.ua/about>
10. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
11. Як українські компанії впроваджують Цілі сталого розвитку – 2018. URL: <http://csr-ukraine.org/article/yaku-ukrainines-companies-introduce/>
12. Баюра Д. О. Система корпоративного управління: стан та перспективи розвитку : монографія . К. : Вид.-поліграф. Центр «Київський ун-т», 2009. – 288 с.
13. Центр розвитку корпоративної соціальної відповідальності. URL: <http://csr-ukraine.org/>

References

1. Carroll, A.B. (2009). Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct. *Business and Society, Vol. 38, N 3*, 268-295. (in Eng)
2. Kotler, F. (2005). Corporate Social Responsibility. *How to make the best possible for your company and society* Tran. with ang S. Yarynych – Kyiv (in Ukr)
3. McWilliams, A. (2005). Corporate Social Responsibility: Strategic Implications. Department of Economics, Rensselaer Polytechnic Institute, №0506, May. (in Eng)
4. Porter, M. E. (2006). Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility . *Harvard Business Review, December*, 78 – 92 (in Eng)
5. Bayura, D.M. (2009). Corporate Social Responsibility in the Corporate Governance System. *Ukraine: Aspects of labor, 1*, 21. (in Ukr)
6. Budionna, L.O. (2008). Ways and directions of formation of social responsibility of business in Ukraine. *Social policy, August*, 9-10. (in Ukr)
7. Zhukovskaya, V.M. (2009). Social responsibility as a direction of implementation of the corporate strategy of development. *Finance of Ukraine*, 14-21. (in Ukr)
8. Vorobey, V. (2008). Corporate Social Responsibility or Benefit? *Kyiv Mohyla Business Studio, 10*, 25-36. (in Ukr)
9. Official site of the company "Agrotehsoyuz". Retrived from: <http://www.ats.in.ua/about>
10. Sustainable Development Goals 2016-2030. Retrived from: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
11. How ukrainian companies introduce sustainable development goals – 2018. Retrived from: <http://csr-ukraine.org/article/yaku-ukrainines-companies-introduce/>
12. Bayura, D.O. (2009). The system of corporate governance: the state and prospects of development: a monograph. K.: Kind-polygraph. Center "Kyiv Unity", 2009. – 288 p. (in Ukr)
13. Corporate Social Responsibility Development Center. Retrived from: <http://csr-ukraine.org/>

Melnichuk Anna Sergeevna

Deputy Director of the Educational and Scientific Institute of
Economics, Taxation and Customs,
University of the State Fiscal Service of Ukraine,
anuta-m@ukr.net

Shramkovska Anastasia

Student,
University of the State Fiscal Service of Ukraine,
nastia12312333@ukr.net

FORMING THE STRATEGY OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE DEALER COMPANY

Abstract. Introduction. There was a need to incorporate into the company's own activities a wide range of requirements and the wishes of various groups of stakeholders. This led to the decision to implement social initiatives on a permanent basis, their systematization and integration into a single strategy of corporate social responsibility. Today, the development of a corporate social responsibility strategy and its integration into the overall strategy of company development is one of the most important factors in preventing non-commercial risks of operations and ensuring the company's competitive advantage.

Purpose. The purpose of the article is to formulate a strategy of corporate social responsibility of the company as an integral system of goals, principles, tasks, directions and measures for its realization (for example, the dealer company «Agrotehsoyuz»).

Results. The corporate social responsibility strategy of LLC «Agrotechsoyuz» is considered as a logical extension of the mission, values and goals of the company. The authors of the strategy intend to achieve the maximum company success in the market by balancing the interests of stakeholders, which represent the company's business environment, and the realization of the values of corporate social responsibility in accordance with the goals of sustainable development.

At the core of developing a strategy for corporate social responsibility is the unification of efforts of all seven territorially separate agencies of the company for the above-mentioned purposes.

In general, the achievement of the goal of the corporate social responsibility strategy of the dealer company «Agrotechsoyuz» involves setting up and implementing a set of tasks, united in separate directions, each of which aims to promote the achievement of certain «Goals of Sustainable Development». The following areas of strategy for the company are as follows: the direction 1. Ensuring transparency, publicity of the company's activities and development of corporate culture; direction 2. Harmonious development of workers and promotion of their initiative; direction 3. Reliable partner and responsible member of rural communities; direction 4. Educational initiatives for staff, partners and local communities; a direction 5. Support of resource-saving and environmental initiatives and ensuring of safety standards.

The next step in shaping the corporate social responsibility strategy of «Agrotechsoyuz» company should be to develop a plan for implementing measures for solving problems in each of the five identified areas.

Originality. The strategy of corporate social responsibility of the dealer company «Agrotechsoyuz» is formed taking into account those social initiatives that have already been implemented by the company in recent years, as well as taking into account such factors as the number of employees of the company and their distribution by position, the territorial distribution of representations, the specifics of the main activity, financial company capabilities, etc.

Conclusion. The development and implementation corporate social responsibility of the LLC «Agrotechsoyuz» strategy is evidence of the company's readiness to form strategic values for its activities and increase its competitiveness in accordance with the goals of sustainable development. Implementation of the proposed strategy of corporate social responsibility will help to achieve positive effects both for «Agrotechsoyuz» and for various groups of stakeholders, in particular: increasing the efficiency of employees' labor and company profits, developing corporate culture, increasing the trust of external stakeholder companies, improving the environmental state of the environment, growth of a positive image of the company.

Keywords: social responsibility; strategy of corporate social responsibility; sustainable development goals; the purpose of the strategy; stakeholders; principles of the Global Compact; the values of corporate social responsibility; non-financial reporting; corporate culture.

*Одержано редакцією 27. 02.2018 р.
Прийнято до публікації 06.03.2018 р.*

УДК 331.546

Окулич-Казарин В.П.,
доктор педагогических наук, МВА
Член Международной научной ассоциации
экономистов и юристов «Консилиум»

ЭКОНОМИКА ТРУДА: АНАЛИЗ ПЕРСОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ИДЕАЛЬНОГО СОТРУДНИКА БАНКА

Аннотация. *Выполнен анализ персональных компетенций идеального сотрудника банка, работающего с клиентами. Получен список персональных компетенций идеального сотрудника банка, работающего с клиентами: честность, ответственность, коммуникабельность. Полученный список будет полезен банковским учреждениям при реализации кадровой политики в планировании, подборе, мотивации и обучении кадров.*

Ключевые слова: *идеальный сотрудник банка; персональные компетенции; экономика труда; работа с клиентами.*

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важнейшими научными и практическими задачами. В настоящем исследовании речь идет, прежде всего, не столько о сотрудниках банка, целью которых есть продажа банковских продуктов. Речь

идет, прежде всего, о сотрудниках банка, непосредственно работающих с клиентами, и целью которых есть удовлетворение потребностей клиентов.

Известно, что в процессе планирования, подбора, мотивации и обучения кадров, владельцы, менеджеры и кадровые службы банков обычно исходят из собственных представлений о важности каждой из персональных компетенций сотрудников.

Поэтому, в исследовании требовалось определить персональные компетенции «идеального» сотрудника банка, который может обеспечить высокий уровень лояльности клиентов и высокие экономические результаты работы банка.

Определение персональных компетенций идеального сотрудника банка полезно при реализации кадровой политики банковских учреждений при планировании, подборе, мотивации и обучении кадров, работающих в контакте с клиентами.

В настоящем исследовании персональные компетенции сотрудника банка оценены на основе совокупного мнения клиентов.

Исследование выполнено в Польше в течение 2016-2017 гг. в рамках:

- научного Гранта «Проблемы занятости и регулирования трудовых отношений в отраслях экономики» (номер государственной регистрации 0114U006190), Украина, Днепрпетровск;

- при поддержке Международной научной группы (Беларусь, Польша, Сербия, Россия, Украина).

Анализ последних исследований и публикаций, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящается данная статья. Важность планирования, подбора, мотивации и обучения кадров, а также корректировки этих процессов многократно описана в научных источниках, например, в [1]. Что касается банковской сферы, то известна публикация [2], где детально проанализированы ключевые компетенции руководителя филиала (дополнительного офиса) банка. В работе рассмотрены три группы компетенций в соответствии с образовательными стандартами ЕС [3]: персональные, социальные профессиональные знания и умения.

На основе изучения передового опыта зарубежных компаний, в статье [4] были выделены наиболее адекватные банковской сфере профессиональные компетенции сотрудников:

- ориентация на результат - сотрудник настойчиво, упорно двигается к решению задачи, пока она не будет решена;

- профессионализм - сотрудник демонстрирует знание работы и профессиональную экспертизу в своей области;

- эффективная коммуникация - сотрудник проявляет умение налаживать и поддерживать результативные отношения с клиентами/коллегами;

- клиентоориентированность - сотрудник проявляет готовность сосредоточить усилия на выявлении потребностей клиентов и их выполнении.

Здесь оказались совмещены две группы компетенций [3]: персональные и профессиональные.

На основе изучения передового опыта зарубежных компаний, автором работы [5] был выделен набор наиболее важных профессиональных компетенций для банковских специалистов операционного отдела, инкассаторов, клиентских менеджеров (работа с физическими и юридическими лицами, с корпоративными клиентами). Модель компетенций банковского работника выглядит следующим образом:

1. Клиентоориентированность,
2. Саморазвитие (самотивация),
3. Инновационность,
4. Умение работать в команде,
5. Самоорганизация,

6. Стрессоустойчивость,
7. Ориентация на достижение результата,
8. Построение отношений и влияние,
9. Убедительная коммуникация.

К сожалению, в работе [5] не указан «вес» каждой из компетенций, что не дает возможности концентрации внимания на самых важных компетенциях. Дополнительным недостатком работы является смешение двух групп компетенций: персональных и социальных.

В работе [6] оценена только одна группа компетенций - профессиональные знания и умения сотрудника банка, работающего с клиентами [3]. Здесь авторы выявили пять важнейших компетенций из группы «знания и умения в профессиональной сфере» для идеального сотрудника банка, который непосредственно работает с клиентами:

1. Знания по направлению, в котором он работает,
2. Знания законов,
3. Знания в области маркетинга,
4. Общая эрудиция (широкое мышление),
5. Знания в области экономики.

Авторы показали [6], что первая позиция - «Знания по направлению, в котором он работает» не вызывают сомнения. Сотрудник банка должен быть профессионалом в своем деле и этот факт приводит к высокому качеству обслуживания клиентов. Как правило, этому учатся в процессе работы на рабочем месте или на корпоративных тренингах, постепенно наращивая профессионализм. Профессиональная подготовка в ВУЗе не ориентирована на развитие этой компетенции.

Вторая позиция списка «Знания законов» появилась совершенно неожиданно для авторов упомянутой статьи [6]. Возможно, это является составной частью первой позиции. Так как, многие банковские вопросы клиентов связаны с знанием правовой базы, в том числе в сфере налогообложения банковских доходов.

В иной интерпретации авторов, «Знание законов» может быть потребовано в случаях, если сотрудники банка собираются «грамотно» обманывать клиентов. А после этого, долго судиться с клиентами. Компетенция «Знание законов» может быть обретаема в течение обучения в ВУЗе.

Третья позиция «Знания в области маркетинга» возникла вполне закономерно [6]. Думается, что сотрудник банка должен уметь ориентироваться в конкурентной обстановке и объяснить клиенту преимущества каждого продукта. Эта компетенция также может быть приобретена в период обучения в ВУЗе.

Неожиданно, с точки зрения клиентов, оказалось, что сотрудник банка, обслуживающий клиентов, должен быть высоко эрудированным. Сегодня эта компетенция встречается реже, чем потребность в высоко квалифицированных сотрудниках банка. Её развитие трудно обеспечить путем длительной работы на рабочем месте или на корпоративных тренингах. Если они не организованы в виде специальной системы, ориентированной, в том числе, на развитие общей эрудиции.

И, наконец, пятая важная компетенция «Знания в области экономики» [6]. Как ни странно, клиенты поставили эту компетенцию после знания законов и маркетинга. Этот факт следует принять во внимание банковским учреждениям при реализации кадровой политики: при планировании, подборе и обучении кадров, работающих в контакте с клиентами. Эта компетенция развивается в ВУЗах экономического и банковского профилей.

Таким образом, в работах [2, 4, 5] оказалась подчеркнута роль персональных компетенций.

Следовательно, ниже будут проанализированы персональные компетенции идеального сотрудника банка, работающего с клиентами.

Формулировка целей статьи (постановка задачи). Целью исследования было определение персональных компетенций идеального сотрудника банка, работающего с клиентами.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов.

Методы исследования. Основными методами исследования были анкетирование и статистическая обработка анкет [7]. Анкета включала 33 компетенции [8]. Компетенции идеального сотрудника банка были разделены на 3 группы в соответствии с образовательными стандартами ЕС [3]:

- персональные;
- социальные;
- знания и умения в профессиональной сфере.

Методика подготовки и проведения анкетирования, а также статистической обработки его результатов опубликованы в источнике [7].

Исследование выполнялось в три этапа.

На первом этапе (сентябрь 2016 г.) были выполнена оценка ситуации и поставлена цель исследования.

На втором этапе (октябрь-декабрь 2016 г.) выполнено анкетирование.

На третьем этапе (январь-июнь 2017 г.) были выполнена статистическая обработка анкет, проанализированы полученные результаты и сформулировано заключение.

На последнем этапе – оформлен текст статьи.

В анкетировании приняли участие студенты очной и заочной форм обучения специальностей «Администрация» и «Менеджмент» Академии Яна Длугоша в Ченстохове, Польша:

- администрация, заочная форма – 25 чел.;
- администрация, очная форма – 28 чел.;
- менеджмент, заочная форма – 15 чел.

Статистические методы исследования позволили охватить следующие три профессиональные группы (табл. 1).

Таблица 1

Общая характеристика респондентов, Польша

Специальность	Форма обучения	Кол-во	Характеристика респондентов
«Администрация»	заочная	25	Работники администрации публичной, имеющие теоретические знания и реальное представление об условиях работы органов местного самоуправления, в том числе в работе с населением, которых условно можно считать клиентами государственных и муниципальных служб.
«Администрация»	очная	28	Студенты 2 ступени (магистратура), выбравшие специальность по призванию (чисто теоретически), прошедшие практику в органах государственной власти, знающие теорию и имеющие теоретическое представление о работе системы управления, в том числе в работе с населением, которых условно можно считать клиентами государственных и муниципальных служб.
«Менеджмент»	заочная	15	Работники системы управления в реальном секторе экономики, которые работают в реальном секторе экономики, имеют реальное представление о работе системе управления и уже знают основы теории управления. Они работают в несколько иной среде и их жизнь больше зависит от качества обслуживания клиентов.

В жизни, они реально являются клиентами банков, так как регулярно пользуются услугами банков и обращаются к сотрудникам банка с различными вопросами. Одновременно отметим, что сферой профессиональных интересов респондентов есть процесс управления.

Результаты анкетирования респондентов.

В настоящем исследовании выполнен анализ первой группы компетенций, а именно «персональные» компетенции.

Результаты обработки мнений респондентов о персональных компетенциях приведены в таблицах 2-4. Здесь жирным шрифтом выделены компетенции, стоящие на первых трех местах в рейтинге компетенций с точки зрения респондентов.

Таблица 2

Персональные компетенции (специальность «администрация», заочные)

№	Компетенции	Значение		
		M_x	δ_{x-1}	Рейтинг
1	Любовь к управленческой деятельности	10,36	1,95	11
2	Внимательность	4,07	2,55	2
3	Память	5,79	2,68	5
4	Логика	5,86	2,42	6
5	Творческие способности	6,50	3,60	8
6	Лидерские качества	10,79	1,66	12
7	Честность	2,57	2,41	1
8	Ответственность	5,64	2,97	4
9	Самостоятельность	7,00	2,80	9
10	Стрессустойчивость	8,14	2,42	10
11	Справедливость	6,07	2,71	7
12	Коммуникабельность	4,93	3,01	3

Таблица 3

Персональные компетенции (специальность «администрация», очные)

№	Компетенции	Значение		
		M_x	δ_{x-1}	Рейтинг
1	Любовь к управленческой деятельности	11,28	0,87	12
2	Внимательность	6,00	2,95	7
3	Память	5,80	2,99	5
4	Логика	5,40	3,06	3
5	Творческие способности	8,32	2,28	10
6	Лидерские качества	10,56	1,98	11
7	Честность	2,08	1,47	1
8	Ответственность	3,16	2,17	2
9	Самостоятельность	6,68	1,59	8
10	Стрессустойчивость	7,32	2,56	9
11	Справедливость	5,92	2,28	6
12	Коммуникабельность	5,44	2,71	4

Таблица 4

Персональные компетенции (специальность «менеджмент», заочные)

№	Компетенции	Значение		
		M_x	δ_{x-1}	Рейтинг
1	Любовь к управленческой деятельности	10,36	1,77	11
2	Внимательность	8,18	2,44	10
3	Память	7,54	2,31	9
4	Логика	6,63	2,18	7
5	Творческие способности	6,18	2,72	6
6	Лидерские качества	10,55	2,31	12
7	Честность	2,72	2,41	1
8	Ответственность	3,00	1,85	2
9	Самостоятельность	5,09	2,93	4
10	Стрессустойчивость	6,09	3,08	5
11	Справедливость	7,36	3,08	8
12	Коммуникабельность	4,27	2,09	3

Сопоставление статистических данных, приведенных в табл. 2-4 показало примерное совпадение результатов анкетирования профессионально-образовательных групп, основанных на специальности «администрация». Выборочные средние анкетирования респондентов специальности «менеджмент» отличаются от мнения двух вышеназванных групп. Это может быть связано с тем, что респонденты специальности «администрация» имеют близкую профессиональную психологию. Они не ориентированы:

- на обслуживание клиентов,
- не ориентированы на высокий уровень лояльности клиентов,
- не ориентированы на высокие экономические результаты работы.

На эти цели, в большей мере, ориентированы респонденты специальности «менеджмент».

Обобщенная информация из данных табл. 2-4 показана в табл. 5.

Таблица 5

Персональные компетенции (общая информация)

№	Компетенция	Рейтинг в группе			Среднее значение	Место
		1	2	3		
1	Честность	1	1	1	1	1
2	Ответственность	4	2	2	2,7	2
3	Коммуникабельность	3	4	3	3,3	3

Обобщение данных показало три главных с точки зрения респондентов персональных компетенции идеального сотрудника банка, который непосредственно работает с клиентами:

1. Честность,
2. Ответственность,
3. Коммуникабельность.

Обсудим полученный список с точки зрения привычного подхода к оценке компетенций сотрудников банка. Ещё раз обратим внимание, что целью настоящего исследования являлся анализ исключительно персональных компетенций.

Первая позиция списка персональных компетенций (Честность) не вызывает сомнения. Сотрудник банка должен быть честным и этот факт приводит к высокому доверию со стороны клиентов.

Как правило, честности не учат в процессе работы на рабочем месте или на корпоративных тренингах. Обучение в ВУЗе тоже не ориентировано на развитие этой компетенции. Чаще всего, студенты прогуливают занятия и на экзамене стараются списать ответы.

Технологические возможности тренировки честности заложены в Восточной образовательной системе [9]. Некоторые приемы тренировки честности в учебном процессе описаны в публикации [10].

Вторая компетенция из списка - «Ответственность» появилась несколько неожиданно. Сегодня эта компетенция встречается реже, чем потребность в высококвалифицированных сотрудниках банка. Компетенция «Ответственность», к сожалению, не может быть обретаема в течение обучения в ВУЗе. Её развитие трудно обеспечить путем длительной работы на рабочем месте или на корпоративных тренингах. «Ответственность» можно тренировать только на тренингах нового поколения.

Третья позиция «Коммуникабельность» определена вполне закономерно. Эта компетенция может быть приобретена в процессе социализации в период обучения в ВУЗе. Также эта компетенция развивается на многочисленных тренингах, как корпоративных, так и открытых.

Выводы данного исследования, перспективы дальнейшего исследования данной темы. Таким образом, в перечень персональных компетенций идеального работника банка, по мнению респондентов, вошли компетенции:

- «Коммуникабельность», получаемая в ВУЗах или обретаемая в процессе обучения на тренингах,

- две проблемные компетенции «Честность», «Ответственность». Компетенцию «Ответственность» можно тренировать на тренингах нового поколения. Компетенцию «Честность» в реальности тренировать очень трудно.

Из этого вытекает, что при планировании, подборе, мотивации и обучении работников банка, следует тщательно отбирать персонал, обладающий такими компетенциями, как «Честность», «Ответственность», так как эти компетенции практически невозможно развивать. Компетенция «Коммуникабельность» тоже важна, однако её можно развивать.

Полученные результаты не могут считаться закономерностью или устойчивой тенденцией. Однако, они являются реальным фактом, который следует учитывать в банковских учреждениях (не только Польши) при планировании, подборе, мотивации и обучении кадров, работающих в контакте с клиентами.

Список использованной литературы

1. Шайкина Ю.В. Стимулирование труда персонала, как один из факторов повышения конкурентоспособности организаций сферы услуг / Ю.В. Шайкина // Экономика и бизнес: теория и практика. Международный ежемесячный научный журнал. – 2016. - № 11. - С. 85–88.
2. Okulicz-Kozaryn W. Innovations in HRM: the results of the assessment of key competences of the Bank branch Manager / W. Okulicz-Kozaryn // Strategic estimations and vectors of Ukraine's social and economic development in the conditions of European Integration and the world partnership. – 2017 – С. 318 - 325.
3. Карта предмета [Электронный ресурс] : – Режим доступа : <http://www.ajd.czyst.pl>
4. Долженко Р. Использование модели компетенций в системе оплаты труда банковского персонала / Р. Долженко // Кадровик. Кадровый менеджмент. – 2011. - N 4.
5. Султанова А. В. Использование модели компетенций в работе с персоналом коммерческого банка / А. В. Султанова // Вестник СамГТУ. – 2014. - №4.
6. Okulicz-Kozaryn W. / Экономика труда в Польше: ключевые знания и умения сотрудника банка глазами клиентов / W. Okulicz-Kozaryn, K. Korpczyńska, R. Tomczyk, D. Świątek // International Journal of Humanities and Natural Sciences. – 2017. - №2. - С. 210-215.
7. Окулич-Казарин В. П. Экономика в Польше: как влияют компетенции идеального директора школы на бизнес в образовании? / В. П. Окулич-Казарин // Экономика и бизнес: теория и практика. Международный ежемесячный научный журнал. – 2016. - № 12. – С. 85–88.
8. BUS_9641_Business_Statistics_5M : [Lecture notes for the Program «Masters of Business Administration»]. – NY : Kingston University, 2009. - 106 p.
9. Щербakov Э. Л. Современные методы оценки знаний и интеллекта. Учеб. пособие для преподавателей - слушателей факультета повышения квалификации / Э. Л. Щербakov – Краснодар : Кубан. гос. технол. ун-т, 1997. - 156 с.
10. Методика дистанционного тестирования как элемент профилактики коррупции: Материалы Междун. Конф., ч.2, [Информационные технологии в образовании], (М., 2010 г.) / М.: МИРЭА. – М.: МИРЭА, 2010. - с. 208 – 211.

References

1. Shaikina, Yu.V. (2016). Stimulation of personnel labor as one of the factors of increasing the competitiveness of service organizations. *Economics and business: theory and practice. International monthly scientific journal*, 11, 85-88. (in Rus)
2. Okulicz-Kozaryn ,W. (2017). Innovations in HRM: the results of the assessment of key competences of the Bank branch Manager. Strategic estimations and vectors of Ukraine's social and economic development in the conditions of European Integration and the world partnership, 318 - 325. (in Eng)
3. Item map. Retrieved from: <http://www.ajd.czyst.pl> (in Rus)
4. Dolzhenko, R. (2011). The use of the competence model in the system of remuneration of bank staff. *Kadrovik. Personnel management*, 4. (in Rus)
5. Sultanova, A.V. (2014). Use of the competence model in work with the personnel of a commercial bank. *Bulletin of SamSTU*, 4. (in Rus)

6. Okulicz-Kozaryn, W. (2017). Labor Economics in Poland: key knowledge and skills of a bank employee through the eyes of clients / W. Okulicz-Kozaryn, K. Koczyńska, R. Tomczyk, D. Świątek. *International Journal of Humanities and Natural Sciences*, 2, 210-215. (in Rus)

7. Okulich-Kazarin, W. (2016). Economics in Poland: how do the competencies of the ideal director of a school affect business in education? *Economics and business: theory and practice. International monthly scientific journal*, 12, 85–88. (in Rus)

8. BUS_9641_Business_Statistics_5M : [Lecture notes for the Program «Masters of Business Administration»]. – NY : Kingston University, 2009. - 106 p.

9. Scherbakov, E.L. (1997). Modern methods of assessing knowledge and intelligence. Textbook. manual for teachers - students of the faculty of professional development. – Krasnodar: the Kuban. state. technol. un-t. (in Rus)

10. Methodology of remote testing as an element of corruption prevention: Materials. Conf., Part 2, [Information technologies in education], (M., 2010 г.). – M.: MIREA, 2010. (in Rus)

Okulich-Kazarin V.P., PhD, MBA

Member of the International Scientific Association
of Economists and Jurists "Consilium"

LABOUR ECONOMICS: THE ANALYSIS OF PERSONAL COMPETENCIES OF AN IDEAL EMPLOYEE OF THE BANK

Abstract. Introduction. In this study, we are talking about the employees of the bank, directly working with customers, and whose purpose is to satisfy the needs of customers. It is known that in the process of planning, selection, motivation and training of personnel, the owners, managers and personnel services of banks usually proceed from their own ideas about the importance of each of the personal competences of employees. Therefore, the study was required to determine the personal competencies of the "ideal" employee of the bank, which can ensure a high level of customer loyalty and high economic performance of the bank. Determining the personal competencies of an ideal bank employee is useful in implementing the personnel policy of banking institutions when planning, selecting, motivating and training personnel working in contact with clients.

Purpose. The purpose of the study was to determine the personal competencies of the ideal employee of the bank working with clients.

Methods of research. The main methods of research were questioning and statistical processing of questionnaires. The questionnaire included 33 competences. Competences of the ideal employee of the bank were divided into 3 groups in accordance with the EU educational standards: personal; social; knowledge and skills in the professional sphere.

Results. It was the analysis of personal competencies for the ideal Bank employee working in contact with clients. The study was performed by the method survey of three groups of respondents in Poland. Obtained three main personal competencies: honesty, responsibility, good communication skills. The resulting list of competencies is useful to banking institutions for planning, selection, motivation and training of personnel, working in contact with clients.

Conclusion. The generalization of the data showed three personal competences of the ideal employee of the bank that directly works with clients from the point of view of respondents: honesty, responsibility, sociability. Thus, in the list of personal competencies of an ideal employee of the bank, according to respondents, the following competences were included:

- "Communicative skills", obtained in higher education institutions or acquired in the process of training at trainings,

- two problem competence "Honesty", "Responsibility". Competence "Responsibility" can be trained at trainings of the new generation. The competence of "Honesty" in reality is very difficult to train.

Keywords: an ideal employee of the bank; personal competences; labor economics; work with clients.

*Одержано редакцією 12. 02.2018 р.
Прийнято до публікації 26.03.2018 р.*

УДК 331.5:005.93:005.332.2

Маказан Євгенія Василівна
кандидат економічних наук
Доцент кафедри бізнес-адміністрування
і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Запорізького національного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОДИНИЦІ

***Анотація.** Досліджено соціально-економічні характеристики людського капіталу. Проаналізовано фактори, які впливають на зародження підприємницьких здібностей. Обґрунтовано необхідність розвитку людського капіталу. Розглянуто особливості людського капіталу. Узагальнено поняття «людський капітал».*

***Ключові слова:** людський капітал, розвиток підприємства, роль людського капіталу, особливості людського капіталу, підприємницькі здібності, соціально-економічні характеристики людського капіталу, підходи до розуміння людського капіталу.*

Постановка проблеми. Подальше становлення економіки, орієнтованої на інноваційність розвитку підприємництва, призвело до появи нової концепції підготовки кадрів. Тепер в основі збільшення продуктивності праці повинні лежати творчі (креативні) або підприємницькі здібності особистості.

Аналіз останніх джерел, досліджень і публікацій. Питання розвитку, накопичення і використання здібностей людини і її потенціалу знайшли своє відображення в наукових працях В. Петі, А. Сміта, Ж. Б. Сея, Н.Сеніора, Г. Сіджвік, Л. Вальраса, І. Фішера та ін. Вчені розглядали людей або їх майстерність як капітал.

Дослідники теорії людського капіталу розглядають людський капітал як додаткове джерело доходу, що залежить від знань, навичок і здібностей людини. Г. Беккер в одній зі своїх робіт вніс найбільший вклад в розробку категоріального апарату нової теорії людського капіталу. Під людським капіталом вчений розуміє втілений в людині запас здібностей, знань, навичок і мотивацій. Його формування вимагає відволікання коштів від поточного споживання заради отримання додаткових доходів в майбутньому. [1]

Серед вітчизняних дослідників, що працюють в даній області, можна назвати академіка С.Г. Струмліна, який в 20-і рр. справив підрахунки вкладу освіти в національний дохід Радянського Союзу і його економічне зростання. Тим самим був викликаний інтерес вивчити зв'язок освіти з продуктивністю праці в інших російських економістів (В. Жамін, Г.А. Єгіазаряна, Е.Н. Жильцова, С.Л. Костянян).

С.А. Дятлов визначив людський капітал як «сформований в результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, які доцільно використовуються в тій чи іншій сфері суспільного відтворення, сприяють зростанню продуктивності праці і виробництва, і тим самим впливають на зростання доходів»[2].

Формулювання цілей статті. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження: узагальнити тенденції поняття «людський капітал підприємства».

Виклад основного матеріалу.

У економістів немає єдиної думки про склад людського капіталу. Г. Беккер пропонує виділяти в ньому капітал освіти (знання загальні і спеціальні), капітали здоров'я, професійної підготовки (кваліфікація, навички, виробничий досвід), міграції та мотивацію до економічної діяльності. Л. Туроу включає в людський капітал таку рису, як «повага до політичної і соціальної стабільності». В. Марцинкевич аналізує вплив на колективізм, комунікабельність. І.В. Іллінський пропонує виділяти в людському капіталі освіту, здоров'я і загальну культуру [3].

В результаті оцінки проведених теоретичних і аналітичних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, слід констатувати необхідність розширення поняття «людський капітал», додавши складову «особливості» (рис. 1).

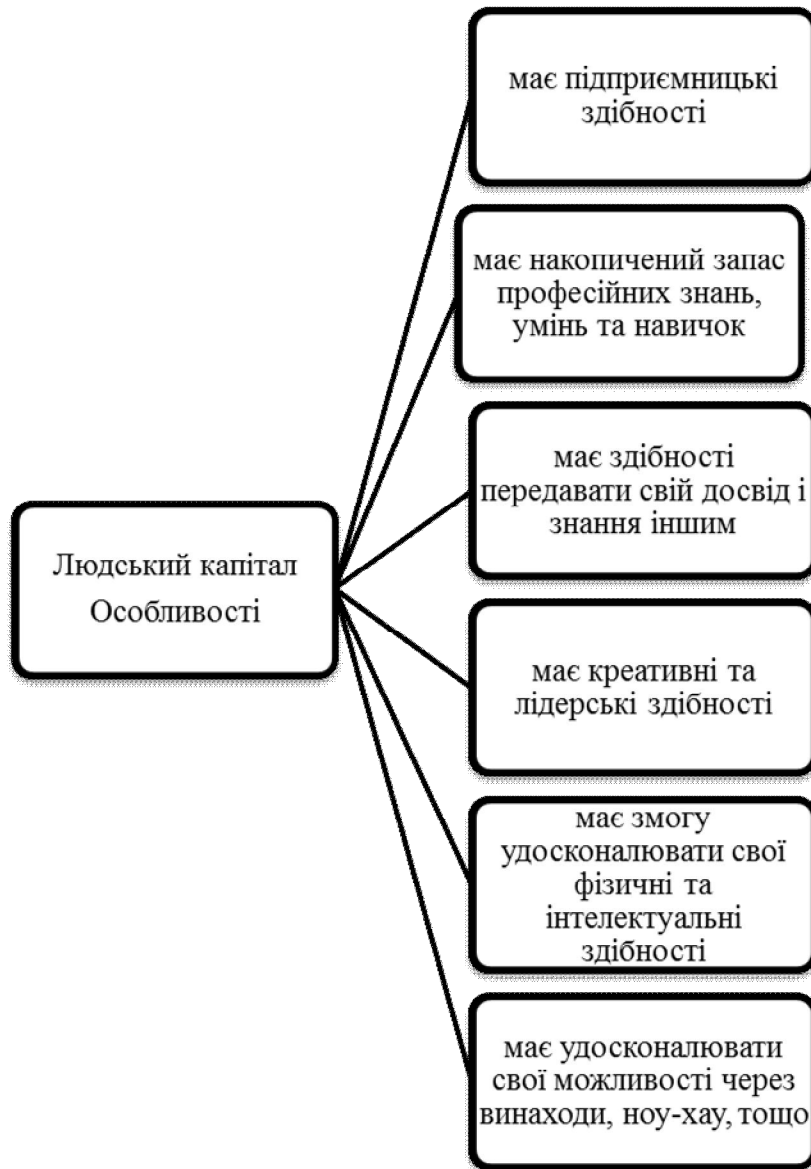

Рис. 1. Особливості людського капіталу

Це пояснюється тим, що в проведених дослідженнях людського капіталу не приділялося належної уваги розвитку і формуванню підприємницьких здібностей у людини, в основі яких лежать об'єктивні потреби інноваційного розвитку економіки, посилення конкуренції серед виробників товарів і послуг, швидкий розвиток НТП, зміна смаків споживачів. Все це висуває нові вимоги до підготовки кадрів. В їх основі - становлення і розвиток творчої особистості як головного ключового ресурсу економіки. Отже, саме здатності працівника впроваджувати, використовувати, застосовувати інновації у своїй роботі мають вирішальний вплив на результативність діяльності як окремої фірми, так і суспільства в цілому, розвиток інноваційної економіки, прискорення темпів науково-технічного прогресу і реалізації концепції сталого розвитку підприємства.

Таким чином, під людським капіталом слід розуміти запас професійних знань і навичок, вроджених (природних) і придбаних (підприємницьких) здібностей, мотивації,

енергії і здоров'я, які використовує людина в процесі своєї діяльності по створенню продукції або послуг.

Кожна з особливостей людського капіталу носить імовірнісний характер. Одні можна розглядати як незалежні величини, інші - як умовно залежні. Чим більше імовірнісна величина кожної зі складових, тим більше сам людський капітал. Збільшення тільки однієї особливості призводить до незначного загального збільшення людського капіталу. Таким чином, ймовірність існування високого рівня людського капіталу залежить як від наявності всіх його особливостей, так і від високої ймовірності існування кожної з них.

Отже, людський капітал підприємства можна представити у вигляді суми людського капіталу кожної категорії працівників [4]:

Загальний людський капітал підприємства = загальний людський капітал працівників + загальний людський капітал фахівців і службовців + загальний людський капітал керівників.

Далі зупинимося на особливості «підприємницькі здібності» людини і визначимо її вплив на сталий розвиток підприємства.

Відомий економіст Й. Шумпетер ще на початку ХХ ст. обґрунтував особливе значення підприємницьких здібностей як чинника виробництва, пов'язаного з новаторством [5]. На його думку, підприємницькі здібності як фактор виробництва характеризують не просто якість людського ресурсу, а, перш за все, особливу якість управлінської діяльності в умовах ринкової економіки, її орієнтацію на підприємливість, тобто вибір найбільш раціональної та ефективної трансформації виробничих ресурсів в готовий продукт на основі створення і просування інновацій.

Сьогодні це положення визнається як теоретиками, так і економістами-практиками. Здатність людини до вироблення плідних бізнес-ідей, підприємливість, рішучість, організаторський талант - ось перелік незамінних якостей працівника в умовах конкурентної економіки [6].

Використання підприємницьких здібностей в бізнесі та управлінні стає особливим видом людського капіталу. В умовах інноваційної економіки вижити, а тим більше перемогти конкурентів неможливо без потужного потенціалу підприємливості, (здатності людини або групи людей правильно оцінити проблему і ситуацію, а також виробити рішення і реалізувати його. Такі проблеми постійно виникають у сфері виробництва, розподілу, збуту продукції, управління, конкурентних відносин).

Це означає, що наявність підприємницьких здібностей є передумовою прийняття успішних економічних рішень для будь-якого виду господарської діяльності в інноваційній економіці.

Такий підхід до аналізу підприємництва як інноваційного, новаторського різновиду бізнесу дозволяє більш точно визначити і поняття «підприємницькі здібності» як фактора виробництва, оцінити його внесок у збільшення випуску продукції на всіх рівнях господарювання на основі єдиних методологічних принципів. При такому підході видно, що підприємницькі здібності характеризують вплив якісного, інтенсивного фактора, що дозволяє здійснити економічне зростання на новій інноваційній основі (тобто із залученням більш кваліфікованої робочої сили, нових матеріалів, удосконалених технологій і інших ресурсів). Все це свідчить про зростання необхідності підприємницьких здібностей як чинника виробництва, пов'язаного з якістю системи управління, в умовах переходу країни до нової економіки. Їх формування у людини стає однією з умов забезпечення конкурентоспроможності свого підприємства [7].

Людський капітал як соціально-економічна категорія характеризується такими сутнісними рисами:

1. Це накопичений запас знань, умінь, навичок, здібностей, має кількісну, якісну і вартісну характеристики. Економічна вигода від накопичення людського капіталу визначається: більш високим рівнем заробітку, збільшенням тимчасових рамок трудової

діяльності працівника, великим задоволенням трудовою діяльністю, більш високим професійним статусом працівника, поліпшенням умов праці.

2. Це результат тих чи інших інвестицій в людину. Витрати, пов'язані з інвестиціями в людський капітал, можна розбити на наступні групи:

а) витрати потенційного працівника (прямі витрати у вигляді оплати навчання, придбання навчальних посібників та необхідних технічних засобів, витрат на збереження власного здоров'я та фізичний розвиток, пошук роботи, зміну місця проживання);

б) втрачені заробітки, які проявляються в економічних втратах індивіда, пов'язані з тим, що в процесі навчання (виробництва власного освітнього капіталу) працівник втрачає час, протягом якого йому не вдається працювати взагалі або доводиться здійснювати трудову діяльність в обмежених часових рамках;

в) моральні збитки в результаті труднощів і незручностей при отриманні освіти, а також як наслідок необхідної міграції, що супроводжується пошуком необхідної роботи за фахом, що порушує звичний стиль життєдіяльності, веде до необхідності втрати старих зв'язків, культурних можливостей.

3. Це такий запас знань, умінь, навичок, здібностей, який в перспективі може використовуватися в сфері суспільного відтворення і тому визначається як потенційний людський капітал.

4. Це такий запас знань, умінь, навичок, здібностей, який на даний момент вже використовується працівниками в сфері суспільного відтворення і тому визначається як реально функціонуючий людський капітал.

5. Це такий запас знань, умінь, навичок, здібностей, які використовувалися в системі суспільного відтворення, але на даний момент морально застаріли, вони перенесли свою вартість на виготовлену продукцію і тому визначаються як амортизований людський капітал.

6. Це такий запас знань, умінь, навичок, здібностей, який може привести в перспективі, призводить в даний час або приводив в минулому до зростання продуктивності праці економічної людини, а також забезпечує отримання нею додаткового доходу.

Найважливішим фактором, що визначає попит на освіту з боку потенційних працівників, є потреба індивідів отримувати в перспективі (після закінчення навчання) довгострокові економічні вигоди. Практика показує, що економічні вигоди реалізуються не тільки в формі більш високих заробітків, а й у вигляді більш широкого доступу до престижної, найбільш цікавої, перспективної з точки зору кар'єрного зростання роботи, також досягнення підвищення професійного статусу, престижу трудової діяльності, одержуваного задоволення в процесі всій життєдіяльності індивіда.

7. Це такий запас знань, умінь, навичок, здібностей, який потенційно або реально в даний час здатний привести до зростання доходу суспільства, організації та конкретного працівника.

8. Це такий запас знань, умінь, навичок, здібностей, який через зростання доходів суспільства, організацій та їх носіїв стимулює, з одного боку, вкладення в економічну людину з боку держави, окремих організацій, сімей, з іншого - створює мотивації до високопродуктивної праці працівника, вдосконалення його людського капіталу в процесі трудової діяльності [8].

Об'єднуючи сутнісні риси людського капіталу, можна сформулювати його соціально-економічну сутність. Людський капітал - це сформований в результаті інвестицій держави, організацій, приватних осіб запас знань, умінь, навичок, досвіду, інтелектуальних і фізичних здібностей до праці, які можуть використовуватися або використовуються в економічних цілях для отримання або збільшення доходу суспільства, організації або працівника. Він визначає підвищення професійного статусу працівника, вдосконалення структури зайнятості та розвиток суб'єктивної культури і особистісних властивостей населення.

Поняття «людський капітал» набуває в даний час великого значення не тільки для економістів-теоретиків, але і для окремих організацій. У більшості організацій починають приділяти особливу увагу накопиченню людського капіталу як найціннішого з усіх видів капіталу [9].

Зародження підприємницьких здібностей залежить від:

- рівня освіти,
- потреб самої людини,
- кваліфікації та професійних якостей викладачів,
- використовуваних освітніх технологій і методів у навчанні,
- підходів до формування,
- вимог з боку роботодавців,
- загальної корпоративної культури освітнього закладу та підприємства,
- наявності знань, необхідних для виконання професійних обов'язків.

Однак для максимального розвитку підприємницьких здібностей як одного з елементів людського капіталу, необхідно мати сприятливий вплив всіх факторів [10].

Висновки. Таким чином, в економіці, заснованій на знаннях, важливим є досягнення високого людського капіталу, який необхідний для стійкого економічного, соціального, культурного розвитку підприємства. Низький рівень людського капіталу - головна перешкода для такого розвитку. Можливість існування високого людського капіталу залежить від наявності всіх його елементів [11]. Отже, людський капітал підприємства можна представити у вигляді суми людського капіталу всіх категорій працівників. Здатність працівника до нарощування людського капіталу стає найважливішою умовою розвитку підприємства, оскільки ефективне використання у виробництві знань, інноваційних і творчих здібностей стає вирішальним фактором економічного зростання.

Список використаної літератури:

1. Беккер Г.С. Економічний аналіз і людську поведінку // Теорія та історія економічних і соціальних інститутів і систем. Т.1., 1993.
2. Becker G.S. Human Capital: a Theoretical and Empirical Analysis. N.Y., 1964.
3. Дятлов С.А. Основи теорії людського капіталу. - СПб., 1994.
4. Злобін Є. Людський капітал - головний резерв розвитку виробництва // АПК: економіка, управління. - 2005. - №2. - С. 21-30.
5. Іллінський І.В. Інвестиції в майбутнє: освіту в інвестиційному відтворенні. - СПб., 1996..
6. Крутій І., Новикова Ю. Розвиток людського капіталу в світі // Державна служба. - 2006. - № 4. - С. 51-58.
7. Марцинкевич В. І., Соболева І.В. Економіка людини. - М., 1995. - С. 14.
8. Маршалл А. Принципи економічної науки. 1, 2 том. - М.: Видавнича група «Прогрес», 1993.
9. Мясоєдова Т.Г. Людський капітал і конкурентоспроможність підприємства // Менеджмент в Росії і за кордоном. - 2005. - №3. - С. 29-36.
10. Thurow L. Investment in Human Capital. - 1970. - P. 104.
11. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. М., 1982.

References

1. Becker, G.S. (1993). *Economic Analysis and Human Behavior* // Teoriya ta istoriya ekonomichny'x i social'ny'x insty'tutiv i sy'stem (Theory and History of Economic and Social Institutions and Systems). t.1. (in Eng.)
2. Becker, G.S. . (1964). *Human Capital: Theoretical and Empirical Analysis*. N.Y. (in Eng.)
3. Dyatlov, S.A. . (1994). *Fundamentals of the theory of human capital*. - St. Petersburg (in Russ.)
4. Zlobin, E. (2005). Human capital - the main reserve of development of production. *APK: economy, management*, 2,. 21-30 (in Ukr.)
5. Ilyinsky, I.V. (1996). *Investing in the future: education in investment restoration*. - St. Petersburg (in Russ.)
6. Kruty, I. & Novikova, Y. (2006). Development of human capital in the world. *State Service*, 4, 51-58 (in Ukr.)
7. Martsinkevich, V.I., Sobolev, I.V. . (1995). *Human Economics*. - M. - P. 14 (in Russ.)

8. Marshall, A. . (1993). *Principles of Economic Science*. 1, 2 vol. - М.: Publishing Group "Progress" (in Russ.)
9. Myasoyedova, T.G. (2005). Human Capital and Company Competitiveness. *Menedzhment v Rosiyi i za kordonom (Management in Russia and Abroad)*, 3, 29-36 (in Russ.)
10. Thurow, L. (1970). *Investment in Human Capital*. (in Eng.)
11. Shumpeter, J. . (1982). *Theory of Economic Development*. М.(in Russ.)

Makazan Y.V.

PhD in Economics

Associate Professor of the Department of Business Administration and Management
of Foreign Economic Activity
Zaporizhzhya National University

SOME ASPECTS OF HUMAN CAPITAL AS A SOCIO-ECONOMIC UNIT

Abstract. Introduction. Using entrepreneurial abilities in business and management becomes a special kind of human capital. Under the conditions of an innovative economy, it is impossible to survive, and moreover, to defeat competitors without the powerful potential of enterprise.

Purpose. The aim of the study is to generalize the trends of the formation, development and accumulation of human capital.

Research methodology. In the process of research, general scientific methods were used, in particular: methods of theoretical generalization - to study the tendencies of human capital formation; systematic approach - to determine the impact of human capital development on the country's development; methods of analysis and synthesis - to identify the need for human capital development and study the factors of influence on the development of human capital.

Result. The socio-economic characteristics of human capital are investigated. The factors influencing the birth of entrepreneurial abilities are analyzed. The necessity of development of human capital is substantiated. The concept of "human capital is generalized.

Scientific novelty is to express the role of human capital formation both for the country as a whole and for ordinary enterprises.

Conclusion. The factors influencing the formation of human capital are determined in view of the theoretical basis, as well as on the present realities of Ukraine.

Key words: Key words: human capital, enterprise development, the role of human capital, peculiarities of human capital, entrepreneurial abilities, socio-economic characteristics of human capital, approaches to the understanding of human capital.

*Одержано редакцією 27. 02.2018 р.
Прийнято до публікації 10.03.2018 р.*

УДК 331.556.4

Ромашенко Тарас Ігорович

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
t_romaschenko@ukr.net

ІМІГРАЦІЙНА СКЛАДОВА РЕГУЛЮВАННЯ МОБІЛЬНОСТІ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті вказано на об'єктивну необхідність залучення іноземних людських ресурсів в Україну в якості альтернативи власній робочій силі, що виїздить за кордон. Аргументовано невідкладність розробки імміграційної складової міграційної політики України, яка б опиралась на досвід розвинутих країн у залученні іноземної робочої сили. На основі селективного підходу запропоновано виокремити основні групи "бажаних" іноземних мігрантів, які б за своїм кількісним, якісним та віковим складом відповідали потребам розвитку національної економіки. Зокрема згадані групи повинні обов'язково включати в себе висококваліфікованих спеціалістів і представників робочих спеціальностей. Особливий наголос в роботі зроблено на такому важливому напрямі вітчизняної імміграційної політики як залучення в українську систему вищої освіти здібної молоді з інших країн. Також обґрунтовано важливість стимулювання

зворотної мобільності української робочої сили (рееміграції), яка за певних обставин може стати важливим елементом соціально-економічного розвитку України. Окреслено основні напрями оптимізації міграційної політики України у сфері прийому іноземних людських ресурсів.

Ключові слова: міграційна політика; імміграційна складова; мобільність; людські ресурси; зовнішня трудова міграція; іноземна робоча сила; іммігранти; зворотність міграційних потоків; Україна.

Постановка проблеми. Інтеграція України до світового ринку робочої сили, яка триває упродовж усіх років незалежності, носить здебільшого односторонній характер, адже наша держава виступає передусім як донор дешевих, проте якісних людських ресурсів. Наслідки масштабної і переважно неконтрольованої зовнішньої трудової міграції українців для вітчизняної економіки та суспільства безперечно загрозливі. Це насамперед втрата інтелектуального потенціалу країни, падіння обсягу виробленого ВВП, критичне погіршення демографічної ситуації тощо. Названі соціально-економічні явища і процеси особливо загострилися після подій 2014 року. З огляду на це розробка національної міграційної політики, яка б мінімізувала негативні ефекти та посилювала позитивні прояви міжнародної мобільності людських ресурсів, бачиться нами як невідкладна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення частини нерозв'язаної раніше проблеми. Проблеми міжнародної трудової міграції вже давно є об'єктом дослідження таких відомих іноземних науковців, як Р. Брубейкер, А. Вільямс, Р. Іредейл, С. Каслз, М. Міллер, В. Сатцевіч, Дж. Солт, О. Старк та інших. Переймаються вивченням міжнародного руху людських ресурсів і українські вчені, а саме А. Гайдуцький, І. Кукурудза, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, А. Поручник, А. Румянцев, А. Філіпенко, О. Хомра. Ці та деякі інші українські дослідники, аналізуючи характерні риси і тенденції розвитку сучасного світового ринку робочої сили та окремих його складових, тією чи іншою мірою приділяли увагу й питанням формування міграційної політики, яка б відповідала викликам часу.

Однак, на наше переконання, сьогодні існує потреба у подальшому дослідженні комплексного регулювання міжнародної мобільності людських ресурсів в Україні, особливо що стосується імміграційної складової міграційної політики держави. Ця остання, як відомо, досить часто випадає з прискіпливого поля зору вітчизняних науковців, для яких питання еміграції робочої сили досить часто перевершують значимість в'їзду іноземців в країну.

Мета статті – обґрунтувати об'єктивну необхідність залучення іноземних людських ресурсів в Україну в якості альтернативи власній робочій силі, що виїздить за кордон; на основі селективного підходу виокремити основні групи “бажаних” іноземних мігрантів, які б за своїм кількісним, якісним та віковим складом відповідали потребам розвитку національної економіки; аргументувати зворотність міграційних потоків за участю українців, а також окреслити основні напрями оптимізації міграційної політики України у сфері прийому іноземних людських ресурсів.

Викладення основного матеріалу. Цілковито визнаючи факт приналежності України до групи держав-донорів робочої сили, ми жодним чином не ставимо під сумнів важливість еміграційної проблематики в ній. Разом з тим, усвідомлюючи об'єктивну неможливість докорінно змінити ситуацію з масовим виїздом українців за кордон найближчим часом, ми переконані, що не меншої уваги з боку держави та суспільства потребує імміграційний аспект входження України на міжнародний ринок робочої сили. У нинішніх умовах (дефіцит власних трудових кадрів та прогресуюча демографічна криза) усе вказує на потребу залучення іммігрантів. Звичайно, дехто може засумніватися в доцільності здійснення заходів, що стимулюють імміграцію в Україну, мовляв, у нас і без іноземної робочої сили людського капіталу більше, ніж потрібно. Таким хочемо нагадати, що інженерів, економістів, робітників різних професій у нас більше тільки відносно кількості діючих підприємств. Адже економіка сьогодні перебуває в кризовому стані і багато підприємств не працюють. Проте коли криза закінчиться і всі суб'єкти господарювання пред'являть попит на робочу силу, то її може виявитися замало. Ще

песимістичнішою вимальовується картина, якщо взяти до уваги нинішню демографічну ситуацію. За прогнозами ООН, до 2050 року чисельність населення планети зросте на 3,2 млрд. осіб, а в Україні, за нашими підрахунками, якщо демографічна ситуація не поліпшиться, воно зменшиться як мінімум на 14-15 млн. і становитиме 32-33 млн. осіб [1, с. 343]. І це за умови, якщо військові дії на сході країни, які тривають зараз, остаточно припиняться найближчим часом. В іншому разі стан справ буде ще гіршим.

За таких обставин виправданим бачиться використання досвіду розвинутих країн. Останні, зіштовхнувшись із проблемою різкого скорочення населення працездатного віку (за оцінками зарубіжних експертів, лише у країнах ЄС до 2050 року число громадян у віці понад 65 років збільшиться майже на 70%) [2, с. 33], завдяки прийому іммігрантів уже сьогодні досить успішно долають власні соціально-економічні та демографічні негаразди. Приміром, з початку нинішнього століття іноземні трудові ресурси в Іспанії посприяли створенню в країні приблизно половини всіх нових робочих місць. Більше того, щороку іммігранти сплачують до державного бюджету майже 32 млрд. доларів США. Важко переоцінити позитивний внесок іммігрантів і в сталий розвиток Австралії, яка, володіючи обмеженим людським потенціалом, з другої половини минулого століття вдало реалізує планову імміграційну політику. Як зазначають окремі дослідники, завдяки їй у державі протягом останніх десятиліть спостерігається стабільне економічне зростання та підвищення продуктивності праці [3, с. 82-83]. Не менш корисним може бути вплив імміграції на демографічну ситуацію в державі прийому. Скажімо, у Швейцарії та Великій Британії на родини іноземців припадає відповідно понад 23 і 17% усіх новонароджених у країні. Подібні показники є наслідком того, що рівень народжуваності в родинях іммігрантів, особливо в перші роки після переїзду, значно вищий, ніж серед місцевого населення [4, с. 199].

Водночас ми далекі від думки, що вирішити майбутні проблеми, пов'язані з людським ресурсами, Україна може винятково за рахунок зовнішніх джерел. На наше переконання, основними джерелами стабілізації чисельності робочої сили в країні має бути істотне підвищення народжуваності та збільшення кількості працівників у складі працездатного населення внаслідок зростання тривалості життя. Проте ці джерела збереження та поповнення трудового потенціалу вимагають більш тривалого періоду від часу створення для них належних умов і до моменту їх використання. А тому суспільство має орієнтуватися і на підвищення народжуваності, і на зниження смертності, і на зростання працездатності, і на залучення в Україну іноземної робочої сили, в першу чергу, етнічних українців. Тим більше, що всі ці джерела збереження та збільшення чисельності трудових ресурсів залежать від одного і того ж чинника: створення гідних людини умов життя.

Наголошуючи на доцільності створення передумов для повернення в Україну етнічних українців, ми не відкидаємо можливості залучення на тимчасове і постійне проживання представників титульних народів з інших країн, передусім із країн СНД. Але при цьому слід дотримуватися щонайменше трьох засад: по-перше, має бути жорстка регламентація щодо професійної підготовки мігрантів, регіонів розселення, терміну та умов роботи; по-друге, чисельність таких мігрантів повинна бути науково обґрунтована; по-третє, забезпечення високих стандартів життя як для корінного населення, так і для мігрантів, що виключатиме можливість перетворення імміграції у дестабілізуючий фактор і сприятиме зміцненню безпеки держави, піднесенню добробуту всього населення, а також прискорить інтеграцію України у європейський та світовий економічний простір.

Не викликає сумнівів, що першочергової уваги з боку держави заслуговує питання якісного складу імміграційних потоків. Інакше кажучи, іноземну робочу силу в межах селективного підходу варто залучати з урахуванням потреб національної економіки в кадрах певних професій та кваліфікації. Для цього доцільно на основі поновлення розрахунків балансів трудових ресурсів по регіонах щорічно встановлювати адекватні квоти імміграції, що дасть змогу скоротити дефіцит трудових ресурсів та збільшити

надходження до державного бюджету, у тім числі за рахунок сплати податків підприємствами, які використовують працю іноземних робітників. Окрім встановлення вимог до професійно-кваліфікаційного складу іммігрантів, потребують визначення категорії осіб, яким надається пріоритет на випадок імміграції до України за державами походження, віком, сімейним станом, етнічною та конфесійною приналежністю, інвестиційним потенціалом тощо.

Цілком усвідомлюючи той факт, що коло “бажаних” іммігрантів може бути досить широким, ми все ж таки вважаємо за необхідне виокремити три групи іноземців, у залученні яких Україна має бути зацікавлена понад усе. Насамперед, вітчизняна імміграційна політика має сприяти прибуттю в Україну висококваліфікованих спеціалістів як з близького, так і далекого зарубіжжя. З цією метою варто інтенсифікувати створення привабливого інноваційного клімату в державі, активізувати розвиток матеріально-технічної бази науково-дослідних установ та суттєво спростити порядок набуття такими фахівцями громадянства України.

До другої групи слід віднести робітників молодого і середнього віку різної кваліфікації, які погодяться на легальній основі виконувати на національному ринку праці непривабливу для українців роботу. Залучаючи подібні трудові ресурси, доцільно подбати про спрощення процедури отримання ними дозволу на постійне чи тимчасове проживання на території України.

Нарешті, ще одним важливим напрямом вітчизняної імміграційної політики має стати залучення в українську систему вищої освіти здібної молоді з інших країн з орієнтацією на подальше переселення в Україну талановитих іноземних студентів, особливо українського походження. Для останніх незайвим було б передбачити систему пільгового навчання у вітчизняних вищих освітніх закладах.

Переваги залучення іноземних студентів – очевидні. Окрім того, що молоді іноземці, отримавши освіту за українськими програмами та оволодівши українською мовою, згодом досить легко включаються у вітчизняний ринок праці, вони також, провівши не один рік в Україні, не потребують спеціальних механізмів інтеграції в наше суспільство. Не слід забувати і про фінансовий аспект, адже навчання іноземців може стати важливим джерелом коштів для розвитку національної економіки. Приміром, щорічний прибуток Сполучених Штатів від іноземних студентів оцінюється у 14 млрд. доларів, що перевищує навіть вартісний обсяг американського експорту зброї [3, с. 87].

Ще одним пріоритетним завданням державної політики має стати забезпечення зворотності міграційних потоків (рееміграції) – сприяння поверненню наших заробітчаних із-за кордону та їх наступної реінтеграції в українське суспільство. Не викликає жодних сумнівів той факт, що рееміграція неодмінно призведе не лише до збільшення загальної кількості трудових ресурсів всередині України, але й до підвищення їх якості, адже не секрет, що іноді мігранти повертаються додому з набутими цінними знаннями у сфері організації виробництва, переосмисленням ставлення до праці тощо. Вагому роль відіграють також і кошти, зароблені мігрантами за кордоном, які за певних умов можуть стати серйозним інвестиційним капіталом на Батьківщині. З іншого боку, відсутність із боку держави рішучих дій, спрямованих на заохочення зворотної мобільності людських ресурсів, неодмінно призведе до перетворення тимчасової трудової еміграції на постійну, що, у свою чергу, означатиме болючу втрату Україною власного трудового, інтелектуального та демографічного потенціалу.

Безпосередня реалізація окресленого вище завдання передбачає створення певних умов, які б стимулювали повернення в Україну наших співвітчизників. Скажімо, потрібно розробити державні та регіональні (в областях, у яких еміграційні процеси є найдинамічнішими) програми, які б сприяли розвитку малого і середнього підприємництва серед осіб, котрі повернулися в Україну і мають намір інвестувати зароблені за кордоном кошти у власний бізнес. Перш за все, подібні програми мають ураховувати:

- інформаційну підтримку (створення спеціальних консультативних центрів для надання юридичної, організаційної, маркетингової та інших видів допомоги потенційним інвесторам із числа трудових реемігрантів);

- професійно-освітню допомогу (запровадження механізмів сприяння в отриманні колишніми трудовими мігрантами відповідної їхньому виду підприємницької діяльності освіти; поширення практичних знань із господарювання в умовах ринкової економіки та ін.);

- оптимізацію інституційного середовища економічного розвитку регіону (активізація діяльності вже існуючих і створення нових торгово-промислових палат, бізнес-асоціацій, агентств регіонального розвитку та громадських організацій, у тім числі із захисту інтересів реемігрантів);

- впровадження організаційних та фінансових преференцій (суттєве спрощення процедури реєстрації підприємств трудових мігрантів, дозвіл на безмитне ввезення ними в Україну засобів виробництва, пільгове оподаткування підприємницької діяльності на початковому етапі її становлення, відкриття на вигідних умовах кредитних ліній для започаткування бізнесу, додаткова фінансова підтримка в разі інвестування зароблених за кордоном коштів в пріоритетні для регіону галузі народного господарства).

Варто зазначити, що реалізація таких програм буде значно ефективнішою за безпосередньої участі в них традиційних держав прийому української робочої сили. З цією метою українська влада має наполягати на спільному розв'язанні проблем, пов'язаних із рееміграцією, ініціювати на міжнародному рівні надходження в Україну широкомасштабної технічної та фінансової допомоги. У кінцевому ж успіху подібних програм сумніватися не доводиться, адже досвід тієї ж Мексики засвідчує, що зважена державна інформаційна, організаційна та фінансова підтримка призводить до відчутної активізації підприємницької діяльності серед реемігрантів [5].

Активізувати процес повернення вітчизняних людських ресурсів, на наш погляд, може удосконалення системи збереження їхнього правового захисту і соціальних гарантій в Україні під час перебування на чужині. Мова йде про необхідність легалізації доходів громадян, котрі працюють за кордоном, створення дієвих механізмів зарахування робочого часу в іншій країні у трудовий стаж, встановлення спрощеного порядку соціального страхування (пенсійного, медичного, від нещасних випадків) та отримання відповідних виплат, широкомасштабного інформування про потенційні можливості збереження набутих прав і гарантування прав, що набуваються. При цьому слід зауважити, що певні кроки у згаданому напрямі вже робляться. Так, ще у 2009 році Кабінет Міністрів надав можливість вітчизняним трудовим мігрантам винятково з власної ініціативи працювати за межами України за спрощеною системою оподаткування, таким чином, потенційно прирівнявши їх до приватних підприємців, які сплачують єдиний податок [6, с. 7].

Посприятти поверненню української робочої сили додому може також налагодження тісних та постійних зв'язків з представницькими осередками української діаспори за кордоном. Думається, що за відповідного спрямування з боку України вони повинні стати надійними репрезентантами державних інтересів в інших країнах. Потенціал діаспор у питанні забезпечення зворотності міграційних потоків важко переоцінити, адже саме через них можна здійснювати безпосередній зв'язок із трудовими мігрантами, поширювати серед них достовірні дані щодо соціально-економічної ситуації в Україні, розповсюджувати інформацію про умови потенційної зайнятості чи започаткування власної справи на рідній землі тощо.

Стимулювати зворотність міграційних потоків цілком реально за рахунок інших заходів, зокрема завдяки створенню передумов та ефективних механізмів реінтеграції в українське суспільство після повернення з-за кордону. У цьому контексті особливого значення набуває питання розробки і впровадження державних чи регіональних програм підвищення кваліфікації та перекваліфікації трудових ресурсів, що повертаються,

започаткування програм житлового будівництва шляхом накопичення міграційних заощаджень тощо.

Крім визначення найбільш адекватних кількісних і якісних характеристик імміграційних потоків, оптимізація міграційної політики України у сфері прийому іноземних трудових ресурсів повинна також передбачати:

1) удосконалення національного законодавства щодо порядку в'їзду іноземців в Україну, виїзду з України і транзитного проїзду її територією шляхом внесення змін до Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" (зادля попередження незаконної імміграції слід систематизувати та розширити перелік підстав для заборони в'їзду в Україну осіб із країн, що традиційно постачають нелегальних мігрантів, скоротити для потенційних нелегалів термін тимчасового перебування на території нашої держави, передбачити для вихідців з країн підвищеного міграційного ризику обов'язкове валютне забезпечення їхньої присутності в Україні);

2) надання переваги імміграції невеликих груп вихідців із різних держав перед приїздом численного контингенту іноземців одного етнічного походження з метою запобігання зростанню соціально-культурної напруги в суспільстві;

3) забезпечення дотримання визнаних на міжнародному рівні прав людини (на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, вільний виїзд з території України, за винятком обмежень, передбачених чинним законодавством) по відношенню до іноземних трудових мігрантів, котрі на законних підставах перебувають в Україні;

4) запровадження прозорої та об'єктивної процедури отримання іноземними трудовими мігрантами дозволів на працевлаштування;

5) визначення відповідальних установ та створення необхідної інфраструктури для прийняття і обслуговування трудових іммігрантів, надання їм правових, консультативних послуг тощо;

6) запобігання ситуаціям, коли іноземні людські ресурси внаслідок недобросовісного ставлення вітчизняних роботодавців опиняються у неврегульованому статусі;

7) перегляд підстав та удосконалення механізму видворення за межі України іноземних трудових мігрантів, які порушили умови свого перебування на її території;

8) поглиблення контролю за вітчизняними суб'єктами господарювання, які надають іноземцям відповідні послуги у сфері туризму, навчання та працевлаштування (у випадку виявлення порушень міграційного законодавства з боку таких структур, доцільно посилити їх кримінальну та адміністративну відповідальність);

9) посилення боротьби з корупцією в органах державної влади, які опікуються міграційними питаннями (не секрет, що окремі представники, скажімо, силових структур, замість протидії нелегальній мобільності іноземців, навпаки – стимулюють її розвиток).

Провідне місце в системі державного регулювання імміграційних потоків має відводитися облаштуванню та інтеграції приїзлого населення. Причому слід пам'ятати, що це питання має вирішуватися цілим комплексом заходів соціально-економічного, освітнього і культурного характеру, умовою реалізації яких повинна бути боротьба з дискримінацією. При визначенні пріоритетних цілей і завдань інтеграційної політики, розробці конкретних механізмів її реалізації доцільно враховувати об'єктивні відмінності в здатності до інтеграції різних етнічних груп іноземців. Обов'язковою умовою успішної інтеграції іноземних трудових мігрантів має стати плідна співпраця між відповідальними державними установами, представниками громадянського суспільства та безпосередніми іммігрантами.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Соціальна значущість проблем міжнародної мобільності людських ресурсів в Україні вимагає постійної уваги до них з боку держави та суспільства. Це має проявитися у розробленні та реалізації такої міграційної політики (у тім числі її імміграційної складової), яка б найбільш повно відповідала потребам національної економіки та суспільства в цілому, сприяла

примноженню трудових ресурсів, забезпечувала зростання економічної могутності держави, її авторитету на світовій арені.

Список використаної літератури

1. Статистичний щорічник України за 2005 рік / [За ред. Осауленка О. Г.]; Державний комітет статистики України. – К.: Вид-во “Консультант”, 2006. – 575 с.
2. Jonker B. Wasted Human Resources: Employers Ignore Refugees’ Potential / B. Jonker // *Forced Migration Review*. – 2005. – Vol. 23. – P. 33-35.
3. Архипов В. Австралия: экономика и иностранные инвестиции / В. Архипов // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2008. – №5. – С. 82-89.
4. Гайдуцький А. П. Економічна природа міграційного капіталу / А. П. Гайдуцький // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – №6. – С. 192-205.
5. Гуцул Е. Трудовые “приключения” украинцев в Италии... [Електронний ресурс] / Е. Гуцул // *Зеркало недели*. – 2004. – №47. – Режим доступу: https://zn.ua/ECONOMICS/trudovye_priklyucheniya_ukraintsev_v_italii.html
6. Андрусенко Н. Про соціальний захист трудових мігрантів / Н. Андрусенко // *Праця і зарплата*. – 22 квітня 2009 року. – №16. – С. 7.

References

1. *Statistical Annual of Ukraine for 2005* (2006). In O. G. Osaulenko (Ed.). Kyiv: Consultant (in Ukr.).
2. Jonker, B. (2005). Wasted human resources: employers ignore refugees’ potential. *Forced Migration Review*, 23, 33-35.
3. Arhipov, V. (2008). Australia: economy and international investments. *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otmoshenija* (World Economy and International Relations), 5, 82-89 (in Russ.).
4. Hajduts'kyj, A. P. (2006). Economic nature of migration capital. *Aktual'ni problemy ekonomiky* (Actual Problems of Economics), 6, 192-205 (in Ukr.).
5. Gucul, E. (2004). Labour “adventures” of Ukrainians in Italy... *Zerkalo nedeli* (Mirror Weekly). Retrieved from https://zn.ua/ECONOMICS/trudovye_priklyucheniya_ukraintsev_v_italii.html (in Russ.).
6. Andrusenko, N. (2009). About social care of labour migrants. *Pracja i zarplata* (Labour and Wages), 16, 7 (in Ukr.).

Romashchenko Taras Igorovich

Ph.D, Associate Professor,
Department of Economics and International
Economic Relations,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
t_romaschenko@ukr.net

IMMIGRATION COMPONENT OF REGULATION OF HUMAN RESOURCES MOBILITY IN UKRAINE

Abstract. Introduction. *Integration of Ukraine into the world market of labour force that takes place during the whole independence period is mainly one-sided process as the state proves to be the international donor of cheap but qualified human resources. The consequences of large in scale and very often uncontrolled external labour migration of Ukrainians for national economy and society are really threatening. It leads to the loss of country’s intellectual potential, fall of GDP production, critical deterioration of demographic situation, etc. All these socioeconomic processes grew worse since the events of 2014. As a result, elaboration of national migration policy (its immigration component) is seen to be of vital importance to regulate effectively the international mobility of human resources in Ukraine.*

Purpose. *To argue the objective necessity of international human resources attraction into Ukraine; to single out basic groups of necessary immigrants for national economy; to prove the importance of migration flows returning (remigration); to outline crucial directions of national migration policy (its immigration component).*

Results. *In the article the objective necessity of international human resources attraction into Ukraine as a substitute for national labour force that migrates abroad is pointed out. Argued the immediacy of national migration policy (its immigration component) elaboration in order to regulate effectively the international mobility of human resources in Ukraine. By using selective approach basic groups of necessary immigrants for national economy are singled out. Among them highly-skilled professionals and labouring men are proved to be. Special attention is paid to foreign students mobility and study throughout Ukraine. In the article the importance of migration flows returning (remigration) is emphasized by the author. Revealed a special importance of Ukrainian returnees for socioeconomic development of national economy. Besides, in the article some other crucial directions of national migration policy are characterized.*

Originality. *Asserted a true significance of immigration regulation in Ukraine as a means of overcoming of negative socioeconomic and demographic consequences concerning external labour migration of Ukrainians.*

Conclusion. *Social importance of the problems of human resources international mobility in Ukraine deserves constant attention from the government and society. Such attention should lead to the elaboration of such national migration policy (its immigration component) that must be in the interests of national economy and society as a whole, enrich domestic labour resources, provide steady economic growth of Ukraine, increase its influence in the world.*

Keywords: *migration policy; immigration component; mobility; human resources; external labour migration; foreign labour force; immigrants; returning of migration flows; Ukraine.*

*Одержано редакцією 07. 03.2018 р.
Прийнято до публікації 26.03.2018 р.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Адамовська Вікторія Сергіївна, к. е. н., доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, ДВНЗ «Криворізький національний університет», Україна

Братченко Андрій Ігорович, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», Україна

Захарченко Володимир Іванович, д. е. н., професор, Черкаський державний технологічний університет, Україна

Косач Ірина Анатоліївна, к. е. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій, Чернігівський національний технологічний університет, Україна

Костенко Аліса Олексіївна, молодший науковий співробітник, Науково-дослідний інститут фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, Україна

Кривда Олена Віталіївна, к. е. н., доцент, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», Україна

Кругла Надія Миколаївна, к. е. н., ДВНЗ «Криворізький національний університет», Україна

Кукурудза Іван Іванович, д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Маказан Євгенія Василівна, к.е.н., доцент кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Запорізького національного університету, Україна

Мельничук Ганна Сергіївна, к.е.н., доцент, заступник директора навчально-наукового інституту економіки, оподаткування та митної справи, Університет Державної фіскальної служби України, Україна

Окулич-Казарин В.П., д. пед. Н., MBA, Член Международной научной ассоциации экономистов и юристов «Консилиум», Польща

Ромащенко Тарас Ігорович, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Скопенко Богдан Сергійович, магістрант, ДВНЗ «Криворізький національний університет», Україна

Слатвінська Марина Олександрівна, к. е. н., доцент доцент кафедри фінансів Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Старченко Григорій Володимирович, к. т. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій, Чернігівський національний технологічний університет, Україна

Стих М., к. ю. н., Педагогічний Університет ім. Комісії Народної Освіти в Кракові, Польща

Чумаченко Юлія Сергіївна, аспірантка, викладач, кафедра менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаський державний технологічний університет, Україна

Шабанова Еліна Миколаївна, магістрант, ДВНЗ «Криворізький національний університет», Україна

Шрамковська Анастасія Геннадіївна, студентка III-го курсу, Університет Державної фіскальної служби України, Україна

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Кукурудза І. І. Соціально-економічний розвиток України в умовах поглиблення відносин з ЄС	3
Захарченко В. І. Реформа управління державною власністю як основа реформування відносин власності в Україні	14
Скопенко Б. С., Кругла Н. М. Удосконалення державної політики щодо малого та середнього підприємництва.....	25
Шабанова Е. М., Адамовська В. С. Використання зарубіжного досвіду при організації української політичної системи для ефективного державного управління.....	31

ФІНАНСИ. ГРОШІ. КРЕДИТ

Костенко А. О. Управління ризиками в митному контролі після випуску товарів	40
Кривда О. В., Братченко А. І. Управління формуванням прибутку в системі стратегічного управління підприємством.....	48
Слатвінська М. О. Фіскальна політика: дискусійність наукових поглядів.....	53

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АПК

Косач І. А., Старченко Г. В. Інтеграційні процеси та державно-приватне партнерство в АПК України: можливості та перспективи.....	62
Чумаченко Ю. С. Закордонний досвід економічної інтеграції аграрно-промислового комплексу: агропромислова інтеграція кооперативного типу	70
Stych M. Wybrane prawne i ekonomiczne aspekty transportu zwierząt gospodarskich.....	77

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Мельничук Г. С., Шрамковська А. Г. Формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності дилерської компанії.....	84
Окулич-Казарин В.П. Економіка труда: анализ персональных компетенций идеального сотрудника банка.....	92
Маказан Є. В. Деякі аспекти людського капіталу як соціально-економічної одиниці.....	100
Ромащенко Т. І. Імміграційна складова регулювання мобільності людських ресурсів в Україні	105

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Kykyrydza I. I. Socioeconomic development of Ukraine under conditions of relations extension with EU	3
Zakharchenko V. I. Reform of government management as a basis reforming relations of property in Ukraine	14
Skopenko B. S., Kruhla N. M. Improvement of the state policy on small and medium enterprises	25
Shabanova E. M., Adamovska V.S. Foreign experience application on the Ukrainian political system targeted to achieve the effective public administration management.....	31

FINANCES. MONEY. CREDIT

Kostenko A. O. Risk management in post-release customs control.....	40
Kryvda O. V., Bratchenko A. I. Management of formation of profit in the system strategic management by enterprise	48
Slatvinska M. A. Fiscal policy: discussion of scientific reviews.....	53

ACTUAL PROBLEMS OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

Kosach I. A., Starchenko G. V. The integration processes and state-private partnership in AIC of Ukraine: opportunities and perspectives	62
Chumachenko Y. S. Foreign experience of agricultural integration cooperative type.....	70
Stych M. Selected legal and economic aspects of the transportation of livestock	77

PROBLEMS OF THE SOCIAL SPHERE

Melnichuk A. S., Shramkovska A. Forming the strategy of corporate social responsibility of the dealer company	84
Okulich-Kazarin V.P. Labour economics: the analysis of personal competencies of an ideal employee of the bank.....	92
Makazan Y. Some aspects of human capital as a socio-economic unit	100
Romashchenko T. I. Immigration component of regulation of human resources mobility in Ukraine	105

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія економічні науки
№1. 2018

Відповідальний за випуск
Кукурудза І.І.

Відповідальний секретар
Процаликіна А.М.

Підписано до друку Формат 84x108/16. Гарнітура Таймс
Папір офсет. Ум. друк. арк. 14,0. Тираж 300 пр. Зам.....

Видавець і виготівник – лабораторія кафедри видавничої справи,
редагування та теорії інформації
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького.

Адреса: 18000, м. Черкаси, бул. Шевченка, 81, кімн. 117,
Тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 37-22-33,
e-mail: vydav@cdu.edu.ua, <http://www.cdu.edu.ua>
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.